

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

МОНОГРАФІЯ

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

Харків 2016

УДК 351.711(332.122)
ББК 20.1+67.401 (4 УКР)
Е 45

Монографію розглянуто та рекомендовано до друку Вченою Радою
Національного університету цивільного захисту України
Протокол № 5 від 25 листопада 2016 року

Рецензенти:

А. В. Антонов – професор кафедри соціальної роботи управління та педагогіки Чорноморського національного університету ім. П. Могили, доктор наук з державного управління, доцент.

В. Ю. Степанов – декан факультету управління та бізнесу Харківської державної академії культури, доктор наук з державного управління, професор.

Домбровська С. М., Білотіл О. М., Помаза-Пономаренко А. Л.

Е 45 Державне регулювання туристичної галузі України : монографія / С. М. Домбровська, О. М. Білотіл, А. Л. Помаза-Пономаренко – Х. : НУЦЗУ, 2016. – 196 с.

Монографія присвячена теоретичному обґрунтуванню механізмів державного регулювання ринку туристичних послуг України, що реалізуються через державні програми стратегічного розвитку і сприяють активізації й підвищенню рівня інформаційно-фінансового, кадрового та матеріально-технічного забезпечення в інфраструктурі туризму.

Проведено аналіз місця та ролі державних органів влади в регулюванні основних процесів надання туристичних послуг: розглянуто механізми впливу на розвиток галузі туризму, виявлено недоліки, наведено особливості інвестиційних процесів у ринкових умовах інтеграції України в європейський економічний простір.

Запропоновано методику формування концепції державної політики розвитку та регулювання ринку туристичних послуг України, що може бути використана для розподілу державного й місцевих бюджетів відповідно до вагомості пріоритетних напрямків.

УДК 351.711(332.122)
ББК 20.1+67.401 (4 УКР)

© Домбровська С.М.,
Білотіл О.М., Помаза-Пономаренко А.Л.
2016 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ.....	9
1.1. Туристична галузь як сфера державного регулювання....	9
1.2. Політика держави щодо інвестування в туристичну галузь в Україні.....	33
1.3. Механізми реалізації державної політики в галузі туризму в зарубіжних країнах.....	41
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	51
2.1. Інноваційні механізми державного управління рекреаційної сфери.....	51
2.2. Механізми розвитку міжнародного туризму як складової зовнішньоекономічної політики України.....	70
2.3. Забезпечення економічної ефективності туристичного ринку регіонів України.....	84
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ.....	106
3.1. Розвиток організаційних механізмів забезпечення ефективності туристичного ринку регіонів України.....	106
3.2. Забезпечення конкурентоспроможності туристичних послуг в Україні.....	124
3.3. Визначення перспектив розвитку туристичної індустрії України.....	137
ВИСНОВКИ.....	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	166

ВСТУП

У сучасному світі туризм – це багатогранне явище, тісно пов'язане з економікою, історією, географією, архітектурою, медициною, культурою, спортом та іншими науками. Однак жодна з них не може повністю й вичерпно характеризувати його як об'єкт власних досліджень, жоден з існуючих соціально-економічних інститутів не в змозі самостійно розв'язати весь комплекс його проблем.

Існує багато поглядів на туризм як галузь господарства, міжгалузевий комплекс або ринок, де туристське підприємство з продукції різних галузей формує туристський продукт.

Аналіз стану вітчизняного туристичного ринку свідчить про те, що розвиток туризму в Україні перебуває лише на початковій стадії. Збільшення потоків внутрішнього та в'їзного туризму нині уповільнюється через низку негативних факторів, до яких належать: недостатній розвиток туристичної інфраструктури; нерозробленість нормативно-правової бази; економічна й політична нестабільність у країні; обмеженість асортименту запропонованих послуг; відсутність комплексного бачення країни як перспективної туристичної дестинації; недосконалість реклами українських туристичних центрів за кордоном та ін.

Зазначені проблеми неможливо вирішити без підтримки держави. Тому на даному етапі до першочергових завдань органів державного управління у туристичній галузі можна віднести створення ефективних умов для роботи туристичних підприємств, установ та організацій, що, у свою чергу, потребує розробки й упровадження прогресивних методів і стандартів туристичного обслуговування; розвитку малого та середнього підприємництва в галузі туризму; підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини; зміцнення матеріально-технічної бази туризму; розвиток туристичної інфраструктури; вдосконалення інформаційного та

рекламного забезпечення туризму; провадження ефективної інноваційної діяльності; поліпшення кадрового забезпечення у галузі туризму; розширення міжнародної співпраці в туристичній галузі; підвищення іміджу держави на міжнародному рівні.

Усе це має сприяти створенню конкурентоспроможного національного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби вітчизняних та іноземних туристів і забезпечити на цій основі комплексний розвиток регіонів України за умови збереження екологічної рівноваги та культурної спадщини.

Проблеми розвитку туризму вже впродовж кількох десятиліть перебувають у центрі уваги науковців. Найбільший інтерес у цьому зв'язку становлять праці Л. Г. Агафонової, В. І. Азара, В. Д. Безносюка, М. Б. Біржакова, І. В. Валентюк, М. І. Волошина, П. І. Гамана, В. К. Євдокименка, І. В. Зоріна, В. А. Квартальнова, В. Ф. Кифяка, М. Х. Корецького, О. Д. Короля, М. П. Крачила, Р. Р. Ларіна, О. О. Любіцевої, Г. А. Папіряна, Т. Г. Сокол, В. К. Федорченка та ін.

Аналіз наукових джерел з проблематики державного управління окремими сферами суспільного життя в Україні, державного регулювання економіко-господарської діяльності, в тому числі й галузі туризму, свідчить, що українським ученим тут належить вагомий теоретичний доробок. Цим питанням присвячено наукові праці Ю. В. Алексеєвої, В. Д. Бакуменка, В. Г. Бодрова, В. М. Вакуленка, Л. І. Давиденко, А. О. Дегтяря, С. М. Домбровської, В. М. Князева, Ю. О. Куца, М. А. Латиніна, О. Ю. Лебединської, В. І. Лугового, О. Ю. Оболенського, Є. В. Ромата, Г. П. Ситника, А. О. Чечель, О. С. Шаптала та ін.

Водночас деякі політико-управлінські аспекти теорії та практики державного регулювання в галузі туризму потребують подальшого осмислення в науковій літературі. Йдеться про особливості просування національного туристичного продукту на світовий ринок, способи залучення іноземних інвестицій у туристичну галузь, можливість підтримки органами місцевого самоврядування розвитку туризму в регіонах України тощо.

Туристична галузь, ураховуючи її значний вплив на економічний та соціальний розвиток країни, розгалуженість господарських зв'язків, потребує регулювання та підтримки з боку держави. Перехід до ринкових відносин, жорстка конкуренція в туристичній галузі вимагають вирішення нових завдань, пов'язаних з потребою в адекватному реагуванні держави на значні зміни як зовнішнього, так і внутрішнього середовища функціонування організацій індустрії туризму. Необхідність вирішення цих завдань, що в комплексі становлять важливу народногосподарську проблему, багато в чому зумовлено відсутністю сучасного організаційно-методичного забезпечення.

З огляду на це можна стверджувати про актуальність проблематики дисертаційної роботи, яка є спробою системного дослідження туристичної галузі та комплексної розробки організаційних і методологічних основ сучасної багаторівневої системи державного регулювання в галузі туризму. Успішна побудова такої системи сприятиме реалізації стратегічних завдань соціально-економічного розвитку нашої держави, що відповідає курсу України на європейську інтеграцію.

Мета і завдання дослідження полягають у визначенні механізмів державного регулювання ринку туристичних послуг України на прикладі Причорноморського та Карпатського регіонів та розробці теоретичних рекомендацій щодо їх впровадження. Відповідно до поставленої мети дослідження було окреслено такі завдання:

- проаналізувати політику держави у сфері інвестування в туристичну діяльність в Україні;
- виявити недоліки існуючої нормативно-правової бази, оцінити ступінь її відповідності сучасному рівню розвитку туризму в Україні;
- дослідити механізми реалізації державної політики в галузі туризму в зарубіжних країнах;
- розглянути державні механізми розвитку міжнародного туризму як частини зовнішньоекономічної політики України;

– проаналізувати стан та проблеми формування ринку туристичних послуг Карпатського та Причорноморського регіонів;

– дослідити механізми економічної ефективності туристичного ринку регіонів України;

– сформувати механізми квазіадаптивного прогнозування туристичних потоків Карпатського та Причорноморського регіонів України;

– виявити можливості забезпечення конкурентоспроможності туристичних послуг в Україні.

Об'єктом дослідження є державне регулювання туристичної галузі України.

Предмет дослідження – механізми державного регулювання ринку туристичних послуг України на прикладі Причорноморського та Карпатського регіонів.

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження використано сучасну наукову методологію, засновану на принципах сходження від абстрактного до конкретного, єдності початку дослідження й початку розвитку об'єкта, збігу логічного та історичного, збіжності законів розвитку об'єкта і законів його пізнання тощо. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що її забезпечують, виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну систему. Крім того, під час дослідження було використано низку наукових методів, а саме:

– соціологічний, що застосовувався для більш точного виміру й оцінювання процесів формування та взаємного впливу систем загального туристичного ринку на розвиток туризму окремих регіонів України;

– гіпотетико-дедуктивний, який став необхідною умовою формування методології дисертаційного дослідження і дав змогу сформувати гіпотезу дослідження, побудувати евристичні моделі механізмів державного регулювання розвитку регіональних туристичних ринків. Дедуктивний доказ висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування

його методології, справедливість висновків, а й надав можливість висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта;

- структурно-функціонального аналізу, сутність якого полягає у виділенні елементів системи розвитку та подальшого вдосконалення туристичного ринку;

- діалектичного підходу і системності, на основі яких у загальному механізмі управління туризмом в Україні обґрунтовано та розкрито сутнісні особливості, що впливають на процес модернізації механізмів державного регулювання процесу вдосконалення туристичного ринку України;

- порівняльні методи, що надали можливість аналізу інструментів і механізмів управління розвитком туристичного ринку України;

- статистичний, за допомогою якого виявлено реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта;

- прогностичний, з використанням якого визначено більш віддалені перспективи його розвитку;

- теоретико-концептуальний, що визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта, та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль механізмів державного регулювання в процесі формування й функціонування системи туристичного ринку, уточнити його функції в діяльності кожної з підсистем, оцінити результати управлінського впливу, виявити перспективи й механізми його уніфікації.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що основні теоретичні положення та висновки дослідження доведено до рівня конкретних пропозицій і рекомендацій, які можуть використовуватись: у науково-дослідній роботі – як основа для подальшого вивчення концептуальних засад розвитку туристичної галузі в Україні; в процесі державного регулювання в галузі туризму – у межах реалізації державних програм розвитку туризму; в законотворчому процесі – під час розробки концептуальних і правових засад державного управління в галузі туризму; в діяльності органів місцевого самоврядування – у процесі реалізації програм із соціально-економічного розвитку територій та в навчальному процесі.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

1.1. Туристична галузь як сфера державного регулювання

Туризм, як один із видів подорожі, має власні понятійно-термінологічні обмеження та характеристики. Одне з перших і найбільш точних визначень туризму, яке у своїй основі й сьогодні використовується для найбільш суттєвих характеристик, що відрізняють його від інших видів діяльності, було сформульовано професорами Бернського університету (Швейцарія) Хунзикером і Крапфом і пізніше прийнято Міжнародною асоціацією наукових експертів з туризму. Ці вчені визначили туризм як низку явищ і взаємовідносин, що виникають у результаті подорожування людей до тих пір, поки це не приводить до постійного перебування й отримання будь-якої вигоди. Таке визначення не стосується екскурсій, не пов'язаних з ночівлею, а також ділових подорожей, які передбачають отримання доходу, навіть якщо його отримують не в країні перебування. З плином часу базова концепція туризму значно розширилася й набула нового забарвлення [238, с. 50].

Розвиток туризму впливає на національну економіку країни та окремих її регіонів. Він може бути короткочасним і тривалим. При короткочасному впливі за допомогою перерозподілу частини доходів населення в туристичний сектор зростає попит на послуги відповідних сегментів ринку. Це дає підставу розглядати розвиток туризму як інструмент перерозподілу видаткової частини бюджетів домогосподарств.

Довгостроковий вплив туризму створює ширший мультиплікативний ефект, що виявляється в розвитку сполучених галузей – будівництва, промисловості, сільського господарства, народних промислів тощо.

Важливість розвитку туризму для національної та регіональної економіки визначає його державне регулювання. Законодавча основа державного регулювання туристичної діяльності в Україні складається із Закону України “Про туризм”, прийнятих відповідно до нього законодавчих і нормативно-правових актів України [199, с. 67].

Держава, визнаючи туристичну діяльність як одну з пріоритетних галузей національної економіки, здійснює її регулювання відповідно до таких принципів:

- сприяти туристичній діяльності й створювати сприятливі умови для її розвитку;
- визначати і підтримувати пріоритетні напрями туристичної діяльності;
- формувати уявлення про Україну як про країну, сприятливу для туризму;
- здійснювати підтримку і захист українських туристів, туроператорів, турагентів і їх об’єднань.

Одна з основних цілей державного управління туристичної діяльності – забезпечити права громадян на відпочинок, свободу пересування та інші права при здійсненні подорожей. Необхідність координації підприємницької діяльності, представлення і захист загальних майнових інтересів спонукає туроператорів і турагентів створювати об’єднання, що не суперечать законодавству [23].

Держава сприяє розвитку туристичної діяльності: допомагає готувати кадри, організовувати наукові дослідження у сфері туристичної індустрії, забезпечує картографічною продукцією тощо. За підтримкою держави українські туристи, туроператори, турагенти та їхні об’єднання беруть участь у міжнародних туристичних програмах. Відповідно до законодавства, з метою просування туристичного продукту на світовому ринку орган виконавчої влади у галузі туризму створює представництва за

межами України. Правовою основою міжнародного співробітництва у галузі туризму слугують міжнародні договори України [62, с. 112].

Іншою важливою метою державного регулювання є охорона навколишньої природного середовища. Підприємництво у галузі туризму пов'язано з використанням природних рекреаційних туристичних ресурсів у вигляді лікувально-оздоровчих місцевостей, земель, лісів, водних ресурсів, природних заповідників, національних парків, курортів і т. д. Оскільки природні ресурси, як це встановлено законодавством, знаходяться в державній власності, то в умовах змішаної ринкової економіки їх використання у галузі туризму ґрунтується на орендних відносинах.

Держава ставить за мету розвиток туристичної індустрії, щоб забезпечити потреби громадян при здійсненні подорожей. Одночасне формування туристичної індустрії повинно бути орієнтоване на створення нових робочих місць, збільшення доходів держави та українських громадян, збереження об'єктів туристичного показу, раціональне використання природної, історичної, культурної спадщини, зміцнення міжнародних контактів.

Взаємини держави і ринку туристичних послуг можна умовно розділити на відносини з приводу:

- стимулювання підприємництва у галузі туризму;
- охорони навколишнього середовища, в тому числі природних рекреаційних туристичних ресурсів;
- охорони життя, здоров'я, захисту прав та інтересів споживачів туристичних послуг [70, с. 45].

Державне регулювання має будуватися так, щоб споживач був у центрі уваги, тільки тоді буде реалізовано його право на доступність послуг, на відпочинок, свободу пересування. Зусилля держави повинні бути спрямовані не тільки на обмеження монополії у сфері пропозиції туристичних послуг, а й на підвищення соціальної відповідальності підприємництва.

Як показує аналіз сучасних концепцій, основними завданнями державного регулювання туристичного бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки є такі:

- розроблення національної концепції туризму, в якій повинен бути встановлений рівний пріоритет внутрішнього туризму і послуг іноземним туристам; на внутрішньому ринку перевага має віддаватися масовим видам туризму для українських громадян, доступних широким прошаркам населення; при обґрунтуванні регіональної політики доцільно стимулювати активізацію пропозиції послуг культурного та історичного туризму;

- сприяння розвитку туризму, що забезпечує відтворення та охорону природних і культурних ресурсів країни;

- створення умов для формування адресного туризму соціально незахищених верств населення;

- створення можливостей для погодженого розвитку всіх численних елементів сектора туризму;

- оптимальне поєднання політичних, економічних, екологічних і соціальних вигод від туризму і розподіл їх усередині суспільства, зводячи при цьому до мінімуму проблеми, пов'язані з туризмом;

- формування на національному рівні необхідних координувальних структур у сфері вивчення ринку; оцінювання можливостей розміщення, вибору типів і ступеня розвитку визначних об'єктів, послуг і інфраструктури в туристичному секторі;

- досягнення інвестиційної привабливості туризму;

- забезпечення орієнтирів для постійного контролю за ходом і напрямками розвитку туризму [71, с. 17].

Інструментами реалізації державної політики галузевого розвитку повинні стати державні цільові програми, розроблювальні та реалізовані на регіональному та місцевому рівнях.

Поряд із прямими методами управління держава повинна використовувати методи непрямого впливу.

Туристична політика є системою соціально-економічних, правових, зовнішньополітичних, культурних та інших методів і заходів, що використовуються парламентами, урядами, державними та приватними організаціями, асоціаціями й установами, відповідальними за туристичну діяльність, з метою управління та координації туристичної галузі та створення умов для її розвитку.

Державний механізм управління в туристичній галузі розглядається як виважена система прийомів, важелів і методів впливу державних органів влади на діяльність усіх суб'єктів туристичного ринку, а також способів практичного застосування їх за тієї чи іншої ситуації, якою обумовлюються цілі та завдання розвитку галузі.

Відповідно до Закону України “Про туризм” основними цілями державного управління туристичної діяльності є такі:

- залучення громадян до раціонального використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, ознайомлення з історико-культурною спадщиною, природним середовищем, організація оздоровлення населення;
- забезпечення раціонального використання та збереження туристичних ресурсів, становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, створення ефективної системи туристичної діяльності для забезпечення потреб внутрішнього та іноземного туризму;
- створення та вдосконалення нормативно-правової бази в галузі туризму відповідно до чинного законодавства України, міжнародних норм і правил;
- захист прав та інтересів держави в галузі туризму;
- створення сприятливого для розвитку туризму податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів контролю;
- створення економічних умов, які стимулюють розвиток туризму в Україні;
- запровадження пільгових умов для організації туристичної та екскурсійної роботи серед дітей, підлітків, молоді, інвалідів та

малозабезпечених верств населення;

- заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток туристичної індустрії;

- встановлення порядку стандартизації, сертифікації та ліцензування в галузі туризму;

- впровадження системи статистичної звітності суб'єктів туристичної діяльності;

- визначення порядку управління державною власністю в галузі туризму;

- створення рівних можливостей на ринку туристичних послуг для суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності, сприяння розвитку конкуренції, забезпечення дотримання в цій галузі антимонопольного законодавства [199];

- забезпечення безпеки туристів, захист їхніх прав, інтересів та майна;

- підтримка розвитку туризму в регіонах, визначення статусу окремих туристичних центрів, створення умов для пріоритетного розвитку туристичної індустрії;

- організація та розвиток системи наукового забезпечення галузі туризму, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації туристичних кадрів;

- розвиток співробітництва із зарубіжними країнами та міжнародними організаціями, участь у міжнародних програмах розвитку туризму, розробка та укладання міжнародних двосторонніх і багатосторонніх договорів у галузі туризму та визначення механізму їхньої реалізації.

- ліцензування, стандартизації в туристичній індустрії, сертифікації туристичного продукту;

- встановлення правил в'їзду в Україну, виїзду з неї і перебування на території нашої держави з урахуванням інтересів розвитку сфери туризму [75, с. 89];

- установлення прямих бюджетних асигнувань на розробку і реалізацію державних цільових програм розвитку туризму;
- створення сприятливих умов для інвестицій у туристичну індустрію;
- податкове і митне регулювання;
- надання пільгових кредитів, встановлення податкових і митних пільг туроператорам і турагентам, що займається туристичною діяльністю на території України і приваблюючи іноземних громадян для заняття туризмом на території України;
- сприяння кадровому забезпеченню туристичної діяльності;
- розвиток наукових досліджень у сфері туристичної індустрії;
- сприяння участі українських туристів, туроператоров, турагентів та їхніх об'єднань у міжнародних туристичних програмах, а також в іншими способами, які застосовуються в порядку, встановленому законодавством України [83, с. 56].

Координацію туристичної діяльності в Україні здійснює державний орган виконавчої влади у галузі туризму. Держава, згідно із Законом України “Про туризм”, визнаючи туристичну діяльність однією з пріоритетних галузей економіки України, сприяє туристичній діяльності й створює сприятливі умови для її розвитку; визначає і підтримує пріоритетні напрями туристичної діяльності; формує імідж України як країни, сприятливої для туризму; здійснює підтримку і захист українських туристів, туроператоров, турагентів та їхніх об'єднань.

Органами державної виконавчої влади в галузі туризму є такі:

1. Міністерство інфраструктури України – спеціалізований центральний орган виконавчої влади, який здійснює державне управління в галузі туризму (затверджене Указом Президента України від 12.05.2011 р.).

2. Державне агентство України з туризму та курортів – є урядовим органом державного управління, яке діє у складі Міністерства інфраструктури України, входить до його складу і забезпечує реалізацію державної політики у галузі туризму та курортів [53, с. 311].

Основні завдання агентства – участь у реалізації державної політики в туристичній і курортній галузі, а саме:

– здійснення в установленому порядку управління в туристичній галузі, зокрема в межах, визначених МІУ, управління майном підприємств, установ та організацій, що проводять діяльність у туристичній галузі і належать до сфери управління МІУ;

– узагальнення практики застосування законодавства в туристичній і курортній галузі, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення;

– виконання відповідно до законодавства контрольних-наглядових функцій;

– здійснення регулятивних і дозвільно-реєстраційних функцій у туристичній і курортній галузі щодо фізичних та юридичних осіб.

На агентство покладено обов'язок виконання таких завдань:

1) брати участь у підготовці проектів нормативно-правових актів у туристичній і курортній галузі;

2) здійснювати заходи щодо вдосконалення туристичної і курортної інфраструктури, розвитку ринкових відносин у цій галузі, а також розробляє пропозиції щодо вдосконалення фінансових та економічних нормативів, системи фінансування суб'єктів туристичної діяльності;

3) брати участь у розробленні та забезпеченні виконання загальнодержавних програм розвитку туризму, туристично-рекреаційної сфери, ринку туристичних послуг, забезпечення захисту і безпеки туристів;

4) визначати перспективи та напрями розвитку внутрішнього і міжнародного туризму, зміцнення матеріально-технічної бази туристичної і курортної галузі;

5) забезпечувати здійснення міжгалузевої координації та функціонального регулювання у туристичній галузі;

6) брати участь у створенні та розвитку системи наукового та інформаційно-рекламного забезпечення туристичної галузі;

7) сприяти в межах своєї компетенції розробленню і здійсненню центральними та місцевими органами виконавчої влади заходів щодо розвитку туристичної і курортної галузі;

8) брати участь у розробленні міжнародних договорів з питань туризму та курортної справи, готує пропозиції щодо їх укладання і денонсації та за дорученням МІУ укладає такі договори й забезпечує їх виконання;

9) забезпечувати співробітництво з міжнародними туристичними організаціями та відповідними органами іноземних держав, бере участь у міжнародних програмах, вивчає та аналізує досвід іноземних держав у розбудові туристичної і курортної галузі;

10) координувати й організовувати виконання євроінтеграційних завдань у туристичній і курортній галузі;

11) подавати в установленому порядку пропозиції щодо спрощення порядку оформлення візових документів туристів для митних, прикордонних та інших видів контролю; вживає в межах своєї компетенції заходів до захисту прав іноземних туристів в Україні, а також громадян України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон;

12) вивчати потребу у фахівцях та подавати пропозиції щодо забезпечення зайнятості населення в туристичній і курортній галузі, здійснює заходи щодо підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для цієї галузі;

13) розробляти пропозиції щодо збільшення надходжень до бюджету, зростання потенціалу туристичних підприємств та обсягів реалізації вітчизняного туристичного продукту на зовнішньому ринку, зміни умов оподаткування та валютного регулювання, визначення особливостей приватизації та реструктуризації зазначених підприємств, демонополізації галузі, розвитку виробництва сувенірної продукції;

14) взаємодіяти в питаннях реалізації державної політики у туристичній і курортній галузі з суб'єктами підприємницької діяльності, їх об'єднаннями та іншими організаціями, в тому числі громадськими;

15) здійснювати в межах, визначених МІУ, управління об'єктами державної власності в туристичній галузі, що належать до сфери управління МІУ;

16) визначати категорії об'єктів туристичної інфраструктури;

17) подавати пропозиції щодо державної підтримки суб'єктів господарювання в туристичній і курортній галузі тощо [154].

Як показав проведений аналіз, агентство має право залучати спеціалістів органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками) для розгляду питань, що належать до його компетенції; здійснювати контроль, проводити перевірки з питань, що належать до його компетенції; одержувати в установленому порядку від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій інформацію, необхідну для виконання покладених на нього завдань; утворювати міжвідомчі робочі групи з питань туризму, забезпечувати проведення їх засідань, брати участь у міжнародних туристичних заходах за кордоном та в Україні, а також у межах своєї компетенції – у діяльності міжурядових комісій та міжнародних організацій; скликати в установленому порядку наради з питань, що належать до його компетенції; видавати накази організаційно-розпорядчого характеру, контролювати їх виконання [200].

Агентство активно взаємодіє з центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, а також з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями.

Специфіка туристичного бізнесу полягає в комплектації турпродукту з різних видів сервісу – транспорту, харчування, розміщення, консульських служб тощо. Звідси велика кількість правових і нормативних документів,

що регулюють туристичну діяльність. Наприклад, адміністративним законодавством регламентується питання одержання в'їзних віз, валютним законодавством – форма розрахунків, митним – порядок пропуску через границю декларуючих товарів. Є нормативні акти Держстандарту України про сертифікацію туристичних послуг, акти державних антимонопольних органів про застосування до туристичних послуг законодавства у сфері прав споживачів тощо [82, с. 81].

Зазначимо, що умовою регіонального розвитку туризму є чіткий розподіл повноважень між центральними та регіональними галузевими органами влади, а також між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Доцільним є делегування органам місцевого самоврядування повноважень щодо розвитку місцевого туризму, а саме:

- створення регіональних туристичних корпорацій, туристичних інформаційних центрів;
- розбудова інфраструктури;
- залучення інвестицій тощо.

Ефективному здійсненню делегованих повноважень може сприяти створення на рівні центрального органу виконавчої влади робочої групи фахівців, до компетенції якої належатимуть питання туристичної галузі й яка на основі нормативно-правової бази України, з урахуванням зарубіжного досвіду розроблятиме конкретний план заходів для кожного окремого туристичного регіону, що дозволить втілити його в життя. Як відомо, самостійний розвиток туристичної галузі без суттєвої державної підтримки, що відбувався протягом останніх десятиліть, призвів до практично монополії комерційних форм і видів туризму. З метою зниження соціального напруження в галузі та в суспільстві в цілому необхідне впровадження дієвої державної політики соціалізації туристичної галузі.

Механізм реалізації туристичної політики держави включає: формування цільових програм з розвитку туризму на рівні держави і регіонів; розробку конкретних заходів щодо досягнення поставленої

стратегічної мети і державне управління розвитком туристичної галузі. Отже, державне управління розвитком туристичної галузі є одним із механізмів реалізації політики держави в галузі туризму. Розвиток туристичної галузі характеризується позитивною динамікою змін кількісних та якісних показників туристичної галузі: збільшенням туристичних потоків, відрахувань у державний та місцевий бюджети, підвищенням рівня зайнятості в туристичній галузі тощо [13, с. 84].

З огляду на це *державне управління туристичної галузі* пропонується розглядати як сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу органів державної влади на розвиток туристичної галузі та створення умов для ефективної співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування та приватного сектора щодо розвитку туризму через різні механізми: адміністративні, організаційні, економічні, правові, екологічні тощо [16, с. 8]. Нормативно-правова база туристичної діяльності регулюється як спеціальним, так і загальним законодавством.

На сьогодні в Україні склалася ситуація, коли, з одного боку, уже є певний досвід законодавчого регулювання туристичної галузі, а з другого – питання гострої необхідності розширення нормативно-правового забезпечення туристичної діяльності у зв'язку з виникненням низки якісно нових, соціально-економічних, суспільно-політичних та інших умов. Метою такого регулювання є створення конкурентоспроможного на міжнародному ринку національного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби як для населення країни так і іноземців. Наявність ефективної нормативно-правової бази є важливою передумовою функціонування ринку туристичних послуг. Формування цього ринку в Україні, як і нормативно-правової бази, що його регулює, пов'язане з виділенням нашої держави у самостійного діяча в міжнародному економічному просторі.

Туризм, як галузь економіки України, почав активно розвиватися саме в пострадянські часи, з моменту проголошення країни незалежною, самостійною державою, попри всі політичні та соціально-економічні

негаразди останніх років та без залучення державних дотацій. Тривале домінування внутрішнього туризму за соціалістичних часів обумовило бурхливе зростання попиту на міжнародні подорожі саме в незалежній Україні, що, у свою чергу, позначилось зміною статусу країни на міжнародному ринку туризму.

За роки незалежності (з 1991 р.) інфраструктура туризму поступово змінила форму власності від державної до приватної. Проте в процесі переходу до ринкових відносин централізовану планову систему було зруйновано, внаслідок чого було порушено мережу відпрацьованих зв'язків і турів. Якщо у 80-х рр. ХХ ст. Україну, яка була на той час невід'ємною частиною всього загальнорадянського туристичного комплексу, кожен рік відвідувало понад 500 тис. іноземних туристів, то в 1992 р., відразу після розпаду СРСР, – тільки близько 120 тис. Разом із тим 10 млн громадян виїжджали за кордон здебільшого з комерційними цілями (за так званими «шоп-турами»). З республіки СРСР з обсягом обслуговування, який визначався керівництвом країни, вона перетворилась на самостійну країну-генератор туристичних потоків виїзного туризму, які мали здебільшого стихійний характер. Такий процес був притаманний на перехідному етапі й для низки інших соціалістичних у минулому держав (Польща, Чехія та ін.), що мало об'єктивну соціально-економічну основу [22].

Саме як наслідок цих змін постала необхідність у створенні такого нормативно-правового простору, в якому б туристична галузь України як держави не тільки функціонувала, а й набувала подальшого розвитку.

Урядом вже незалежної й самостійної України були вжиті заходи щодо реалізації засобів державної політики в галузі туризму – 10 листопада 1992 р. Кабінетом Міністрів країни було прийнято постанову № 616 «Про створення Державного комітету України по туризму» (далі – Держкомтуризм), реорганізований, як уже зазначалося, у Державне агентство України з туризму та курортів. При цьому до сфери управління Держкомтуризму було передано 52 підприємства загальнодержавної

власності [154]. Нову на той час структурну реорганізацію було проведено вже у грудні 1999 р. відповідно до Указу Президента України «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади» від 15.01.1999 р. втрата чинності від 09.12.2010, підстава 1085/2010.

Згідно з Указом Президента «Про державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму» від 31.05.2000 р. № 740/2000 (Держкоммолодьспорттуризм) було створено єдиний Державний комітет молодіжної політики, спорту та туризму [168]. При цьому слід акцентувати увагу на тому факті, що саме цим Указом було порушено існуючу до цього внутрішню організацію, що, у свою чергу, потребувало подальшого системного професійно-галузевого підходу до вирішення актуальних проблем розвитку туризму як галузі економіки країни, що розвивається.

Одним із департаментів Держкоммолодьспорттуризму був Державний департамент туризму і курортів, до складу якого входили Управління організації туризму й Управління розвитку туристичної індустрії та інвестицій. У подальшому – 22 листопада 2000 р. Указом Президента України Держкоммолодьспорттуризм було ліквідовано і натомість – 14 грудня 2001 р. Указом Президента створено Державну туристичну адміністрацію України [175].

Відповідно до соціально-економічних потреб країни, якій було необхідно розбудовувати нову структуру управління туризмом як галуззю економіки на державному рівні, у 2003 р. за дорученням Кабінету Міністрів України «Про затвердження структури центрального апарату Державної туристичної адміністрації України» від 17.06.2003 р. (Держтурадміністрація) її перезатверджено. У державній адміністрації було створено Департамент розвитку курортів та туристично-рекреаційної сфери. За такою ж схемою відбулася реорганізація структур управління державної політики в галузі туризму на регіональному рівні – були створені обласні управління та районні відділи при державних адміністраціях з питань туризму і курортів на всій території України [196, с. 6].

Центральним органом виконавчої влади в галузі туризму визначено Міністерство інфраструктури України. Наразі правове забезпечення державного регулювання туризму як галузі підприємницької діяльності в Україні здійснюється низкою загальних і спеціальних законів (їх нараховується понад 60), указами Президента, постановами Кабінету Міністрів України, рішеннями обласних і місцевих органів влади, а також міжнародними договорами та угодами, в яких бере участь Україна. До основних законодавчих актів відносяться: Конституція України [101], Цивільний і Господарський кодекси [75], закони України «Про туризм» [199] та «Про внесення змін до Закону «Про туризм» [166]. У жовтні 2013 р. було створено робочу групу, яка працює над формуванням проекту нової редакції Закону України «Про туризм».

Відправною крапкою туризму є свобода пересування. У свою чергу, Конституція України, як основний законодавчий документ, гарантує кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом [101, ст. 3]. При цьому громадянин України не може бути позбавлений права у будь-який час повернутися в Україну, що дає можливість вільно подорожувати кожному громадянину як по самій країні, так і за її межами за власним бажанням і можливостями у будь-який час.

Регулює туристичну діяльність в нашій державі Закон України «Про туризм» [199], який було прийнято 15.09.1995 р. Верховною Радою України. І саме в ньому вперше визначено стратегічну лінію і конкретні завдання розвитку туризму як окремої самостійної галузі державної економіки. Дія цього Закону поширюється на підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, фізичних осіб, діяльність яких пов'язана з наданням туристичних послуг, а також на громадян, які їх отримують. У Законі наводяться основні поняття, що є нормативними й мають сформульовані в Законі значення: туризм, турист, туристична діяльність,

екскурсійна діяльність, туристичні ресурси, суб'єкти туристичної діяльності, туристична індустрія, туристичні послуги, туристичний продукт, туристичний ваучер (путівка), тур, керівник туристичної групи, гід (екскурсовод), сертифікат відповідності. Закон визначає принципи, цілі, пріоритетні напрямки і засоби дії механізму державного управління туристичною діяльністю.

Аналізуючи Закон України «Про туризм», треба відмітити, що держава визначає туристичну діяльність однією з пріоритетних галузей економіки України. Відповідно до Закону пріоритетними напрямками державного управління туристською діяльністю є підтримка і розвиток внутрішнього, в'їзного, соціального і самодіяльного туризму. Це управління має здійснюватися, зокрема, шляхом створення нормативних правових актів з метою вдосконалення відносин у сфері туристської індустрії; сприяння в просуванні туристського продукту на внутрішньому і світовому туристських ринках; захисту прав та інтересів туристів, гарантування їхньої безпеки; створення сприятливих умов для інвестицій в туристську індустрію; податкової і митної підтримки суб'єктів туристської діяльності.

Закон встановлює, що з метою захисту прав та інтересів туристів здійснюються ліцензування і стандартизація туристської діяльності, а також об'єктів туристської індустрії, сертифікація туристського продукту. У Законі перелічено права та обов'язки туристів, у т. ч. іноземних, що є важливою умовою розширення експорту туристичних послуг України. Цей Закон є першим в історії України законодавчим актом, який чітко визначає й системно регулює туристичну діяльність, цивілізованим законодавчим шляхом структурує туристичний ринок. Закон відповідає нормам і правилам міжнародної практики у галузі туризму, праву Європейського Союзу (далі – ЄС), чим стимулює туристичні фірми працювати відповідно до міжнародних норм та стандартів. Зважаючи на міжнародний характер сучасного ринку туристичних послуг для України важливою є відповідність її нормативно-правової бази міжнародним нормам [75, с. 15].

Визначення туризму як одного з пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки створює сприятливі умови для туристичної діяльності й перегукується з рекомендаціям Гаазької міжпарламентської конференції з туризму (10-14 квітня 1989 р.) – найавторитетнішого туристичного форуму сучасності, у документах якої зазначено: «Країни повинні визначити свої національні пріоритети та роль туризму в «ієрархії» таких пріоритетів, а також оптимальну стратегію розвитку туризму в рамках цих пріоритетів» [204, с. 59].

Рекомендації конференції містять також тези щодо активної підтримки з боку уряду в плані інформації та просування туризму, а також забезпечення інфраструктури самої галузі, забезпечення співпраці в усіх сферах – державних і приватних – в інтересах максимального заохочення туризму. Ці рекомендації «перегукуються» також з основними напрямами Закону України «Про туризм», де визначається: роль забезпечення раціонального використання та збереження туристичних ресурсів, становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України; створення ефективної системи туристичної діяльності для забезпечення потреб внутрішнього та іноземного туризму; створення та вдосконалення нормативно-правової бази в галузі туризму відповідно до чинного законодавства України, міжнародних норм і правил, заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток туризму як галузі індустрії; встановлення порядку стандартизації, сертифікації в галузі туризму [211, с. 434].

Для вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази туристичної галузі, розробки відповідних стандартів, систем класифікації та сертифікації послуг, що надаються, в Україні вивчається відповідний міжнародний досвід, а також існуюча законодавча база низки країн ЄС. З урахуванням специфіки галузі туризму державою робляться спроби щодо гармонізації законодавства України в цій царині з директивами та іншими актами ЄС. Відповідно до євроінтеграційних завдань видано Указ

Президента України «Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційного потенціалу України» від 11.03.2003 р. № 207, реалізація якого повинна сприяти збільшенню обсягів надання туристичних послуг [169].

З метою адаптації законодавства ЄС розбудовується договірно-правова база двостороннього співробітництва з країнами Єврозони. На теперішній час укладено цілу низку міжнародних угод про співробітництво в галузі туризму з державами – членами ЄС, зокрема з Австрією (2004 р.), Болгарією (1996 р.), Естонією (1994 р.), Латвією (2000 р.), Литвою (2004 р.), Польщею (2005 р.), Португалією (2006 р.), Словаччиною (2001 р.), Угорщиною (2001 р.), Фінляндією (2000 р.) та Чехією (2006 р.) та ін. [247].

Україна відкрита для міжнародного співробітництва. Ще у жовтні 1997 р. наша країна стала Дійсним членом Всесвітньої туристської організації (ЮНВТО) – головної міжнародної міжурядової організації у сфері подорожей і туризму, яка є виконавчим органом ООН і займається активізацією та розвитком туризму, розробкою і впровадженням світової туристичної політики. Це значно підвищило імідж і авторитет нашої держави в туристичному співтоваристві, створило передумови подальшого розвитку національного туризму відповідно до тенденцій світового туристичного ринку з залученням до інформаційної мережі, інвестиційних пропозицій, системи професійної підготовки, наукових досліджень, відкрило нові можливості налагодження взаємовигідної співпраці з країнами-членами на всіх рівнях: двосторонньому, багатосторонньому, регіональному, ознайомлення з передовими надбаннями найбільш розвинутих туристичних держав світу [252].

У вересні 1999 р. на 13-й сесії Генеральної асамблеї Всесвітньої туристської організації, що проходила у м. Сантьяго (Чилі), Україну було обрано до Виконавчої ради ЮНВТО – керівного органу цієї впливової міжнародної організації. Ця подія мала стратегічне значення для нашої

країни з огляду на можливості використання механізмів цієї організації для підвищення ефективності національної туристичної галузі з урахуванням процесів глобалізації, що відбуваються в світі, просування українського туристичного продукту на міжнародному ринку, збільшення надходжень до державного бюджету, підвищення авторитету та впливовості України у світі, розширення державно-приватного партнерства, впровадження передових методів підготовки та підвищення кваліфікації туристичних кадрів відповідно до світових стандартів. Для розвитку підприємницької діяльності у галузі туризму дуже важливо, що Закон України «Про туризм» складено у повній відповідності до норм Цивільного і Господарського кодексів, які набрали чинності водночас з ним, а також до норм чинного податкового законодавства. Ця відповідність дає можливість реально змоделювати економічні правовідносини туристичної фірми. При цьому досить просто розмежувати й юридично обґрунтувати базу оподаткування при створенні та реалізації самого туристичного продукту, що врегульовано Господарським кодексом. З великої кількості нормативних документів, які регулюють всі напрямки діяльності туристичного підприємства, визначальним є також Закон України «Про підприємства в Україні», який регламентує саму діяльність підприємства. Аналізований Закон забезпечує самостійність туристичного підприємства, фіксує при цьому його права та відповідальність, і регулює відносини з іншими суб'єктами господарювання та самою державою [75, с. 203].

Окрім зазначених нормативних документів будь-яке туристичне агентство України діє відповідно до власного статуту – переліку обов'язкових правил, що регулюють його індивідуальну діяльність та взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання, в якому визначаються основні цілі діяльності туристичного підприємства, органи управління та порядок їхнього формування, компетенція трудового колективу та його виборних органів, джерела та порядок реєстрації майна, умови реорганізації та припинення існування. У туристичному підприємстві, як і у будь-якому іншому, важливу

соціальну роль відіграє колективний договір – угода між трудовим колективом та адміністрацією (власником) будь-якого підприємства, яке використовує найману працю. На діяльність туристичного підприємства поширюється дія всіх законодавчих актів, які регламентують діяльність підприємства в Україні взагалі. З метою забезпечення рівності прав і законних інтересів суб'єктів господарювання в галузі туризму Законом України від 01.06.2000 р. № 1775-III встановлено, що туроператорська та турагенська діяльність підлягає ліцензуванню. Проте 19.10.2010 р. цю норму було скасовано Верховною Радою України у Законі України «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України щодо обмеження державного регулювання господарчої діяльності» [167]. Відтепер згідно із зазначеним Законом України туристична діяльність не підлягає ліцензуванню [174].

З точки зору авторів проекту, це повинно спростити ведення бізнесу, діяльність якого регламентована ще й іншими законодавчими документами. На їхню думку, з урахуванням досвіду деяких країн Європи та Росії це має активізувати туристичний ринок, оскільки зробить більш доступним туристичний бізнес для суб'єктів підприємницької діяльності.

Слід акцентувати увагу на тому, що відміна ліцензування спрощує процес створення туристичної фірми лише організаційно, а не нормативно-відповідально. Разом з тим відміна ліцензування туризму має ряд ризиків як для суб'єктів туристичної діяльності, так і для самих туристів. Ліцензія значною мірою нормативно дисциплінувала діяльність турагентів, стримувала їх від зловживань та порушень, які могли б призвести до позбавлення ліцензії. Крім того, ліцензія була свідченням того, що на ринку туристичних послуг діє суб'єкт, який має спеціальну освіту, досвід, імідж та відповідає організаційним вимогам, які дають споживачу туристичної послуги впевненість в тому, що він отримає якісну послугу.

Оскільки діяльність турагентів носить посередницький характер щодо реалізації самого туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, формально всі ризики та

відповідальність полягає на туроператорів. Відсутність ліцензії у турагента позбавляє можливості оператора перевірити його репутацію на туристичному ринку, що призведе до того, що туроператор буде відповідати за всі дії, непрофесійність і помилки турагентів, оскільки турагент укладає угоду від імені туроператора, і відносини існують у процесі надання послуги безпосередньо між туроператорами та туристами.

Таким чином, щоб звести до мінімуму всі ризики та проблеми, які можуть виникнути у зв'язку з відміною ліцензії для турагентів, необхідно створити саме на державному рівні нову систему захисту за типом Єдиного реєстру туристичних агентств. Також з метою розвитку ринку послуг, дотримання рівних прав і свобод громадян було прийнято постанову Кабінету Міністрів України “Про забезпечення дотримання законодавства під час надання послуг іноземцям та особам без громадянства” від 17.08.2002 р. № 1136 [170] щодо встановлення рівних цін і тарифів на послуги, що надаються як українцям, так і іноземцям і особам без громадянства. Активізації туризму як економічної галузі України також повинна була сприяти реалізація Державної програми розвитку туризму на 2002 – 2010 рр. (Редакція від 25.05.2006 р., підстава 754-2006-п) [70, с. 15], яку затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 р. Дану програму було спрямовано на забезпечення гармонізації нормативно-правової бази туризму з міжнародним законодавством, удосконалення порядку сертифікації послуг, що надаються туристам юридичними та фізичними особами на території України, на впровадження національних стандартів, класифікації та вимог до засобів розміщення туристів, гармонізованих з міжнародними стандартами. Проте процес розвитку туризму як окремого виду економічної діяльності гальмувався кризовими явищами економіки, які спостерігалися з 2008 р. не тільки на пострадянському просторі, але й у високорозвинених державах світу.

Якщо туризм, згідно з інформацією, представленою Всесвітньою туристичною організацією, у докризові часи став однією з ключових

галузей української економіки, яка отримувала близько 4 млрд дол. на рік, то вже 2012 р. український туризм отримував понад 7 млрд дол. Наразі постає питання щодо важливості активізації механізмів розвитку туризму в країні. І значущим у вирішенні цієї проблеми є покращення умов інвестиційної діяльності у сфері внутрішнього та зовнішнього туризму України. Особливий інтерес для інвестицій становить Причорноморський і Карпатський регіони, де особливо швидкими темпами за пострадянських часів розвивається туризм. Актуальним постає і залучання зовнішніх інвестицій, деяка робота у цьому напрямку вже ведеться. Так, у межах програми TACIS у 1999 р. було реалізовано українсько-французький проект з розбудови туристичної інфраструктури АР Крим (на той час частини Причорноморського регіону), зокрема зі створення та забезпечення функціонування Кримського центру розвитку туризму (далі – КЦРТ), який закінчив свою роботу в травні 2014 р. За цією ж програмою у 2003 р. було створено Раду з туризму Карпатського регіону, на базі якої створюється туристичний інформаційний центр [82, с. 81].

Важливе значення має також вирішення проблеми законодавчого закріплення функціонального розподілу особливо цінних рекреаційних територій в Україні, враховуючи при цьому той факт, що функціонально-господарська підсистема характеризується інтеграційними процесами в межах видових та територіальних структур. Спостерігається процес перебудови територіальних туристських структур з моноцентричних у поліцентричні.

Конкуренція на внутрішньому та потреба виходу на міжнародний туристичні ринки обумовлюють оновлення матеріально-технічної бази відповідно до європейських стандартів, кадрового складу та посилення уваги до маркетингових механізмів ринкової діяльності. Реструктуризація готельного та санаторно-курортного господарства виявляється у зростаючій сегментованості відповідних ринків. У готельному господарстві це призвело до перерозподілу підприємств розміщення різного типу і позначилось

процесами територіальної концентрації готельного господарства в туристичних центрах, вузлах та курортних зонах. Найпопулярнішими туристичними вузлами країни залишаються Київ, Одеса, Львів. Незважаючи на наявну нормативно-законодавчу базу, що регулює туристичні процеси, процес реструктуризації ринку туристичних послуг в Україні просувається досить повільно і ринкова пропозиція турів недиференційована і фактично не позначена ексклюзивністю. Серед світових розподільчих мереж на українському ринку найпотужніше представлені системи AMADEUS та Galileo, через які туристичні фірми здійснюють бронювання авіаквитків та інших послуг. У цілому транснаціоналізація ще не торкнулася національного туристичного ринку, лише позначилась на ньому окремими штрихами (зростання національних туроператорів, хоча й малопотужних і неконкурентоспроможних на міжнародному туристичному ринку; увага транснаціональних готельних груп, зокрема, "Редісон-Сас", потреба формування національних готельних мереж, розбудова транспортної інфраструктури). Одним із головних факторів, який гальмує розвиток туризму, є відсутність єдиної системи державного регулювання в регіонах.

Досвід різних країн з цього питання свідчить про те, що успіх розвитку туризму залежить від того, яка увага приділяється цьому питанню з боку держави, як на державному рівні оцінюється значимість розвитку цієї галузі як невід'ємної частини всього механізму економіки країни, наскільки підтримується її розвиток державою [87, с. 67].

Необхідність планування туризму державою є обов'язковою умовою подальшого його розвитку. На необхідність планування вказують численні матеріали та документи міжнародних конференцій. На сьогодні немає можливості розвивати туризм як галузь без єдиного національного механізму, який би забезпечував координацію туристичної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях. У своїх рекомендаціях Всесвітня туристична організація (ВТО) акцентує увагу на тому, що на

сучасному етапі розвитку туризму тільки держава та уряд відіграють у ньому першу роль.

Документи міжнародних конференцій з туризму вказують на те, що туризм повинен плануватися державними органами управління, а також регіональними адміністраціями та туристичними організаціями комплексно та послідовно. Сьогодні неможливо розвивати туризм як самостійну галузь економіки без єдиного національного механізму, який повинен забезпечувати координацію туристичної політики на загальному та регіональному рівнях. Саме в цьому напрямку доцільне вдосконалення діючою нормативно правової бази. Безумовним є той факт, що зміна ринкового середовища зумовлює необхідність застосування стратегічного підходу до системи господарювання на підприємствах туризму. Для розробки та здійснення стратегії потрібно проаналізувати ринкові чинники, які, у свою чергу, мають постійну та високу мінливість, враховуючи соціально-економічну ситуацію в нашій країні на сьогодні.

Науково обґрунтована система аналізу туристичної галузі в Україні має вирішити також актуальну на сьогодні проблему формування туристського іміджу України, що дає Україні значний шанс як державі заявити не тільки Європі, а й усьому світові про власні туристичні можливості.

Завершуючи питання нормативно-правового регулювання ринку туристичних послуг в Україні, слід наголосити, що чинні законодавчі та підзаконні акти потребують подальшого вдосконалення. Дуже важливо також враховувати й той фактор, що активне зростання показників туристичного підприємництва залежить не тільки від наявності законодавчої бази, але й від її реалізації, що стимулює та підтримує механізми фінансування та інвестування у галузь туризму, активізує інвестиційну політику щодо туризму як галузі економіки.

1.2. Політика держави щодо інвестування в туристичну галузь в Україні

Політика держави у галузі туризму є частиною соціально-економічної державної політики й визначає діяльність держави щодо розвитку туристичної індустрії та суб'єктів туристичного ринку (туроператорів і турагентів), вдосконалення форм туристичного обслуговування громадян і зміцнення на їх основі свого політичного, економічного і соціального потенціалу. Ця політика є сукупністю форм, методів і напрямів впливу держави на функціонування галузі туризму з метою досягнення конкретних цілей збереження і розвитку господарського комплексу.

Як показує практика, механізм реалізації туристичної політики держави включає таке:

- вироблення концепцій розвитку туризму;
- складання цільових програм з розвитку туризму на рівні як держави в цілому, так і окремого суб'єкта;
- розробку конкретних заходів по досягненню поставленої мети;
- державне регулювання туристичної діяльності [92, с. 401].

Туристична політика базується на власній стратегії і тактиці. Під стратегією розуміється загальний напрям і спосіб використання засобів для досягнення поставленої мети. Вона дозволяє сконцентрувати зусилля на шляхах вирішення, що не суперечать прийнятій стратегії. Туристична стратегія визначає дії держави у сфері реорганізації і розвитку туризму. Вона спрямована, передусім, на вироблення загальної концепції розвитку цільових програм, для реалізації яких потрібні час і великі фінансові ресурси. Під тактикою розуміються лінія поведінки кого-небудь, а також обрані ним способи досягнення будь-якої мети на невеликий проміжок часу [94].

Туристична тактика – це конкретні заходи і прийоми досягнення поставленої мети в конкретних умовах (порядок ліцензування міжнародної туристичної діяльності, ціноутворення в туризмі, оподаткування та ін.), завдання туристичної тактики полягає у виборі найбільш оптимального рішення в цій господарській ситуації.

Основними напрямками туристичної політики є захист прав подорожуючих і виробників вітчизняного туристичного продукту, а також всесвітня підтримка внутрішнього і в'їзного туризму. Форма такої підтримки варіюється від прямих інвестицій, спрямованих на формування туристичної інфраструктури, витрат на підготовку кадрів, наукове і рекламно-інформаційне забезпечення просування національного туристичного продукту на світовому ринку до податкових і митних пільг, стимулюючих приплив інвестицій, розвиток внутрішнього і в'їзного туризму [91].

З розвитком ринкових стосунків в українській економіці особливе значення придбаває туризм, як одна з найбільш мобільних сфер підприємницької активності. Важливу роль туристична діяльність має у вирішенні питань здоров'я населення, екологічних, демографічних проблем. Проте, будь-який розвиток припускає необхідність в ресурсах. У сфері економічних стосунків такими ресурсами виступають інвестиції.

Однією з важливих складових розвитку національного господарства є імпорт інвестицій. Західні фахівці оцінили рейтинг 26 колишніх соціалістичних країн і республік СРСР. Оцінка проводилася за 11 параметрами. Серед названої групи Україна знаходилася на 20 місці із загальним показником 3,0, обігнавши Таджикистан, де цей показник дорівнює 1,6. Для порівняння можна відмітити, що рейтинг Чехії склав 8,6. Зарубіжних інвесторів серед інших чинників зупиняє дуже значний навіть у порівнянні з іншими постсоціалістичними республіками-країнами рівень криміналізації економіки. При цьому слід нагадати, що навіть за досить

помірними оцінками Світового Банку, об'єми операцій тіньового сектора економіки склали 45 % українського ВВП [100, с. 24].

Необхідно відмітити, що попит на зарубіжні інвестиції у світі в цілому значно перевищує їх пропозицію. Тому поява України на світовому інвестиційному ринку припускає боротьбу за залучення цих засобів. Серед низки чинників, що позитивно впливають на приплив іноземних інвестицій, як уже зазначалося, велику роль відіграє наявність ефективного інвестиційного законодавства, причому не лише і не стільки самої законодавчої бази, а її непорушність, стабільність. У той же час в останні роки в країні було проведено принаймні три істотні зміни “правил гри” у сфері правового забезпечення інвестиційної діяльності [102].

Проаналізувавши сучасний стан туристичної галузі, можна запропонувати наступну класифікацію іноземних інвесторів.

По-перше, це дійсно великі компанії, готові налагоджувати власне виробництво і дилерську мережу, у першу чергу, з США, ФРН та іншими західноєвропейськими країнами, до яких останнім часом усе більше бажання виявляють великі корпорації з Південної Кореї. Ці компанії готові іноді йти навіть на тимчасові втрати, і вже з наявних плацдармів почати наступ на відновлюваний український ринок. Проте не всім вдається витримати удари республіканської і місцевої бюрократії і прискіпливих конкурентів з числа українських бізнесменів.

Другий тип інвесторів, який набуває поширення останніми роками, – різні фонди, які прагнуть, як це прийнято в усіх цивілізованих країнах, диверсифікувати власні інвестиції й забезпечити своїм вкладникам гідний рівень прибутку. Останніми роками вони все активніше працюють у нашій країні, особливо в тих випадках, коли їх дії отримують підтримку офіційних кіл і фінансових установ у власних країнах, як це, приміром, має місце у випадку зі Сполученими Штатами Америки.

Третій тип інвесторів – це не завжди найбільші й найвідоміші іноземні компанії, але в Україні вони можуть знайти і знаходять специфічні ніші для

свого бізнесу. Це, зокрема, стосується українського нафтовидобутку, куди у вигляді не занадто великих обсягів виробництва важко притягнути лідерів галузі. Для таких компаній отримання стійких прибутків і можливість самореалізації є ключовими характеристиками. Тому цілком зрозуміло, що коли їх обманюють, вони звертаються не лише до допомоги українського суду, але й до послуг власних законодавців, особливо якщо останні представляють Сенат США, від якого безпосередньо залежить розмір допомоги Україні, що виділяється.

Четвертий тип – це вже згадувані охочі “відмити” гроші. При цьому відкривається можливість отримати певні пільги, виступивши в ролі іноземного інвестора. Тому інвестиції з Кіпру або Ліхтенштейну набагато перевищують капіталовкладення з Канади або Японії.

П’ятий тип інвесторів – компанії зі Східної Європи та колишнього СРСР, які вже на основі нових принципів намагаються налагодити кооперацію з українськими підприємствами, використовуючи часто неформальні стосунки, виробничі зв’язки і знання ринку [122, с. 87, 112].

Можна було б класифікувати потенційних інвесторів і далі, відібравши фіксований набір критеріїв (об’єм інвестицій, географічне розташування та ін.), але важливіше зрозуміти, якими ідеями керується той або інший інвестор, приходячи на український ринок, чого він очікує від своїх потенційних партнерів, в якій формі буде організований його бізнес.

У табл. 1.1 наведено шестірку провідних інвесторів в економіку України у 2013 р.

Таблиця 1.1

Шестірка провідних інвесторів в економіку України у 2013 р.

Країна	Об’єм інвестицій, млн дол.	Доля в загальному об’ємі, %
США	217,4	17,8

Країна	Об'єм інвестицій, млн дол.	Доля в загальному об'ємі, %
Німеччина	176,6	14,4
Росія	115,1	9,4
Нідерланди	82,7	6,8
Великобританія	82,0	6,7
Кіпр	66,5	5,4
У цілому по групі	740,3	60,5

Дослідження показали, що до особливостей прямих іноземних інвестицій в Україні можна віднести такі:

– територіальний розподіл іноземних інвестицій. Він став більш рівномірним: якщо у 2013 р. на 10 регіонів України з 26 доводилася 95 % інвестицій, то через рік – уже 84 %. Проте домінування Києва залишається – на столицю доводиться понад 40 % усіх іноземних інвестицій;

– США на початку 2013 р. обійшли Німеччину за загальним обсягом капіталовкладень, продовжують збільшувати відрив. Цікаво, що високе четверте місце серед країн інвесторів в українську економіку посіли Нідерланди, що обійшли Великобританію;

– серйозних змін у галузевій структурі іноземних інвестицій у 2013 р. не сталося. На торгівлю як і раніше доводиться їх лєвова частка (більше чверті загального об'єму). Це насторожує, тому що торгівля без виробництва вмирає. А у виробництво на території України бажають вкладати гроші дуже небагато країн;

Однак туризм є однією із галузей народного господарства України, що швидко розвиваються. Тому механізм і принципи інвестування в цій сфері визначаються державною інвестиційною політикою і чинним законодавством, що детермінує доцільність розглядати капіталовкладення в наступних аспектах: мікрорівень (інвестиції на конкретному туристичному

підприємстві, визначаються інвестиційною стратегією турфірми); макрорівень (управління інвестиційною політикою держави області, регіону); взаємодія макро- і мікро- рівнів в інвестиційній сфері [99; 129].

Найбільш наочним з точки зору виявлення невідповідностей у механізмі регулювання інвестиційної діяльності як у туризмі, так і в інших сферах підприємницької активності, є зіткнення інтересів держави і суб'єктів діяльності, а також роль та інтереси інвестора в цьому взаємозв'язку.

Туристична діяльність має низку особливостей як у своєму розвитку, так і в специфіці інвестування. Всю сукупність цих особливостей можна розглядати у трьох вимірах: економічні передумови інвестицій, суть організаційного механізму інвестиційного процесу та екологічний аудит потенційних об'єктів інвестування. Аналіз цих напрямів дозволить виділити сильні й слабкі моменти інвестування у галузі туризму.

Державне управління висуває низку вимог до ведення господарської діяльності у рамках національної економіки. Формування інвестиційної стратегії повинне базуватися на цих вимогах і відповідати соціальному замовленню суспільства. Враховуючи цей взаємозв'язок, спробуємо оцінити механізм (джерела і методи) інвестування в туризм, що і стане характеристикою економічних передумов інвестування. Основні напрями капіталовкладень у галузь туризму визначаються пріоритетними напрямами розвитку цієї галузі економіки.

Основними джерелами і методами капіталовкладень, передбачених державною інвестиційною політикою держави, є такі:

– прибуток підприємств – суб'єктів туризму, реінвестований в удосконалення об'єктів обслуговування клієнтів та інфраструктури туризму;

– амортизаційні відрахування з урахуванням механізму їх захисту від інфляції, що направляються на вдосконалення матеріальної бази обслуговування;

– бюджетне фінансування: реалізація регіональних програм розвитку (в тому числі й туризму), створення структуроутворюючих об'єктів і підтримка державної інфраструктури для регулювання розвитку туризму, ліквідація наслідків стихійних лих і надзвичайних ситуацій, безпосереднє виділення державних інвестицій туристичним організаціям різних форм власності, підтримка науково-виробничого потенціалу і раціональних зв'язків районів;

– банківські кредити. Довгострокове кредитування, особливо в умовах підприємництва, що зароджується, могло б стати одним з найважливіших джерел інвестицій. Але інфляція робить довгострокові кредити не вигідними для банків, з цим пов'язано різке скорочення термінів і об'ємів кредитування;

– заощадження населення. Як реальне джерело фінансування капіталовкладень можна використовувати залучення засобів населення шляхом продажу акцій туристичних фірм, що приватизуються, та інвестиційних фондів. Це може стати одним із шляхів захисту особистих заощаджень від інфляції, з одного боку, а також надасть право пільгового туристичного обслуговування для акціонерів – з іншого;

– запобігання відпливу капіталу. В останні роки в Україні з'явилася низка підприємств і підприємців, які накопили великі капітали. Проте нестабільність ситуації в державі робить для них не вигідним і ризиковим реінвестування прибутку в національну економіку, внаслідок чого зароблені кошти переводяться в конвертовану валюту й осідають у західних банках. Тому найважливішим напрямом активізації інвестиційної діяльності повинна стати розробка заходів по поліпшенню загального інвестиційного клімату;

– залучення іноземного капіталу. Незважаючи на прийняті урядом України заходи, участь іноземного капіталу в економіці, як і раніше, залишається незначною. В Україні іноземні інвестиції можуть здійснюватися шляхом: створення підприємств з пайовою участю

іноземного капіталу, створення підприємств що повністю належать іноземним інвесторам (їх філіям і представництвам), придбання іноземним інвестором у власність підприємств (майнових комплексів, будов і споруд, цінних паперів), набуття прав користування землею і іншими природними ресурсами (інших майнових прав), видачі позик (кредитів, майна і майнових прав) [130, с. 15].

Організаційний механізм інвестиційного процесу складається з взаємодіючих і взаємопроникаючих економічних систем управління інвестиційною діяльністю, серед яких основними є (рис. 1.1):

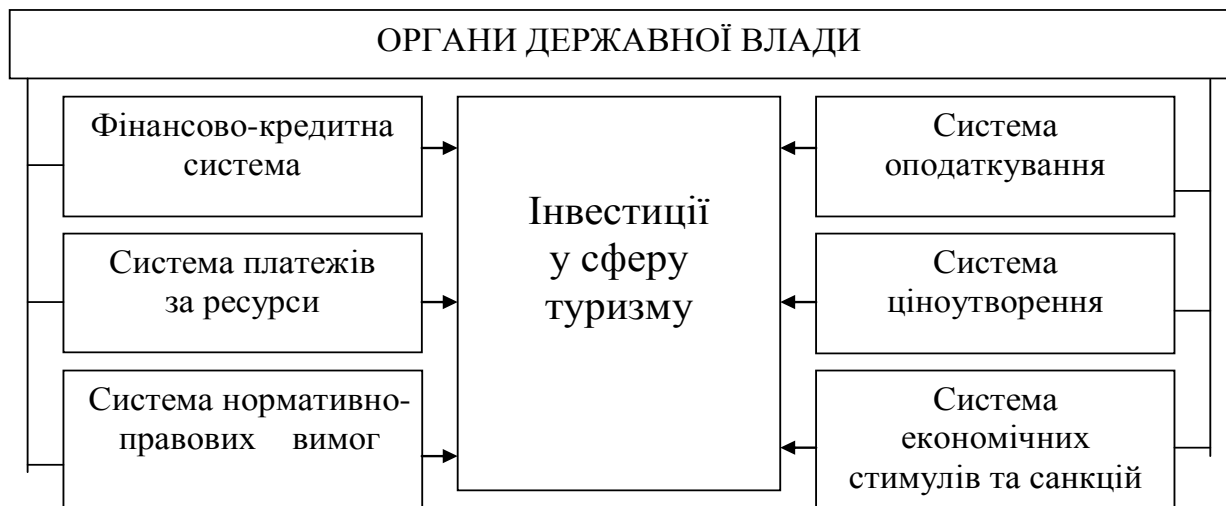

Рис. 1.1. Механізм формування інвестиційного клімату

1. Фінансово-кредитна система. Основним завданням фінансово-кредитної системи як регулювальника інвестиційної діяльності в умовах ринку є забезпечення збільшення або скорочення попиту на інвестиції залежно від рівня розвитку галузей національної економіки, зокрема туризму, шляхом регулювання процентної ставки.

2. Система оподаткування. У світовій практиці основним важелем впливу держави на діяльність господарюючих суб'єктів, регулювання пропорцій виробництва, обміну, розподілу й споживання є система оподаткування. Вона стимулює ділову активність, інвестиційну ініціативу виробників. Сфера

міжнародного туризму регулюється системою оподаткування не лише країни місцезнаходження фірми, але й країн – контрагентів.

3. Система платежів за виробничі і природні ресурси. Надання туристичних послуг припускає необхідність у трудових, матеріальних, фінансових і природних ресурсах. Витрати і специфіка механізму залучення цих видів ресурсів визначають об'єми та якість туристичних послуг, їх насиченість.

4. Система ціноутворення. Іншою складовою, що визначає основні параметри розвитку туризму, є ціна реалізації послуг, що надаються на ринку, і відповідно рентабельність діяльності підприємства. Централізоване ціноутворення, введення регульованих державою цінових обмежень веде до дисгармонії між споживчою і реалізаційною вартістю послуг, що негативно відіб'ється на розвитку туристичної галузі.

5. Система економічних стимулів і санкцій. Пряник і батіг, штрафи і пільги – класичні методи управління, які набувають особливого значення відносно регулювання туризму, оскільки ця галузь найтісніше примикає до сфери необхідних Україні іноземних інвестицій, з одного боку, і до сфери екологічної безпеки – з іншого. Ці сфери визначають гідне положення України на світовому ринку та якість життя майбутніх поколінь [135, с. 79].

Таким чином, інвестування в туристичну галузь є частиною інвестиційної політики держави в цілому і базується на вимогах законодавства і загальної концепції розвитку національної економіки.

1.3. Механізми реалізації державної політики в галузі туризму в зарубіжних країнах

Туризм у багатьох країнах світу є пріоритетним напрямом розвитку національної економіки та культури. Це зумовлено динамічністю, високою

прибутковістю та великим позитивним соціально-економічним і культурним впливом туризму на розвиток країн. Туристична галузь є специфічним і досить складним об'єктом державного управління. Необхідність державної підтримки та регулювання туризму як синтетичної, складної галузі та багатогранної економічної системи з розгалуженою мережею зв'язків, в орбіту якої входить понад 40 суміжних галузей народного господарства (транспорт, зв'язок, харчування тощо), є очевидною [139, с. 13].

Аналіз, проведений Всесвітньою туристичною організацією (ВТО), свідчить, що у більшості країн світу державна туристична політика впроваджується безпосередньо через центральні органи виконавчої влади – національні туристичні організації, інші інститути, а також опосередковано за допомогою правових важелів підтримки туристичної інфраструктури та міжнародної політики. Туристична політика має характерні риси загальної політики держави. Разом із тим існують і деякі специфічні фактори, що впливають на її формування: природні умови країни, розвиненість транспортної індустрії, соціальні фактори (умови життя людей, система відпусток); фактори, пов'язані зі створенням економічної основи для розвитку туризму (стабільні валютно-фінансові, зовнішньоекономічні відносини); правові фактори, пов'язані зі створенням і функціонуванням туристичного законодавства [158, с. 119].

За результатами дослідження виявлено, що механізм реалізації туристичної політики держави включає таке:

- 1) формування цільових програм розвитку туризму на рівні держави і регіонів;
- 2) розробку конкретних заходів щодо досягнення поставленої стратегічної мети;
- 3) державне регулювання розвитку туристичної галузі.

Отже, державне регулювання розвитку туристичної галузі є одним з механізмів реалізації політики держави в галузі туризму.

Розвиток туристичної галузі характеризується позитивною динамікою змін кількісних і якісних показників туристичної галузі: збільшенням туристичних потоків, відрахувань у державний та місцевий бюджети, підвищенням рівня зайнятості в туристичній галузі тощо.

У зв'язку з цим державне управління туристичної галузі пропонується розглядати як сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу органів державної влади на розвиток туристичної галузі й створення умов для ефективної співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування та приватного сектора щодо розвитку туризму через різні механізми, а саме: адміністративні, організаційні, економічні, правові, екологічні тощо [203, с. 29].

Ефективне державне регулювання потребує наукового та методичного забезпечення. Незважаючи на активізацію дослідницьких зусиль, спрямованих на аналіз проблем туризму, певні аспекти державного регулювання цієї галузі залишаються недостатньо розробленими. Бракує робіт, присвячених як теоретичному осмисленню зазначених питань, так і розробці науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо державного регулювання туристичної галузі на національному, регіональному та місцевому рівнях. Вироблення стратегії розвитку туристичної галузі й створення умов для її ефективного впровадження є складним завданням. Для успішного його вирішення, запобігання політичним помилкам та прорахункам доцільно скористатися досвідом зарубіжних країн.

Аналізуючи роль держави в організації та розвитку туристичної діяльності в різних країнах світу, виділяють три типи моделей державної участі в регулюванні цієї важливої складової національної економіки.

Перша модель припускає відсутність центральної державної туристичної адміністрації, всі питання вирішуються на місцях на засадах та принципах ринкової "самоорганізації". Урядові органи використовують таку модель у тих випадках, коли туризм національній економіці взагалі не

дуже потрібний, або коли суб'єкти туристичного ринку займають сильні позиції, тобто здатні вирішувати свої проблеми без державної участі. Подібну модель управління індустрією туризму прийнято в США після того, як в 1997 р. була ліквідована державна структура U.S. Travel and Tourism Administration (USTTA), що відповідала за розвиток туризму в країні [215, с. 50].

Друга модель передбачає наявність сильного й авторитетного центрального органу – міністерства, що контролює діяльність усіх підприємств туристичної галузі в країні. Для її реалізації потрібні відповідні умови, а саме: значні фінансові вкладення в туристичну індустрію, зокрема в рекламну й маркетингову діяльність, інвестування в туристичну інфраструктуру тощо. Подібна модель організації управління туристичною індустрією діє в Єгипті, Мексиці, Тунісі, Туреччині та в інших країнах, для яких туризм є одним з основних джерел валютних надходжень до бюджету [225].

Третя модель переважає в розвинених європейських державах. У країнах, де використовується така модель, питання розвитку туристичної діяльності вирішуються в “надрах” певного багатогалузевого міністерства на рівні відповідного галузевого підрозділу. При цьому підрозділ даного міністерства, що відповідає за розвиток туризму в країні, здійснює свою діяльність у двох напрямках: вирішує або регламентує загальні питання державного регулювання (розробка нормативно-правової бази, координація діяльності регіональної представницької й виконавчої влади, міжнародне співробітництво на міждержавному рівні, збирання й обробка статистичної інформації тощо) та спрямовує й координує маркетингову діяльність (участь у виставках і міжнародних об'єднаннях у туристичній галузі, управління туристичними представництвами своєї країни за кордоном тощо) [214].

Така модель участі держави в розвитку індустрії туризму отримала умовну назву “європейської”. Доцільно розглянути європейську модель

докладніше, оскільки вона уявляється найбільш прийнятною для України. Особливої актуальності дослідженню даної моделі надає не лише ситуація глобальних трансформацій у сучасному світі, але й вибір Україною європейського вектора розвитку, необхідність побудови в ній демократичного, відкритого громадянського суспільства.

Слід зауважити, що центральна державна туристична адміністрація в розвинених європейських країнах працює в тісній взаємодії з місцевою владою й приватним бізнесом. Така схема роботи виявилася досить продуктивною з погляду знаходження форм конструктивного співробітництва й взаємодії адміністративних органів різних рівнів державного та регіонального управління, а також для залучення фінансових коштів приватного сектора з метою виконання відповідних державних завдань. Наслідком такої політики стала поява змішаних за формою власності (державно-приватних) інститутів у сфері регулювання туристичної діяльності.

Варіанти реалізації третьої моделі управління туристичним сектором розглянемо на прикладі чотирьох європейських країн: Франції, Іспанії, Великобританії та Італії, на частку яких, за даними Всесвітньої туристичної організації, припадає близько 1/3 світових туристичних прибутків [7].

У Франції питання регулювання туризму знаходиться в компетенції Міністерства транспорту та суспільних робіт, у структурі якого функціонують Державний секретаріат з питань туризму та Управління туризмом. Дані органи відповідають за управління та регулювання галузі, інвестування й міжнародні відносини у галузі туризму. Крім того, існує ще ціла низка органів, які беруть участь в управлінні туризмом “із правом дорадчого голосу”: Рада з туризму при Міністерстві транспорту та суспільних робіт, Французьке агентство туристичного інжинірингу, Національна наглядацька рада з туризму (маркетингові дослідження й статистика в туризмі), Національне агентство з питань відпускних подорожей (соціальний туризм), Національний комітет з процвітання

Франції (питання екології й озеленення міст). На регіональному рівні діють представники центральної виконавчої влади, що вирішують питання розвитку туристичної галузі та підпорядковані безпосередньо префектам. Діяльність цих представників спрямована на координацію регіональних ініціатив, оскільки повноваження місцевої влади в галузі туризму досить вагомимі [25, с. 205].

Просуванням образу Франції як туристичного центру на міжнародному ринку займається асоціація “Maison de la France”, що виникла в 1987 р. в результаті угоди про партнерство між місцевими адміністраціями, туристичними фірмами, готелями, адміністраціями об’єктів екскурсійного показу. На даний час асоціація нараховує близько 800 членів. В її штаті асоціації понад 200 співробітників, 31 його представництво працює в 26 країнах світу. Керівний орган асоціації – Рада директорів – складається з 27 осіб (1/3 – чиновники з держапарату, а 2/3 – представники приватного бізнесу).

Діяльність асоціації на 60 % фінансується з держбюджету. 2009 р. субвенція, що передбачена в Законі про Державний бюджет Франції, для “Maison de la France” становила 30,3 млн євро. Як видно з аналізу статистичних даних, просування французького туристичного продукту на закордонні ринки відбувалося дуже успішно. Фахівці підраховали, що кожен вкладений у просування франк приносив 100 франків надходжень. Пріоритетними ринками для Франції за обсягом і потенціалом були Японія, США, Німеччина та Великобританія, надходження від яких становили половину всіх надходжень країни від міжнародного туризму. Приклад “Maison de la France” яскраво засвідчує, як багаторазово можна збільшувати ефект від державних інвестицій, якщо їх уміло доповнювати інвестиціями приватного сектора [25, с. 67].

В Іспанії питання туризму координує Державний секретаріат з питань торгівлі, туризму та малого бізнесу, підлеглий Міністерству економіки. Крім Держсекретаріату, Міністерству підпорядковуються: Центральна

дирекція з туризму (адміністративні питання, розробка загальних напрямів державної політики у галузі туризму); готельна мережа “Paradores” (83 готелі, розміщені в будинках, що становлять історичну цінність); два виставково-конгресових центри (в Мадриді та Малазі) та Іспанський інститут туризму – “Turespasa”.

Повноваження самого Міністерства економіки невеликі. Такі важливі функції, як ліцензування, сертифікація послуг, розробка стратегії розвитку тур індустрії, є прерогативою місцевої влади. З метою координації їх діяльності в країні створено Раду з розвитку туризму, до складу якої входять представники державних органів влади всіх рівнів та представники приватного бізнесу [70, с. 89].

Україні слід перейняти в майбутньому досвід співробітництва Ради з розвитку туризму з представниками приватного сектора, що здійснюється через впровадження в організацію та облік висунутих останніми ініціатив, особливо з питань просування специфічних та екологічних туристичних продуктів.

Іспанський інститут туризму “Turespasa” займається залученням іноземних туристів, здійснюючи рекламну діяльність та промоцію іспанських курортів за кордоном. Дана організація має широку мережу інформаційних офісів в Іспанії та 29 представництв у 21 країні світу. Інститут повністю фінансується з держбюджету. Як результат, Іспанія посідає перше місце у світі за обсягом річного бюджету для проведення політики просування національного туристичного продукту за кордоном, 70 % якого надається урядом країни [82, с. 80].

У Великобританії галузь туризму очолює Міністерство культури, засобів масової інформації та спорту, якому підпорядковується орган, що безпосередньо координує діяльність у галузі туризму – “VisitBritain”. Він займається залученням іноземних туристів у Великобританію, розвитком внутрішнього туризму, а також консулює уряд й інші державні установи з питань туризму. “VisitBritain”, поряд із традиційною діяльністю на

іноземних ринках (поширення інформації туристичного змісту, реклама, участь у виставках), надає платні консалтингові послуги, організовує виставки та семінари, здійснює різні проекти за участю іноземного капіталу, видає та реалізовує путівники, відеофільми та іншу рекламно-інформаційну продукцію.

Правління “VisitBritain” призначається Міністерством культури, засобами масової інформації та спорту й складається з голови та п’яти членів, а також голів “Wales Tourist Board”, “VisitScotland” та “England Marketing Advisory Board” – регіональних структур, схожих за своїми функціями з “VisitBritain”. На фінансування діяльності організації у 2012-2013 рр. державою асигновано 35,5 млн фунтів, неурядове фінансування становить приблизно 17 млн фунтів стерлінгів [86].

Важливим чинником у процесі реалізації державної туристичної політики є запозичення Україною досвіду “VisitBritain” з ефективного застосування сучасних інформаційних технологій та маркетингових компаній. Успіх проектів “VisitBritain”, реалізованих у 2013 р. (“The City Breaks”, “Touring and Good Living”), позначився на зростанні прибутку від в’їзного туризму (12,3 млрд фунтів стерлінгів).

В Італії Департамент з туризму входить до складу Міністерства виробничої діяльності. Основні його функції зводяться до координації діяльності регіональних турадміністрацій, розробки нормативно-правових документів загальнонаціонального характеру, досліджень та обробки статистичних даних, а також міжнародної діяльності (міжурядові угоди, взаємовідносини з міжнародними організаціями та ЄС). Повноваження місцевих туристичних адміністрацій в Італії на даний час також значно розширені. Вони відають всіма питаннями ліцензування туристичної діяльності на своїй території, здійснюють класифікацію готелів, мають право просувати й рекламувати свої регіони всередині країни та за кордоном (рекламні заходи, участь у виставках тощо) [154].

Однак провідна роль у представленні Італії на міжнародному туристичному ринку належить Національному управлінню з туризму (Ente Nazionale Italiano per il Turismo – ENIT), основними функціями якого є рекламно-інформаційна робота, маркетингові дослідження, координація міжнародної діяльності місцевих турадміністрацій. ENIT підпорядковується Департаменту з туризму й повністю фінансується з держбюджету. У штаті ENIT 200 осіб, у тому числі співробітники 20 представництв у 16 країнах [91].

Виходячи з аналізу стану туристичної галузі провідних зарубіжних країн, можна окреслити проблеми державного регулювання туристичної галузі в Україні, адже вітчизняна туристична галузь є невід’ємною складовою світового туристичного процесу. Попри всі політичні та соціально-економічні негаразди останніх років індустрія туризму стала тією галуззю народного господарства України, яка з року в рік без залучення державних дотацій стабільно нарощує обсяги виробництва туристичного продукту.

Туризм в Україні може і повинен стати сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів, засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку та оздоровлення, а також ознайомлення з історико-культурною спадщиною та сьогоденням Українського народу і держави.

Пріоритетним видом туризму для України залишається іноземний (в’їзний) як вагомий чинник поповнення валютними надходженнями державної скарбниці та створення додаткових робочих місць. Нині Україна має понад 4,5 тис. закладів розміщення туристів і відпочиваючих на 620 тис. місць, але вони потребують модернізації та реконструкції відповідно до міжнародних стандартів. Крім того, підтримання в належному стані потребують і рекреаційні зони, пам’ятки культури та архітектури України, інші об’єкти туристичних чи екскурсійних послуг [94, с. 19].

За масштабами міжнародного туризму та формою організації туристичної галузі для України найбільш прийнятна саме третя модель управління. Однак для ефективного функціонування даної моделі доцільно отримати необхідне державне фінансування (щонайменше, часткове) для участі країни у формуванні й просуванні національного турпродукту, здійснення маркетингових досліджень, рекламно-інформаційної діяльності, організації та проведення міжнародних туристичних виставок, конференцій, семінарів, формування базового пакету інвестиційних проектів у галузі розвитку туристичної інфраструктури тощо.

Таким чином, на основі проведеного аналізу можна відзначити, що окремі елементи механізмів державного управління туристичної галузі зарубіжних країн, ефективність яких перевірена часом і підтверджується конкретними досягненнями в розвитку туризму, доцільно використовувати для розвитку туристичної галузі України з урахуванням її історичних, правових і культурних особливостей.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

2.1. Інноваційні механізми державного управління рекреаційної сфери

Розвиток індустрії туризму все більш наполегливо вимагає наукових досліджень. В Україні створюються наукові підрозділи (лабораторії, відділи і навіть інститут туризму), які розробляють різні напрямки розвитку такої галузі економіки як туризм, зокрема сформувалися два таких напрямки:

– прикладні дослідження (оцінка попиту з метою виявлення можливостей залучення туристів у той чи інший регіон, порівняльна оцінка туристичних ресурсів, розробка проектів комплексного розвитку окремих туристичних регіонів тощо);

– теоретичні дослідження (загальний аналіз проблем і перспектив розвитку індустрії туризму, аналіз географії туристичних потоків та факторів, що визначають їх інтенсивність, методологія оцінки ресурсів попиту та ефективності капітальних вкладень) [102].

Дослідження туристичного ринку мають економічний і психологічний характер. Економічний аспект дослідження туристичного ринку припускає розрахунок економічного потенціалу регіону, що досліджується, розподілу національного доходу на душу населення, ступінь розвитку окремих галузей економіки. Крім того, досліджується політика країни щодо розвитку туризму: стимулюється чи обмежується туризм, чи виділяються кошти на будівництво матеріально-технічної бази туризму, чи реалізується відповідна регіональна політика з боку держави.

Психологічний аспект дослідження враховує орієнтацію виробників туристичних послуг на той чи інший вид туризму, причини,

які спонукають туристів відвідати ті чи інші туристичні об'єкти, а також найбільш сприятливі для туризму періоди року. Крім того, досліджується ефективність впливу реклами на вибір туристами тієї чи іншої країни [111, с. 67].

Для проведення досліджень у галузі туризму часто залучаються експерти різних туристичних організацій, які мають необхідний досвід. Використовуються також матеріали туристичних збірників інформаційних бюлетенів, журналів і т. ін. Крім того, велике значення при психологічному дослідженні має опитування туристів працівниками туристичних фірм. Однак ці узагальнені дані в основному інформаційні й призначені для орієнтування. Вони лише приблизно показують, що більше всього цікавить туристів. Для отримання реальної оцінки перспектив розвитку туристичної індустрії необхідно проаналізувати всю сукупність факторів, що впливають на збільшення об'ємів туризму або уповільнення його зростання. Важливим є визначення економічної ефективності розвитку міжнародного туризму для регіонів і держави в цілому. В першу чергу необхідно визначити роль і місце туризму в моделі державної регіональної політики. Нині індустрія туризму є однією із форм міжнародної торгівлі, послугами, що найдинамічніше розвиваються. В останні 20 років середньорічні темпи зростання числа прибулих іноземних туристів у світі склали 5,1 %, валютних надходжень – 14 %. Згідно з даними Всесвітньої туристичної організації у 2012 р. у світі було зареєстровано 576 млн прибулих туристів, надходження від міжнародного туризму досягли 372 млрд дол. США (без урахування надходжень від міжнародних перевезень). У цілому об'єми валютних надходжень від туризму за період з 1990 по 2013 рр. виросли в 144 рази [154].

В умовах національного і культурного відродження України на шляху розбудови незалежної держави міжнародний туризм набуває виняткового значення як важливий фактор міжгалузевих зв'язків і ринкових відносин у народному господарстві нашої країни. Кожного року Україна приймає

понад 250 тис. іноземних туристів, що становлять 12 % від рівня СНД та 0,05-0,06 % від світового рівня, а в сумі доходів відповідно 12,5 і 0,02-0,03 %. Це свідчить про те, що питома вага України в міжнародному обміні туристами незначна. Так, надходження від туризму в іноземній валюті у 2013 р. становили трохи більше 5 % експортної виручки всієї торгівлі країни [135, с. 78].

Для порівняння відзначимо, що в Іспанії міжнародний туризм дає 17 млрд дол. США доходу, що дорівнює 30 % від суми доходів щорічного експорту цієї країни. В Італії прибуток від туризму становить 11 %, Данії – 8 %, Австрії – 8 % прибутків, які надходять від експорту товарів за кордон [135, с. 73]. Наведені дані свідчать, що в економіці України, порівняно з промислово розвиненими країнами, міжнародному туризму наразі належить скромне місце, що не відповідає потенційним можливостям цього виду діяльності як додаткового джерела надходження валюти в український бюджет.

Міжнародний туризм сьогодні розглядається як частина сфери міжнародних послуг, прискорений розвиток якої віддзеркалює глибоку внутрішню необхідність прогресу продуктивних сил і разом із цим є продуктом такого розвитку. При розгляді факторів, що визначають підвищення ефективності суспільного виробництва розвитку індустрії туризму, їй поки що не приділяється серйозної уваги на державному рівні. За прогнозами експертів, бурхливий розвиток міжнародного туризму триватиме й надалі. За різними підрахунками, до 2017 р. ця галузь стане провідною експортною галуззю у світі. Очікується, що при збереженні темпів зростання, що склалися, міжнародними подорожами до 2017 р. буде охоплено до 100 млн чол. [129, с. 89].

На думку аналітиків, в основі розвитку міжнародного туризму знаходяться такі чинники [122]:

1. Економічне зростання і соціальний прогрес привели до розширення об'єму ділових поїздок і поїздок з пізнавальними цілями.

2. Вдосконалення всіх видів транспорту здешевило поїздки.

3. Збільшення числа найманих працівників і службовців у розвинених країнах і підвищення їх матеріального і культурного рівня.

4. Інтенсифікація праці та отримання трудящими більш тривалих відпусток.

5. Розвиток міждержавних зв'язків і культурних обмінів між країнами призвів до розширення міжособистісних зв'язків між і всередині регіонів.

6. Розвиток сфери послуг стимулював розвиток сфери перевезень і технологічний прогрес у сфері телекомунікацій.

7. Послаблення обмежень на вивезення валюти у багатьох країнах і спрощення пограничних формальностей.

Значення туризму у світі постійно зростає, що пов'язано з посиленням впливу туризму на економіку окремої країни. Так, в економіці країни міжнародний туризм виконує низку важливих функцій, а саме:

– є джерелом валютних надходжень для країни і засобом забезпечення зайнятості;

– розширює внески у платіжний баланс і ВВП країни;

– сприяє диверсифікації економіки, створюючи галузі, що обслуговують галузь туризму.

Із зростанням зайнятості у галузі туризму зростають прибутки населення і підвищується рівень добробуту нації [158, с. 209].

Розвиток міжнародного туризму призводить до розвитку економічної інфраструктури країни і мирних процесів. Таким чином, міжнародний туризм слід розглядати, погоджуючи з економічними стосунками окремих країн.

Проведений аналіз окремих джерел показав, що міжнародний туризм входить до числа трьох найбільших галузей, поступаючись нафтовидобувній промисловості та автомобілебудуванню, питома вага яких у світовому експорті 11 і 8,6 % відповідно. У 2013 р. сумарний дохід країн

світу від міжнародного туризму складав 7 % від загального об'єму світового експорту і 3 % від світового експорту послуг [154]. Значення туризму як джерела валютних надходжень, забезпечення зайнятості населення, розширення міжособистісних контактів зростає.

Однак, як показують статистичні дані, міжнародний туризм у світі розвивається вкрай нерівномірно, що пояснюється, перш за все, різними рівнями соціально-економічного розвитку окремих країн і регіонів. Найбільший розвиток міжнародний туризм отримав у західноєвропейських країнах. На долю цього регіону доводиться понад 70 % світового туристичного ринку і близько 60 % валютних надходжень. Приблизно 20 % доводиться на Америку, менше 10 % – на Азію, Африку та Австралію разом узяті.

Всесвітня туристична організація у своїй класифікації виділяє країни, що є переважно постачальниками туристів (США, Бельгія, Данія, Німеччина, Голландія, Нова Зеландія, Швеція, Канада, Англія) і країни що являється, в основному, що приймають туристів (Австралія, Греція, Кіпр, Італія, Іспанія, Мексика, Туреччина, Португалія, Франція, Швейцарія) [228, с. 45].

Подібний розвиток міжнародних туристичних зв'язків спричинив створення численних міжнародних організацій, які сприяють поліпшенню роботи цієї сфери світової торгівлі. До їх числа належать: спеціалізовані установи системи Організації Об'єднаних Націй (ООН), організації, де питання розвитку міжнародного туризму обговорюються епізодично і не є головними у сфері діяльності; неурядові спеціалізовані, міжнародні комерційні, національні й регіональні організації з туризму.

Згідно зі Статутом Всесвітньої туристичної організації (далі – СОР), цілями її діяльності є заохочення туризму як засобу економічного розвитку і міжнародного взаєморозуміння, миру, добробуту, загальної поваги й дотримання прав людини незалежно від раси, мови та релігії, а також дотримання інтересів країн, що розвиваються, в галузі туризму [243]. СОР

прийняла низку декларацій у галузі міжнародного туризму, серед яких: Манільська декларація про туризм у світі (1980 р.); Документ Акапулько (1982 р.); Хартія по туризму і Кодекс поведінки туриста (Софія, 1985 р.); Гаагська декларація по туризму (1989 р.).

До організацій ООН, що займаються питаннями розвитку міжнародного туризму епізодично, відносяться Конференція ООН з туризму і подорожей, економічна і соціальна Рада. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Міжнародна організація праці, Міжнародна асоціація транспортної авіації [104].

Під туристичною індустрією розуміється сукупність виробничих, транспортних і торговельних підприємств, що виробляють і реалізують туристичні послуги та товари туристичного попиту. З розвитком масового організованого туризму і переходом його на нову основу, що спирається на розвинену туристичну індустрію й сучасні засоби транспорту, відбулися деякі зміни у формах організації міжнародного туризму [114, с. 23], а саме:

– по-перше, істотно зросло число роздрібних фірм, що пропонують туристичні послуги турагентів і позбавлених часто юридичної та господарської незалежності;

– по-друге, змінився характер діяльності туристичних оптових фірм, які перетворилися на туроператорів, що пропонують повний комплекс послуг у вигляді інклюзив-турів.

– по-третє, з'явилися великі корпорації, засновані на капіталі транспортних, торговельних, страхових компаній і банків, які здійснюють операції з надання туристичних послуг клієнтам.

Усі зазначені категорії фірм відрізняються одна від одної за функціями і характером діяльності та статутним положенням.

Перше місце займають туристичні агентства, які об'єднують роздрібні фірми та виконують роль посередників між туроператорськими фірмами й обслуговуючими підприємствами, з одного боку, і клієнтами-туристами – з іншого. Турагенства або організовують тури, пропоновані

туроператорськими фірмами, або займаються наданням окремих видів послуг індивідуальним туристам або групам осіб, встановлюючи безпосередні зв'язки з транспортними організаціями, готельними корпораціями, екскурсійними бюро. Продаж турів здійснюється за цінами, що встановлюються туроператорами і вказаними в їх проспектах. За реалізацію інклюзив-турів турагенства отримують певну комісійну винагороду від туроператорів [122, с. 57].

Реалізація окремих видів послуг здійснюється за цінами, що встановлюються їх виробниками, а за надання розрізнених послуг турагенства можуть встановлювати певні націнки до роздрібних цін виробника. Більшість турагенств знаходяться у сфері впливу великих туристичних оптових фірм, авіаційних компаній, готельних корпорацій і торговельних фірм.

Друге місце посідають туроператорські фірми, які є оптовими фірмами, що виступають посередниками між підприємствами туристичної індустрії та турагенствами. Вони реалізують тури від свого імені через турагенства або безпосередньо клієнтам. У процесі організації поїздок туроператори встановлюють зв'язки з підприємствами розміщення, транспорту, культурно-просвітницькими установами та екскурсійними бюро. Часто туроператори орендують на основі довгострокових контрактів готелі та інші засоби розміщення, літаки, автобуси, забезпечуючи їх максимальне завантаження й отримуючи значні знижки.

Туроператорські фірми, залежно від виду транспорту, що використовується, поділяються на ті, що спеціалізуються на організації турів з використанням спеціально обладнаних літаків; автобусних екскурсій; залізничних екскурсій; морських круїзів і подорожей в яку-небудь одну країну або спеціалізованих турів.

Найбільш значне місце належить туристичним корпораціям. Це великі підприємства, які об'єднують широке коло фірм, що надають різні види туристичних послуг. Вони значною мірою монополізували ринок і

перетворилися на потужні міжгалузеві виробничо-господарські комплекси, які об'єднують у собі підприємства різноманітних галузей промисловості, що обслуговують туристичну діяльність, транспортні банківські, страхові та інші компанії, і які реалізують тури через широку мережу туроператорів і турагенства в різних країнах [123, с. 81].

Оснащення найсучаснішими автоматизованими системами управління і зв'язку дозволяє їм оперативно вивчати і задовольняти потреби та інтереси туристів. Найбільшого розвитку подібні великі компанії досягли в розвинених капіталістичних країнах. У Франції, наприклад, 13 найбільших туристичних корпорацій припадає на частку 50 % турів, що реалізуються, в Німеччині 3 найбільші туркорпорації "TUI", "Nekkerman" і "ITS" зосередили у своїх руках 70 % ринку [104, с. 25].

Окрім великих корпорацій, широкий розвиток отримали готельні комплекси, які надають туристам послуги не лише з їх розміщення, але і широкий комплекс інших послуг. Наприклад, харчування в ресторані при готелі, надання залів для проведення нарад, придбання квитків на транспорт, виклик таксі, екскурсійне обслуговування, організація розваг, торгівля сувенірами та іншими товарами.

Найбільші готельні комплекси об'єднуються через автоматизовані системи управління і розподілу готельного фонду в так звані "ланцюги", що дозволяє швидко і точно враховувати кожну індивідуальну угоду і з мінімальними витратами часу робити резервування місць у готелях, на транспорті, без затримки видавати всю розрахункову документацію і здійснювати платежі. Всього у світі налічується близько 100 таких готельних "ланцюгів" із загальним числом номерів 1,6 млн. Лідерами серед них є "Holiday Inn", "Sharaton" і "Hilton" [129, с. 61].

Важливою особливістю сучасного етапу розвитку міжнародного туризму і зміни його організаційних форм є проникнення в туристичну діяльність транспортних, торговельних, банківських, промислових і страхових компаній. Транспортні компанії надають як окремі види послуг,

так і самостійні розроблені тури на основі готельної бази. Такі фірми організовують обслуговування на основі ділових стосунків з готельними й іншими підприємствами на звичайних умовах туроператора. Торговельні фірми стали активно займатися реалізацією туристичних послуг приблизно з початку 70-х рр. Це відноситься, в основному, до великих роздрібних концернів і торговельно-посилочних фірм.

Спочатку універсальні магазини, прагнучи поліпшити обслуговування клієнтури, здавали в оренду свої приміщення для діяльності турагенств. З часом вони перейшли до практики організації у своєму складі формально незалежних туристичних фірм з обмеженою відповідальністю, які потім стали їх дочірніми фірмами [130].

З метою швидкого і міцного завоювання ринку ці компанії почали калькулювати ціни на тури з розрахунком лише на мінімальний прибуток, що було можливо завдяки величезному капіталу торговельних фірм. Промислові фірми, галузі, що представляють, у першу чергу, обслуговуючу сферу туризму, на основі системи участі стали купувати й включати у свою структуру туристичні фірми. Помітно посилювалося проникнення банків і страхових компаній у сферу міжнародного туризму шляхом придбання всього або частини контрольного пакету акцій. Маючи розгалужену мережу філій і великий штат страхових агентів, банки і страхові компанії стали успішно здійснювати ці операції, отримуючи додатковий прибуток за рахунок економії на комісії, виплачуваної турагенту. Тури, пропоновані банками, як правило, дешевше, ніж у турагентів. Крім того, банки і страхові компанії мають власні автоматизовані системи обліку та управління, в пам'яті яких закладено всі основні дані про вкладників і застрахованих осіб. Це дозволяє їм здійснювати цілеспрямовану розсилку реклами та інформації, пропонуючи клієнтові такі тури, які можуть відповідати його інтересам і коштам.

Дисконтні картки, що випускаються банками, на відміну від кредитових і дебетових пластикових, таких, що є платіжним засобом, не

призначені для оплати, але надають своїм власникам права на найрізноманітніші знижки. У світі існує декілька глобальних систем дисконтних карток. Лідируюче положення займають “ETN”, “IAPA”, “COUNTDOWN” [129, с. 91].

В умовах, коли конкуренція в туризмі й індустрії відпочинку і розваг дуже висока, власники готелів беруть участь у дисконтних програмах, оскільки безкоштовна інформація про знижки, яка надається в каталогах для власників карток, притягує потенційних клієнтів. Банківські структури також зацікавлені в поширенні карток. Вони видають їх як доповнення до кредитних карток, що емітуються, безкоштовно або набагато дешевше роздрібної ціни, розширюючи спектр послуг для своїх клієнтів [135, с. 304].

На світовому ринку порівняно недавно з'явився новий вид розміщення – тайм-шер. Це не продаж стандартної нерухомості і не розміщення в готелі, а середнє між ними – власність, обмежена з користування у часі. За одиницю часу береться один тиждень. Сьогодні тайм-шер-індустрія складається з двох частин: продаж клубів або апартаментів, поділених на тижні, й обмін цих тижнів через єдиний центр з обміну, званий клубом для відпочинку, де власники можуть обмінятися своїми тижнями.

У світі налічується п'ять обмінних організацій, серед яких лідирують “RCI” і “II” (Interval International). Індустрія тайм-шера неухильно розвивається з початку 70-х рр. З 1989 р. кількість курортів у світі, що працюють за системою тайм-шер, зросла на 600 %, річний об'єм продажів тижнів збільшився на 300 %. До 1994 р. у світі було продано тайм-шерів на 4 млрд дол. США. Із зростанням популярності тайм-шерів змінювалась і сама індустрія. Якщо в роки формування вона притягала в основному дрібних підприємців, то зараз нею займаються такі корпорації, як “Хілтон”, “Марриот”, “Дисней”, “Шэратон” і “Баррат” [140, с. 89].

Сьогодні тайм-шер є однією з галузей індустрії відпочинку, що найшвидше розвиваються. Він вважається найсучаснішою технологією в

галузі між туризмом і нерухомістю. Курорти тайм-шер є в 75 країнах. Європа займає друге місце за розвитком тайм-шера після США. Багато приймаючих країн розглядають тайм-шер як істотний елемент усієї системи організації відпочинку. У більшості регіонів він розширює сезон канікул, сприяє тривалому економічному зростанню, покращує перспективи для інвестицій, підвищує зайнятість. Як і будь-яка інша сфера господарської діяльності, індустрія туризму є дуже складною системою, міра розвитку якої залежить від міри розвитку економіки країни в цілому. На промислово розвинені країни доводиться понад 60% усіх прибутих іноземних туристів і 70-75% здійснюваних у світі поїздок (на долю ЄС доводиться близько 40%) [148, с. 54].

Аналіз розподілу туристів і прибутків залежно від місця їх перебування представлений у табл. 2.1

Таблиця 2.1

Розподіл туристів і прибутків від їх перебування у 2013 р.

Країна відвідування	Прийнято туристів (млн чол.)	Дохід (млн дол.)	Співвідношення до 2012 р. (%)	
			Прибутки	Дохід
Увесь світ	528,4	321,446	3,0	5,1
Європа	315,0	153,295	1,9	0,6
Америка	108,5	97,405	4,05	8,9
Східна Азія	74,4	59,988	7,6	14,0
Африка	18,6	5,675	1,5	-4,0
Близький Схід	7,9	3,672	-4,0	-12,0

На думку канадських фахівців, функціонування економік індустріально розвинених країн, з одного боку, робило об'єктивно необхідним зміцнення світових господарчих зв'язків і зростання

виробничих витрат на підприємницькі переміщення, а з іншого – створювало працівникам матеріальні можливості для досугових переміщень, у тому числі і за кордон.

Якісне зростання індустрії туризму в окремих країнах відображено в табл. 2.1. Для оцінки застосовується метод рейтингових оцінок. За параметри взяті як абсолютні (число туристів, розмір прибутків і витрат), так і відносні (прибутки і витрати з розрахунку на одного туриста, що відвідав країну) показники.

Проте в цьому аналізі слід враховувати низку чинників, безпосередньо не пов'язаних з туристичною галуззю, але без урахування яких неможлива об'єктивна оцінка показників таблиці. До них відносяться величина країни, чисельність населення та економічний потенціал країни [79].

Звичайно, найважливіший чинник, що визначає географію туризму у світі, – економічний. З точки зору окупності капіталовкладень туристська індустрія входить до числа економічних форвардів, що дають значну величину доданої вартості. Туристські послуги на світовому ринку виступають як “невидимий” товар, характерною особливістю якого є те, що значна частина цих послуг виробляється з мінімальними витратами на місці.

Узагальнюючи діяльність багатьох розвинених країн у галузі туризму, Комісія ЄС опублікувала прогноз основних тенденцій розвитку туризму на період 2010 – 2015 рр. У ньому відзначається таке:

1. В Європі доведеться витримувати жорстку конкуренцію за прибутки від туризму, яка зажадає від європейської індустрії туризму підвищення якості послуг, що надаються.

2. Витрати на всі види подорожей і, в першу чергу, витрати на транспорт, збільшуватимуться швидше, ніж інші статті сімейного бюджету. Подорожі стануть частішими, але менш тривалішими, оскільки витрати на одну поїздку знизяться. У цілому ж витрати на подорожі зростуть за рахунок споживання якіснішого відпочинку. Очікуваний рейтинг країн за показниками туристичного сервісу представлений у табл. 2.2.

3. Число поїздок збільшуватиметься за рахунок міжконтинентальних подорожей з Європи в Америку, Азію та Океанію.

4. Сезонні зміни ринкової кон'юнктури в найближчому майбутньому перестануть бути проблемою для індустрії туризму, оскільки вдалий маркетинг сприятиме їх вигідному використанню. Для цього буде потрібна активна співпраця між державами і приватними туристськими структурами.

5. Використання повітряного транспорту розширюватиметься швидше завдяки збільшенню числа зручних прямих рейсів.

6. Групи, у тому числі й сімейні, зменшуватимуться і вибиратимуть все більш гнучку програму відпочинку.

7. З усе більш активним упровадженням комп'ютерних систем бронювання зменшуватимуться терміни бронювання.

8. Активніше за інших подорожуватимуть дві вікові групи: люди літнього віку і молодь.

9. Зростатиме попит на туризм, пов'язаний з відвідуванням культурних пам'яток, а також з активним відпочинком.

10. Стан довкілля стане одним із домінуючих чинників у залученні туристів, особливо в сільських і прибережних районах.

Маркетингова сегментація ринку стане чіткіше вираженою. Пропозицію необхідно буде підлаштовувати під потреби кожної групи споживачів [158, с. 189].

Таблиця 2.2

Рейтинг країн за показниками туристського сервісу

Країна	Прийнято туристів	Прибутки	Витрати	Питомі прибутки	Питомі витрати	Підсумковий показник
Австралія	27	15	14	2	3	9
Австрія	6	6	8	22	17	8

Країна	Прийнято туристів	Прибутки	Витрати	Питомі прибутки	Питомі витрати	Підсумковий показник
Багами	29	28	29	12	22	29
Бельгія	22	16	11	5	4	7
Бермуди	35	33	32	6	20	31
Бразилія	30	29	23	3	12	20
Велико-Британія	8	5	3	15	7	2
Угорщина	5	31	25	35	31	32
Венесуела	36	35	20	10	20	30
Німеччина	7	7	2	20	5	3
Гонконг	16	11	20	13	20	17
Греція	11	22	19	33	24	26
Єгипет	26	26	30	23	28	34
Індія	28	25	20	11	20	23
Ірландія	24	27	18	24	16	25
Іспанія	3	4	13	27	23	14
Італія	4	3	4	19	14	4
Канада	9	9	6	31	13	12

Географія міжнародного туризму визначатиметься пріоритетним для туристів чинниками привабливості регіонів, країн (табл. 2.3).

Формування і розвиток туризму в умовах створення ринкових стосунків в Україні обумовлює необхідність залучення іноземних інвестиційних і фінансових ресурсів у сферу національної економіки.

Одним із напрямів підприємницької діяльності, здатних активізувати увагу міжнародної громадськості до України, є туризм.

Таблиця 2.3

Чинники зростання привабливості для туристів окремих регіонів світу

Найбільш популярні країни регіону	Чинники зростання привабливості
Південно-американський регіон	
Бразилія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Широкий розвиток екологічних турів по Амазонії 2. Екзотична природа 3. Сучасна архітектура і дизайн столиці країни
Європейський регіон	
Франція Англія Німеччина Фінляндія Швеція	<ol style="list-style-type: none"> 1. Висока концентрація історичних і культурних пам'яток 2. Спрощений візовий режим (можливість широкого спектру комплексних турів) 3. Високий рівень сервісу
Середземноморський регіон	
Кіпр	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідна система оподаткування 2. Сучасна банківська мережа. 3. Добре налагоджена структура телекомунікацій 4. Спрощена процедура створення офшорних компаній (10 днів) 5. Забезпечувана державою повна конфіденційність в усіх питаннях, що стосуються засновників компаній і банківських рахунків
Ізраїль	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зростання паломницького туризму 2. Наявність широкого спектру оздоровчих центрів

Найбільш популярні країни регіону	Чинники зростання привабливості
Регіон у цілому	3. Тури по чотирьох морях 4. Наявність молодіжних таборів 5. Зростання ділових зв'язків 1. Розвинена інфраструктура туризму 2. Високий рівень обслуговування 3. Комфортний клімат 4. Велика тривалість туристського сезону 5. Поєднання відпочинку біля моря з оглядом пам'яток
Азіатський регіон	
Об'єднані Арабські Емірати	1. Низькі ціни на електроніку і побутову техніку хорошої якості 2. Високий рівень сервісу 3. Мінімальні податки. Практика системи "TAX FREE" 4. Великий досвід перевезень 5. Спрощена система візового режиму
Регіон у цілому	1. Екзотична природа і культура 2. Політична стабільність 3. Зручний транзитний шлях для туристів, що летять в Австралію і Океанію 4. Головний напрям "пляжного" відпочинку взимку

Стрімкий розвиток сфери послуг на початку третього тисячоліття свідчить про насичення домогосподарств матеріальними цінностями і прийдешнє значне переважання споживання нематеріальних благ. У цьому

аспекті особливу роль відіграє туризм як сфера мобілізації й консолідації сфер послуг різних держав в єдиному світовому економічному просторі [172].

На жаль, Україна – держава, маючи найбагатший природний, культурно-етнічний та історичний потенціал і займаючи вигідне економіко-географічне положення – залишається у фарватері локомотиву міжнародного туризму.

Участь українських суб'єктів туризму в економічних, екологічних, фінансово-інвестиційних, соціально-культурних стосунках на світовому рівні вимагає досягнення і гарантії певного рівня послуг, що виставляються, який регламентований міжнародними угодами про співпрацю і конкуренцією на ринку. Проте нестабільність економічного розвитку, низький рівень сервісу, а також низка політичних моментів утрудняють інтеграцію національної економіки України в європейський простір. Тому одним з найважливіших завдань управління туризмом стає аналіз причин відставання і визначення пріоритетних напрямів інтенсивного розвитку цієї галузі [163, с. 145].

Як уже зазначалося раніше, методологічною базою формування і розвитку туризму є консолідація зусиль суб'єктів невиробничої сфери, послуг, що спеціалізуються на різних їх видах. Виходячи з технології формування туристичних послуг (транспортування пасажирів до місця перебування, розселення, культурна та екскурсійна програми), основні аспекти якості визначаються ефективністю діяльності таких сегментів сфери послуг [165, с. 82]:

1. Сфера транспортного забезпечення. Доставка пасажирів і їх багажу до місця призначення, забезпечення комфортних умов поїздки в транзитних турах, зручність заміщення різних транспортних коридорів, поза сумнівом, грає вагому роль у формуванні загального враження про послуги, що надаються. Проте надання комфортабельних транспортних засобів, стабільність і періодичність їх роботи, впровадження гнучкої системи проїзних квитків з відкритою датою і т.д. як і раніше залишається “перспективами розвитку сфери транспорту” [165, с. 83].

2. Матеріальна база інфраструктури туризму (готельне господарство, санаторно-курортна база). Виробнича база галузі формувалася в радянські часи з орієнтацією на невимогливого вітчизняного туриста. Серед об'єктів переважають великі, у порівнянні з аналогічними закордонними, комплекси в адміністративних (які іноді збігаються з рекреаційними) центрах, зі значною концентрацією місць і низьким рівнем комфортності. Більшість побудовані декілька десятиліть тому і мають велику ступінь фізичного і морального зносу.

3. Культурно-розважальна сфера. Українським суб'єктам туризму як і раніше важко конкурувати з міжнародними центрами відпочинку через відсутність необхідної інфраструктури розваг. Індустрія шоу-бізнесу, що активно розвивається останніми роками, переважно представлена нічними клубами, дискотеками, барами, ресторанами, що примушує вносити корективи в маркетингову сегментацію потенційних клієнтів – найімовірніше основними напрямками міжнародного туризму стануть бізнес-поїздки і молодіжний туризм.

Таким чином, аналізуючи технологічний потенціал галузі туризму в Україні, можна зробити висновок, що існуючі тенденції її розвитку притягнуть у країну, з одного боку, туристів з молодіжного середовища, менш вимогливих до рівня комфортності й прагнучих відпочити весело і недорого. З іншого – представників бізнес-кіл, перебування яких нетривале й обумовлено вигідним географічним положенням України. Діяльність туроператорів була б неможлива без скоординованої роботи інших сегментів невиробничої сфери, що формують систему забезпечення діяльності суб'єктів туризму. Дана система включає низку підсистем, стабільна робота яких багато в чому визначатиме рівень якості послуг, що надаються, і враження клієнтів про перебування в країні.

4. Житлово-експлуатаційне забезпечення. Реальним виходом із ситуації, що склалася, нестабільної роботи комунальних служб може стати перехід на використання автономних систем водо- тепло- і енергозабезпечення, що

надасть можливість підняти й гарантувати заявлений рівень комфорту в місцях перебування іноземних туристів.

5. Інвентарне забезпечення. Реалізація спільних проектів по створенню спортивних центрів, забезпечених сучасним інвентарем, могла б стати вирішенням проблеми фізичного і морального зносу інвентарю на базі кожного туристичного об'єкту – учасника проекту.

5. Рекламне забезпечення. Важливе значення має формування позитивного іміджу держави у свідомості міжнародної громадськості. Для цього потрібна спільна участь лідерів національного туризму в міжнародних виставках, проектах, акціях, програмах і т. д. Пора змінити асоціацію іноземців “Україна – Чорнобиль” на більш привабливу.

6. Комунікаційне забезпечення. Забезпечення наявності й стабільної роботи комунікаційних мереж (Інтернет, наявність покриття мобільного зв'язку тощо) спростить спілкування з потенційними клієнтами засобами електронної пошти, надасть можливість недорогої реклами в мережі Internet, дозволить іноземцям не почувати себе відірваними від цивілізації під час перебування в Україні.

7. Страхування і медичне забезпечення – обов'язкова наявність цих понять міцно закріпилась у свідомості зарубіжних гостей. Проте забезпечення необхідного рівня медичного обслуговування утруднюється віддаленістю медичних установ від туристичних об'єктів, відсутністю стабільного транспортного забезпечення і низьким рівнем медичного забезпечення, відсутністю засобів на його своєчасну модернізацію, вдосконалення та оновлення.

8. Забезпечення безпеки. Підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, зниження рівня злочинності, вдосконалення законодавчих актів і забезпечення їх виконання дозволять змінити кримінальний образ України на імідж демократичної, соціально-орієнтованої держави, де саме державна влада гарантує свободу і безпеку громадян.

9. Митний і візовий контроль. Спрощення правил і порядку перетину меж України та зміни термінів перебування в країні дозволять відвідувати країну більшій кількості туристів як з метою відпочинку, так і в трансфертних бізнес-поїздках [154].

10. Сертифікація і ліцензування. Міжнародна практика ведення діяльності диктує умови обов'язкової відповідності продукції встановленим стандартам і державний контроль за дотриманням цих норм, який визначається сертифікацією якості послуг, що надаються, і ліцензуванням окремих видів послуг.

11. Прокат і автосервіс. Розвиток туристичної інфраструктури в мережі міжнародних транспортних коридорів дасть розвиток автотуризму, що прискорить інтеграцію України в європейський простір у сфері дорожнього господарства, автобізнесу й паливно-енергетичного комплексу. Створення пунктів прокату автомобілів, розвиток торгівлі уживаними автомобілями в рамках купівлі-продажу "trade in" позбавить іноземних гостей необхідності митного оформлення автотранспорту, дозволить зберегти міру мобільності в пересуванні. Особливо актуально ця проблема стає при відвідуванні країни бізнес-туристами, в яких основна частина життя проходить в автомобілі: десь між офісом, будинком і місцем ділових переговорів [202, с. 86].

Таким чином, розвиток міжнародного туризму і залучення інвестицій у туристичну галузь в Україні має позитивне значення як в розрізі національної економіки держави, так і для інтенсифікації туристичних пасажиропотоків в європейському економічному просторі.

2.2. Механізми розвитку міжнародного туризму як складової зовнішньоекономічної політики України

На сучасному етапі розвитку виробничих сил торгівля послугами, особливо продаж туристичних послуг, стала невід'ємною частиною

економіки постіндустріальної епохи. Необхідно визначити, що туризм не є товаром першої життєвої необхідності. Він стає потребою людини тільки за умов певного рівня доходів, що, у свою чергу, зумовлено певним рівнем доходів суспільства в цілому. Слід враховувати, що туризм як галузь економіки країни бере участь у створенні національного доходу країни. При цьому процес розвитку туристичних послуг як у країні в цілому, так і в окремих регіонах, залежить від цілої низки факторів, якісна характеристика яких зумовлена станом природного середовища, економіки, політичної ситуації та ін. (рис. 2.1).

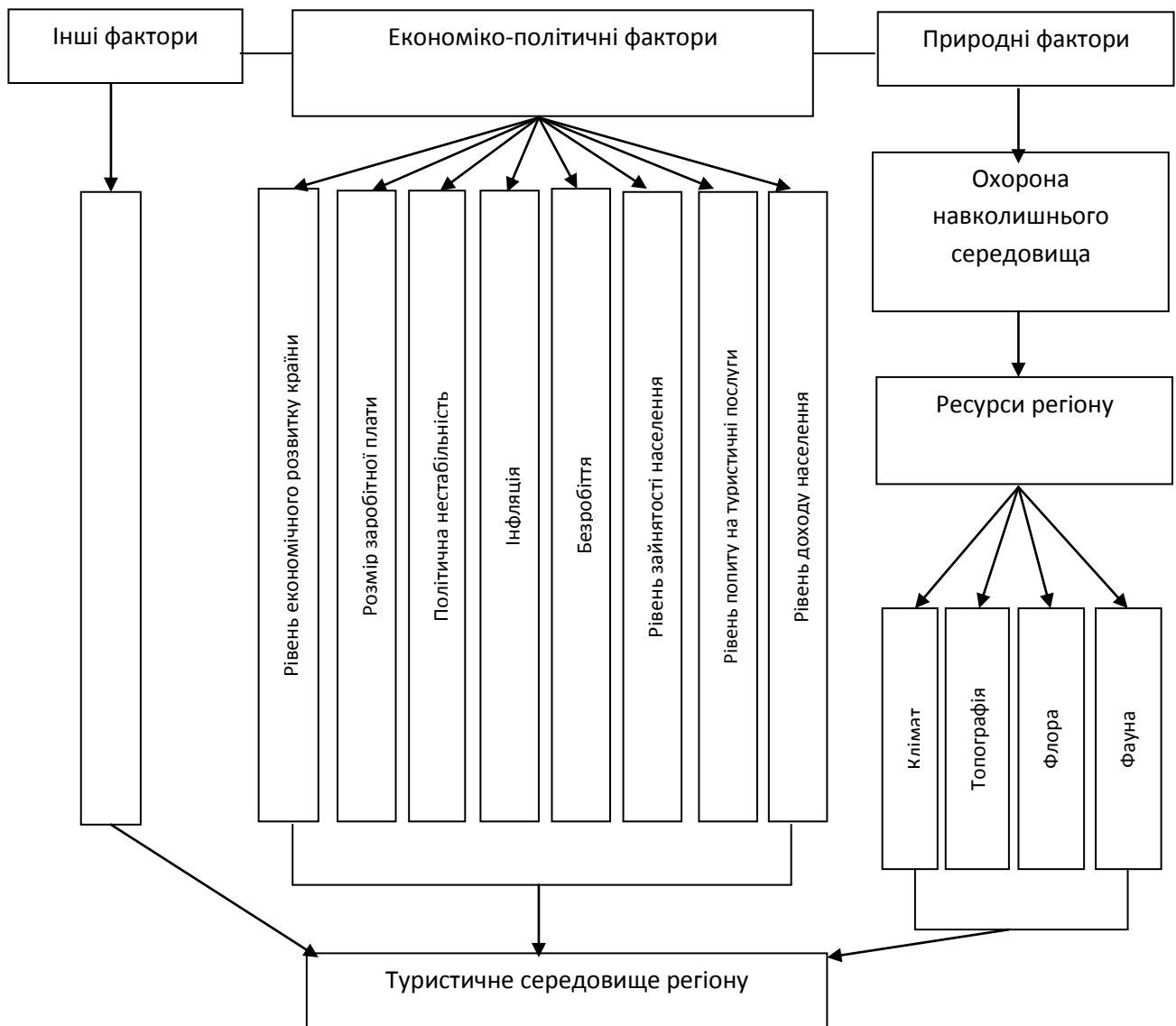

Рис. 2.1. Фактори формування туристичного середовища

Крім того, можна стверджувати, і це буде достовірно, що самі кліматичні умови, природа і весь комплекс ще не гарантують безумовного успіху туристичної діяльності, тому що визначальними показниками є рівень економічного розвитку держави, її власна підтримка туристичної та рекреаційної індустрії.

Без сумніву, природні фактори значно впливають на туристичну діяльність регіону, тим паче, що питання їх раціонального використання та охорони навколишнього середовища мають глобальний характер. Саме особливості клімату, топографії, флори та фауни приваблюють туристів і спонукають їх відвідати той чи інший регіон.

Визначальними для розвитку туризму вважаються також економічні фактори. Вони взаємопов'язані з процесом розвитку економіки й полягають у зміні структури споживання товарів і послуг у бік збільшення в споживчому кошику населення частки різних послуг, у тому числі й туристичних. На сьогодні туризм розглядається як каталізатор регіональної економіки, який спроможний залучити до процесу розвитку не тільки комплекс рекреаційних ресурсів, але й найбільш ефективним чином використовувати разом виробничий і соціально-культурний потенціали тієї чи іншої території за умов збереження екологічної різноманітності [62, с. 58].

Мова також йде про прямий та опосередкований вплив туризму на національну економіку країни. Прямий вплив туризму на національну економіку відбивається в підсумках витрат туриста на туристичні послуги та товари. Підприємства, до яких безпосередньо надходять кошти туристів, також мають потребу в купівлі товарів та послуг інших секторів регіональної економіки. Наприклад, готелі користуються послугами будівельників, банків, страхових компаній та ін.

У свою чергу, місцеві жителі, яких було залучено до процесу надання туристичних послуг, мають дохід: кошти, отримані як орендна плата, заробітна плата та ін. Створюючи новий віток економічної активності, місцеві жителі можуть при цьому витратити свій прибуток на придбання

товарів та послуг, надаючи перевагу вітчизняним за умов, що товари та послуги, які вони отримують, недорогі й дійсно якісні (рис. 2.2).

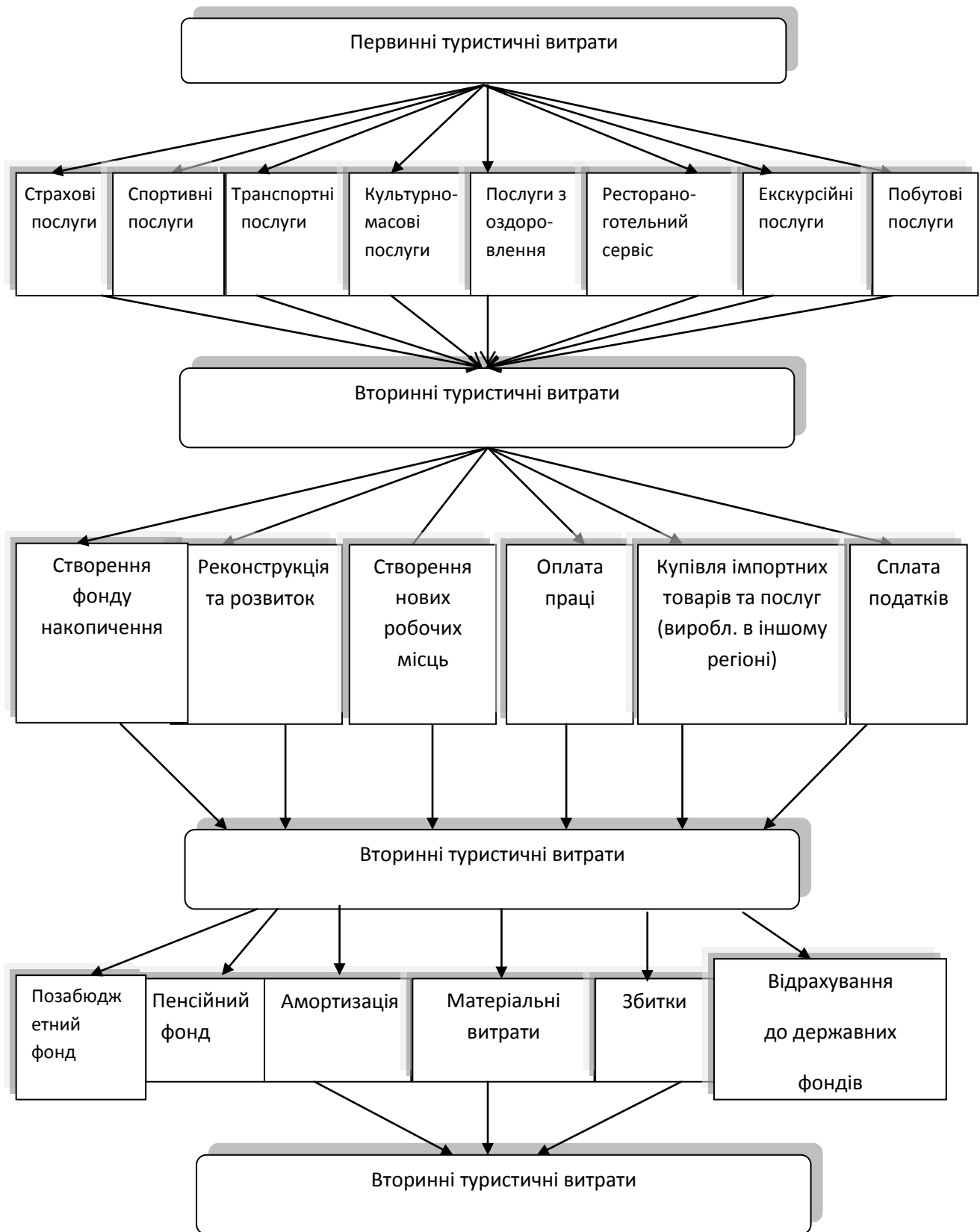

Рис. 2.2. Прямі та опосередковані механізми надання туристичних послуг

Як відомо, регіони України мають багаті рекреаційні ресурси, але, на жаль, вони використовуються не повністю. І показовими в цьому плані є Причорноморський і Карпатський регіони.

Економічна ефективність туризму визначається показниками, що відображують особливості організації туризму в масштабах держави (регіону), самих процесів туристичного обслуговування населення та напрямів їх удосконалення (рис. 2.3).

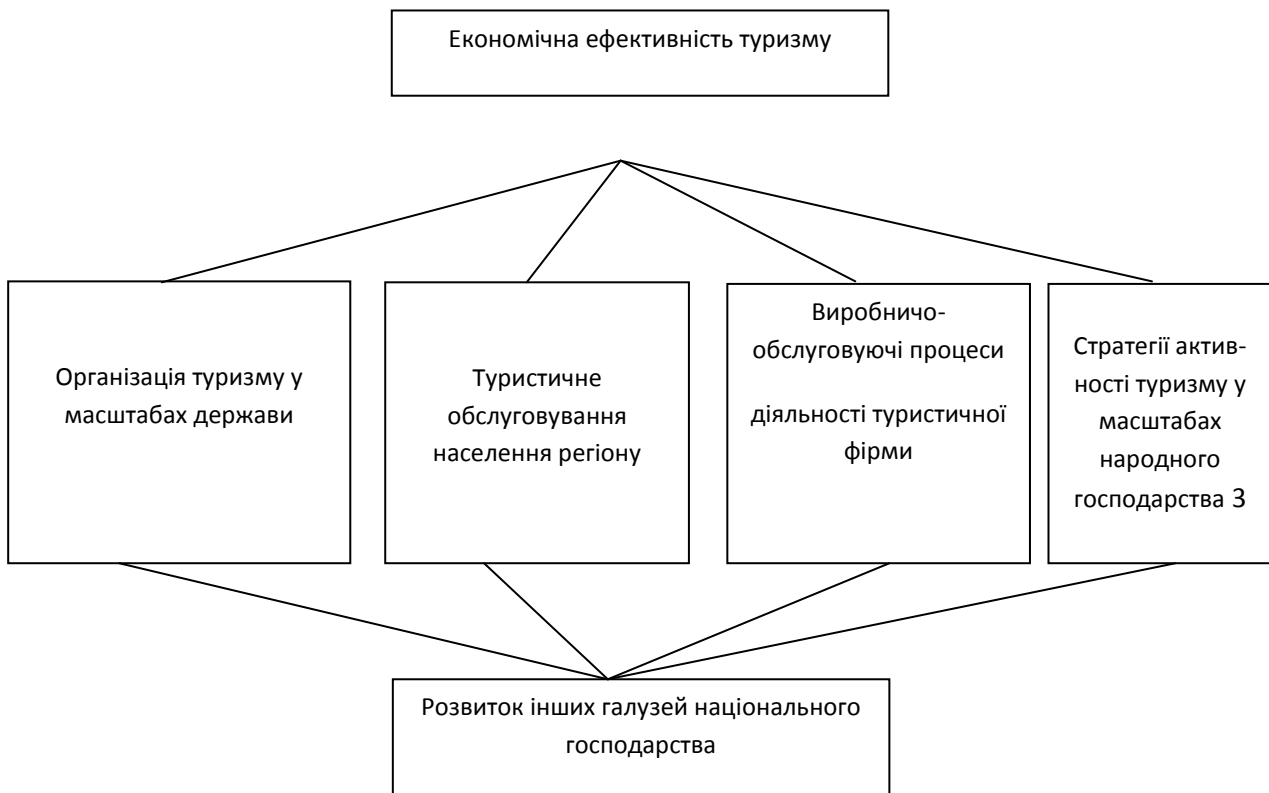

Рис. 2.3. Показники економічної ефективності туризму

Необхідно також пам'ятати, що продукувати послуги на рівні світових стандартів можуть економічно сильні держави, які мають сформоване ринкове середовище, культуру обслуговування, життєвий комфорт, законні гарантії прав і свобод людини тощо. Причому, такі атрибути мають поширюватися на всі сторони життя, а не лише на сферу туристичного

бізнесу. Можна висловити тезу про те, що в нинішніх умовах в Україні вищенаведені параметри об'єктивно відсутні. Відповідно не створено необхідних державою правових та економічних умов для вкладання інвестицій в туризм як самостійну галузь економіки та розвитку туристичних послуг на рівні світових стандартів. Крім того, важливо акцентувати увагу на тому, що турист, який їде в іншу державу і хоче від неї надзвичайних вражень, у цілому платить державі, а не окремому туристичному комплексі. На жаль, на сьогодні туристичні послуги, що надає наша країна, поки що не відповідають світовим стандартам і не можуть користуватися значним попитом на міжнародному туристичному ринку [63].

Отже, вихід України на світовий туристичний ринок зумовлений активністю прогресу в економічній сфері та стабілізацією в політичному житті країни. Важливо також враховувати той факт, що поряд з економічною ефективністю туризм приносить значну соціальну вигоду. За даними Всесвітньої організації туризму в цій галузі щорічно зайнято майже 100 млн чол., або 6,3 % від загальної чисельності зайнятих. У туристські сезони цей показник підвищується до 10-15 %. У свою чергу, важливо також вказати й на те, що туризм може мати і негативний вплив і саме на регіональну економіку, оскільки виробництво туристичної продукції та послуг потребує переміщення ресурсів із інших сфер до сфери туристичної діяльності, де потреба в них також має місце [66, с. 149].

Наприклад, при переміщенні трудових резервів до туристичної галузі з сільської місцевості відбувається скорочення кількості працівників у виробництві сільськогосподарської продукції й створюється перевантаження у місті через додаткові місця в інфраструктурі.

Деякі з туристичних центрів перевантажені туристами, внаслідок чого там ускладнюється санітарно-епідеміологічна ситуація, завдається значна шкода природному середовищу.

З урахуванням розвитку туризму як галузі у відповідності з теорією оптимального функціонування економіки, ефективність на окремій “ділянці” повинна оцінюватися з позицій загального ефекту, тобто приватні критерії ефективності повинні відповідати глобальному критерію, “витікати” з нього. Загальний критерій ефективності суспільного виробництва полягає в досягненні в інтересах суспільства найбільших результатів при найменших витратах засобів і робочої сили.

Вважаємо доцільним проблеми ефективності туризму розглядати за допомогою системного підходу.

Системний підхід припускає встановлення різних критеріїв і показників для різних рівнів управління та певну ієрархію цілей і відповідно до них критеріїв ефективності. При цьому слід урахувати, що організаційна структура управління туризмом складається з цілої низки ланок, а саме:

- системи як диверсифікованого міжгалузевого комплексу соціально-побутової інфраструктури;
- галузі як самостійного господарського ланки в масштабах регіону;
- туристського господарюючого суб’єкта (туристської фірми) [87, с. 44].

Тому проблему визначення народногосподарського критерію ефективності туризму слід розглядати у трьох аспектах: на рівні суспільства (народного господарства в цілому), галузі та окремої туристської фірми.

Щоб сформулювати весь комплекс системи критеріїв ефективності туризму, необхідно показати, як загальна мета діяльності системи на рівні суспільства розпадається на приватні цілі діяльності окремих підсистем. Для цього доцільно використовувати прийом, який має назву “дерево цілей і критеріїв”, де кожній меті відповідає певний критерій, що виражає ту міру, за допомогою якої можна судити про успішність досягнення мети.

Позитивний вплив туризму на економіку держави відбувається лише в тому випадку, коли туризм у країні розвивається динамічно та за всіма

напрямами, тобто не перетворює економіку країни в економіку послуг. Іншими словами, економічна ефективність туризму припускає, що туризм в країні повинен розвиватися паралельно з іншими галузями народногосподарського комплексу. Туризм безпосередньо бере участь у створенні національного доходу країни. Сукупний внесок туризму в економіку країни включає як прямий, так і непрямий внесок.

Прямий внесок туризму в економіку країни (регіону) – це результат витрат туриста на придбання послуг і товарів туризму. Гроші, витрачені туристами в місці перебування, створюють дохід, який призводить до ланцюгової реакції: витрати – доходи – витрати – доходи тощо [70, с. 79].

Цей процес означає непрямий (опосередкований) вплив туризму на економіку країни (регіону). Туризм генерує вторинний попит на товари і послуги. Непрямий внесок туризму в економіку країни виявляється в ефекті повторення витрат туристів на покупку послуг і товарів у певний час і в певному місці. Цей ефект називається “ефект мультиплікації” або “мультиплікатор”.

Мультиплікатор – це співвідношення відхилення від рівноважного чистого національного продукту (валового національного продукту за вирахуванням відрахувань на споживання капіталу) і вихідного, зміни у витратах на інвестиції, що викликав дану зміну реального чистого національного продукту. Дію мультиплікатора доходів від туризму покажемо на наступному умовному прикладі. Група іноземних туристів витрачає в одному з регіонів України на послуги туристської фірми та покупку товарів і послуг в інших підприємств певну суму. При цьому гроші туристів починають уже певним чином працювати на економіку регіону, коли туристська фірма купує місцеві (регіональні) товари та послуги. Продавці цих товарів і послуг, отримавши гроші від туристів, виплачують із них заробітну плату своїм працівникам, які, у свою чергу, витрачають їх на покупку товарів і оплату послуг і так далі за ланцюгом послуг [78].

Важливо наголосити, що цей цикл повторюється. Частина грошей, отриманих від туристів, йде на сплату податків, створення фонду накопичення, купівлю імпортованих товарів і товарів, вироблених в інших регіонах, тобто являє собою витік грошей з даного циклу.

Сам мультиплікаційний вплив туризму виявляється в тому, що в результаті ланцюгової реакції “витрати – доходи” дохід, отриманий від одного туриста, перевищує суму грошей, витрачених ним у місці перебування на покупку послуг і товарів. За оцінкою швейцарських учених, мультиплікатор доходу від виробництва послуг туризму істотно диференціюється залежно від країни або регіону і складає в середньому від 1,2 до 4,0 [82, с. 82].

Проаналізуємо мультиплікатор: для Причорноморського та Карпатського регіонів він дорівнює 2,5. Початкове зростання інвестицій в туристську індустрію – 40 млн грн, тоді приріст чистого національного продукту від туристського обслуговування в регіоні складе 100 млн грн. Мультиплікатор України протягом 2011 р., розрахований за методикою дослідження, складає 0,92. Цей коефіцієнт було отримано таким чином:

$$\Delta \text{ Ч НІ} = \$ 6535 \text{ чол.} \times 46299800 \text{ чол.}$$

$$\Delta \text{ И} = \$ 32,896 \text{ млрд чол.} \times 46299800 \text{ чол.}$$

$$\frac{3287285800}{3025691930} = 0,92$$

Туристична інфраструктура є визначальним фактором розвитку економіки в досліджуваних нами регіонах, оскільки в цьому аспекті вона представлена комплексом функціонуючих будівель і мереж виробничого, соціального та рекреаційного призначення. При цьому необхідно завжди враховувати, що індустрія туризму є невід’ємною частиною саме інфраструктури туризму.

При такому місці туризму в економіці регіонів доцільно розглядати інфраструктуру туризму як тривірневу систему (рис. 2.4).

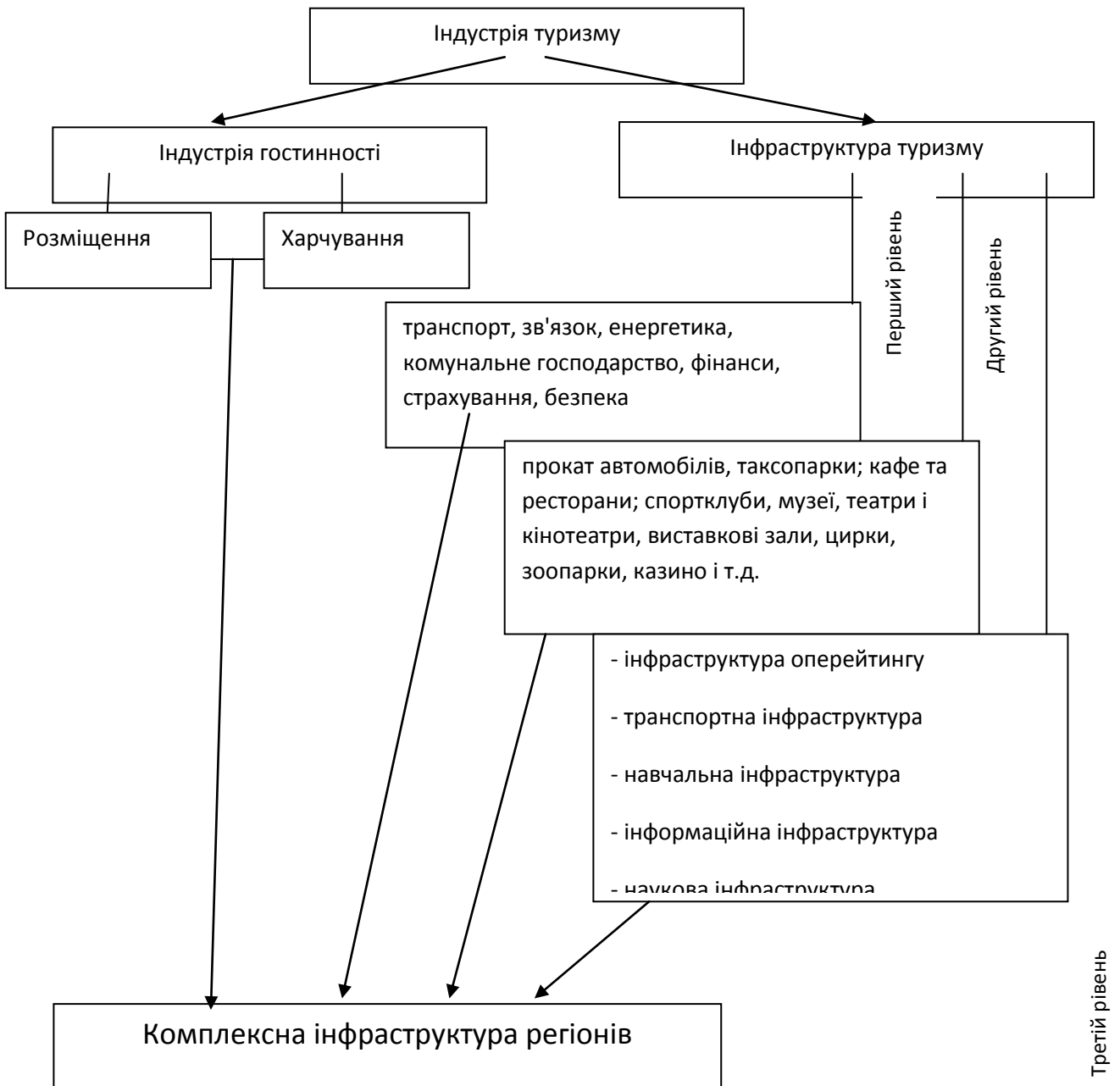

Рис. 2.4. Інфраструктура туризму

Перший рівень представлено виробничою інфраструктурою – комплексом діючих споруд, будівель, транспортних мереж, систем, які

безпосередньо не відносяться до виробництва туристичного продукту (на відміну від структур двох наступних рівнів), але вони необхідні для надання туристичних послуг (транспорт, зв'язок, енергетика, комунальне господарство, фінанси, страхування, безпека).

Другий і третій рівні туристичної інфраструктури формують підприємства та організації, які безпосередньо беруть участь у туристичній діяльності та розвитку туристичного продукту. До другого рівня відносять ті структури, які можуть існувати і без туристів, але за наявності туристів їхня діяльність значно поширюється. Це підприємства з автопрокату, таксопарки, кафе, ресторани, спортивні клуби, музеї, театри, кінотеатри, виставкові зали, цирки, зоопарки та ін. Аналізуючи розвиток даних інфраструктур, необхідно зазначити, що вона більш розвивалася в останні роки в Карпатському регіоні. Даному розвитку сприяло привабливість його зимових та оздоровчих курортів та проведення заходів в рамках Євро-2012, тоді як Причорноморський регіон залишався в “тіні” розвитку Кримського півострова, куди проходили більш відомі туристичні маршрути.

На нашу думку, важливо також визначити ефективність туризму з урахуванням того факту, що його економічна ефективність виявляється, насамперед, в організації додаткових робочих місць у туристичній індустрії, підвищенні рівня зайнятості населення регіону, а також у стимулюванні розвитку слабких в економічному відношенні регіонів, оскільки всі ці елементи складають єдину систему. Якість робочих місць у регіональній туристській індустрії має свої особливості, як це відображено на рис. 2.5.

Проте якісне використання потенціалу ефективної діяльності туристичних послуг залежить і від організації процесу формування туристичного продукту. Зростання доходу визначає ефект діяльності будь-якого підприємства як успішний. Гроші, які затрачено туристами, починають повністю працювати на економіку регіону, коли туристична фірма купує місцеві (регіональні) товари та послуги. Туристичні підприємства, які виробляють товари та послуги, отримавши гроші від туристів, виплачують із

них заробітну плату своїм працівникам, які, у свою чергу, витрачають її на придбання імпортованих товарів, сплату послуг та ін. Якщо працівники, отримавши заробітну плату, витрачають її на придбання імпортованих товарів або відпочинок за кордоном, то цикл замикається і відбувається відтік коштів із регіону [62, с. 98].

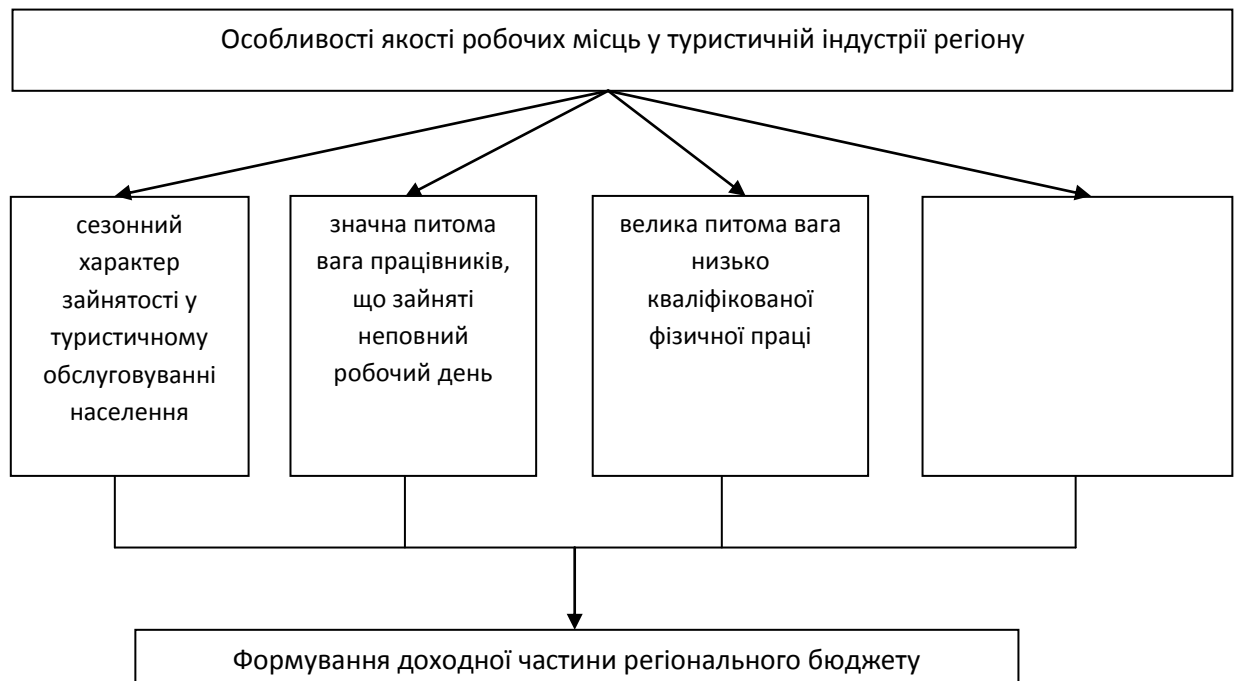

Рис. 2.5. Вплив якості робочих місць на формування регіонального бюджету

Використання майнового потенціалу ефективної діяльності туристичних послуг залежить від організації процесу формування туристичного продукту. Зростання доходу визначає ефект діяльності будь-якого підприємства як успішний. Поєднання прямого та непрямого впливу схеми витрат туристів визначає вплив на місцеву економіку регіонів у цілому. Зазвичай не весь прибуток, який отримано в кожному циклі витрат туристів, буває потрачений, деяку частину його буває відкладено, а інша –

витрачається за межами регіону. Чим більше доля доходів, яку було затрачено в межах регіону, тим більше ефект мультиплікатора. Здібність утримувати кошти від туристичного доходу у межах регіону залежить від економічної замкненості самого регіону та самостійності регіональної економіки. Якщо регіональна економіка здатна виробляти товари та послуги, які мають попит у туристів, то ефект мультиплікатора буде значним. Чим більше товарів імпортується з інших регіонів, тим менший ефект мультиплікатора (рис. 2.6).

Крім проаналізованого ефекту мультиплікатора, існують також супутні економічні явища. Зростання туристичних витрат зумовлює необхідність у додатковій робочій силі, що виражається коефіцієнтом зайнятості.

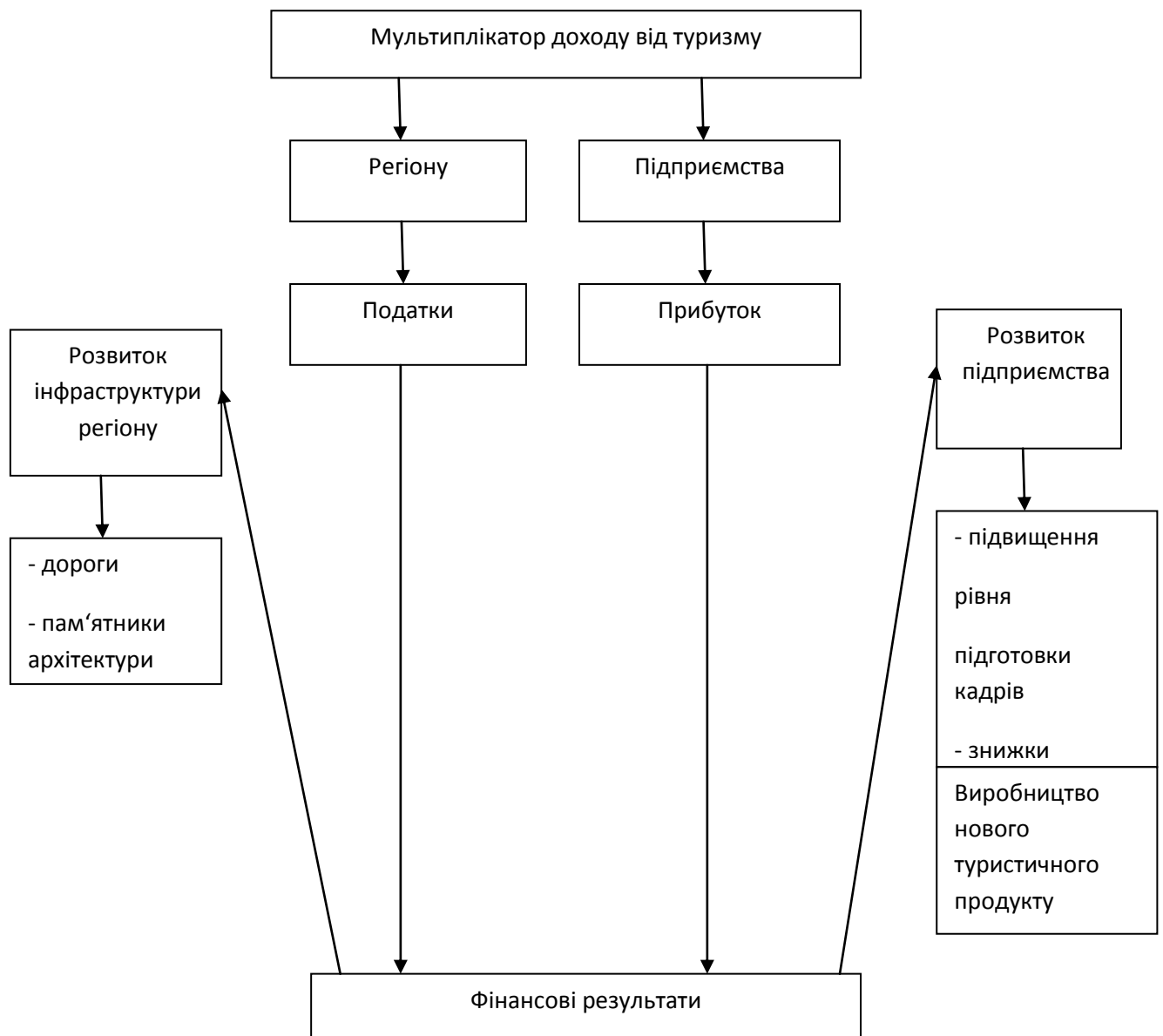

Рис. 2.6. Ефект мультиплікатора

У процесі поширення туристичного регіону вдосконалюється його інфраструктура, активно ведеться будівництво нових будівель та споруд. Отже, виходячи з цього, можна розрахувати коефіцієнт доходу. Розглянемо ці коефіцієнти більш детально [85, с. 10].

Продуктивність праці у вартісному вираженні вимірюється співвідношенням виручки від реалізації туристичних послуг до середньоспискової чисельності працівників підприємства. Продуктивність праці в натуральному вираженні показує, скільки туристів обслуговує один середньосписковий менеджер туристичної діяльності. Вона розраховується відношенням чисельності туристів, яких вже було обслуговано, до середньоспискової чисельності працівників, зайнятих у туристичному бізнесі, і є показником коефіцієнта зайнятості.

Слід акцентувати увагу на тому, що кількість робочих місць – один із найважливіших показників внеску туристичної галузі в економіку. Найбільш досліджена категорія зайнятих у туризмі – це працівники готельного та курортно-санаторного господарства, який потребує активного реформування особливо в Причорноморському регіоні, де здебільше працюють готелі, що були побудовані ще за радянських часів. Непряма зайнятість, яку організовує туризм як галузь економіки, може бути оцінена дуже приблизно. Коефіцієнт різний за регіонами і залежить від їх економічної бази. Якщо коефіцієнт зайнятості для регіону складає 1,13, то це означає, що регіон може забезпечити додатково працевлаштування 0,13 чол. на кожного напряму працюючого в обслуговуванні експортного туристичного попиту. Припустимо, що цей коефіцієнт складає 2,63, тоді регіон забезпечує робочими місцями приблизно 1,63 чол. на кожного вже працюючого в туристичній індустрії. У цілому коефіцієнт зайнятості змінюється прямо пропорційно до чисельності населення регіону та загальної кількості працевлаштованого населення. У процесі змінення кількості населення змінюється й значення коефіцієнта зайнятості.

Таким чином, можна констатувати, що реалізація вказаних заходів надасть змогу підвищити темпи розвитку туристичної галузі, проводити активну загальнодержавну політику в цій важливій складовій економіки України. Це, у свою чергу, сприятиме збільшенню туристичних потоків на внутрішньому ринку туристичних послуг, формуванню мережі економічно самодостатніх туристичних центрів та курортів як рекреаційної, так і лікувальної спеціалізації, створенню необхідних умов для швидкого розвитку суміжних галузей, організації нових робочих місць, збільшенню надходжень до бюджетів усіх рівнів.

2.3. Забезпечення економічної ефективності туристичного ринку регіонів України

Перспективи розвитку рекреації та туризму в Україні визначаються дією широкого спектра природних, історико-культурних, соціальних, економічних і політичних факторів, які мають чітко позначену регіональну специфіку. Рекреація та туризм розглядаються як національне явище сфери реалізації прав і потреб людини в системі її життєзабезпечення.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я поняття "здоров'я" трактується не лише як відсутність захворювань або відсутність обмеження працездатності, а ще і як стан повного фізичного, психічного й соціального благополуччя. Дослідження фахівців США, Японії, Ізраїлю, Франції, Росії доводять, що здоров'я людини залежить, у першу чергу, від якості життя. Особливу популярність дослідження якості життя набули впродовж двох останніх десятиліть. Всесвітня організація охорони здоров'я ухвалила рішення про створення уніфікованого міжнародного інструмента оцінки якості життя, що ґрунтується на дослідженні шести сфер [36]:

– фізична сфера (біль і дискомфорт; життєва активність, енергія й стомлюваність; сон і відпочинок);

– психологічна сфера (позитивні почуття; мислення, здатність до навчання, пам'ять і пізнавальні функції; самооцінка; образ тіла й зовнішність; негативні почуття);

– рівень незалежності (мобільність, здатність виконувати повсякденні справи, залежність від медикаментів і лікування; працездатність);

– соціальні відносини (особисті взаємини, соціальна підтримка, сексуальна активність);

– навколишнє середовище (медична й соціальна допомога: доступність і якість; фізична безпека й захищеність; можливості для відпочинку, організації дозвілля і їхнє використання; навколишнє фізичне середовище: забруднення, шум, привабливість; домашнє оточення; фінансові ресурси; транспорт тощо);

– духовна сфера (духовність, релігія, переконання).

Значну роль у підвищенні якості життя відіграють рекреація та туризм, оскільки саме вони дають потужний поштовх для активного повноцінного життя людини. Сьогодні рекреація й туризм розглядаються як специфічний сектор національної економіки, невід'ємна складова соціально-економічної політики держави та регіонів. Геополітичний фактор відображає соціокультурні процеси опанування територій та еволюції рекреаційної діяльності. На сучасному етапі розвитку економіки його вважають чинником, що впливає на річні туристичні потоки. За часів існування СРСР геополітику розуміли як галузь пізнання, яка нерозривно пов'язана з негативними виявами соціально-економічної політики імперіалізму. Проте після 1991 р., тобто саме після розпаду СРСР, у країнах-членах СНД геополітичний фактор став повсякденною реальністю. Якщо за радянських часів пересічний громадянин і думати не міг про туристичну поїздку на дешевий курорт Туреччини або Греції, то зараз для такої поїздки немає перепон. А ось поїздка до міст Причорноморського чи

Карпатського регіонів стає предметом для роздумів, не в останню чергу і з тієї точки зору, наскільки стабільна ситуація в цих регіонах.

Саме ці міркування і стають оцінкою геополітичної ситуації з точки зору пересічного громадянина, який у цей час стає простим споживачем рекреаційних послуг, спираючись на стандарти держави. Така проблематика у процесі прийняття рішень простим споживачем – реальна новизна, що впливає на чисельність та напрями потоків рекреантів у пострадянському просторі [39]. Особливості формування туристичного середовища відображено на рис. 2.7.

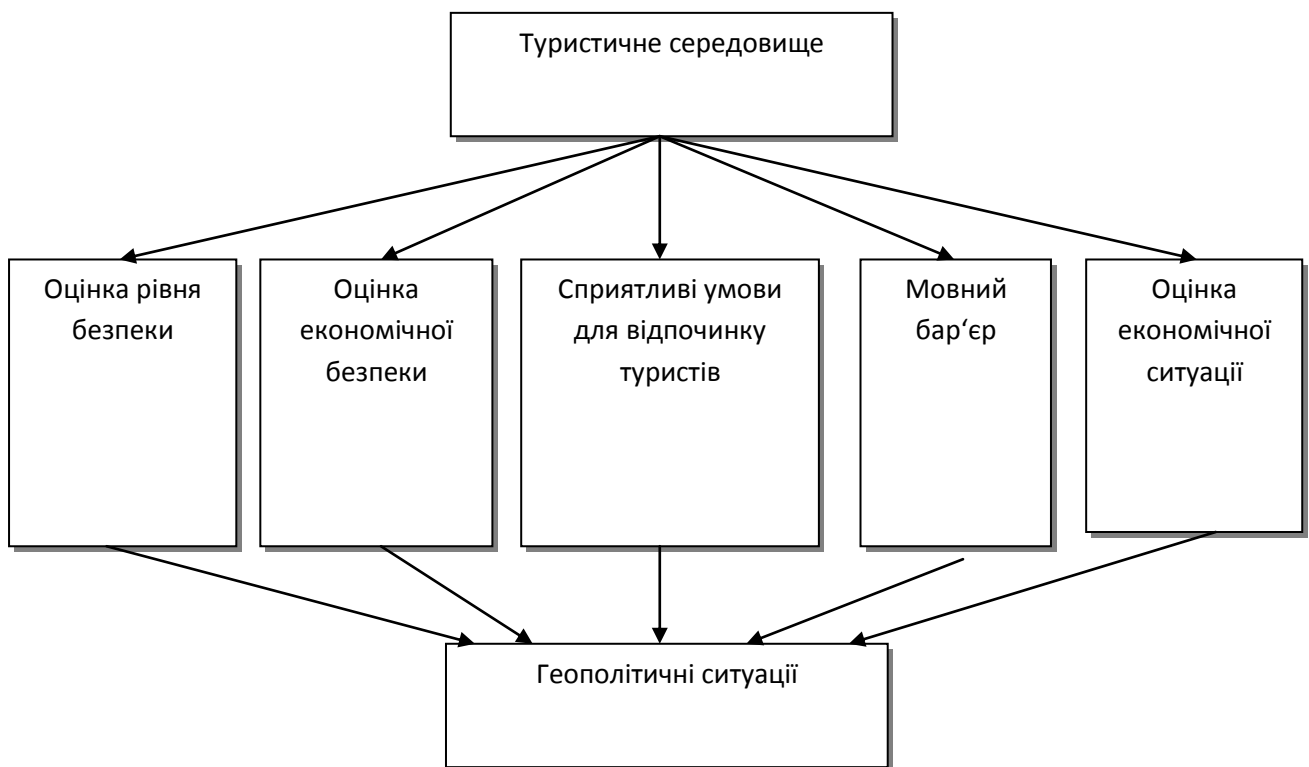

Рис. 2.7. Показники сприятливого туристичного клімату

Після розпаду СРСР економіка областей Причорноморського регіону як економічного регіону України опинилась у затяжній кризі. За радянських часів спеціалізація промисловості та сільського господарства Херсонської, Миколаївської та Одеської областей визначалася вимогами самого регіону. Після розпаду СРСР місцева продукція, особливо сільськогосподарська,

стала не потрібна. Рекреація цієї території мала таку ж саму долю, як усе господарство регіону – вона опинилась в економічній кризі. При цьому рекреаційний потенціал залишився тим самим, але попит на нього катастрофічно упав. Справа в тому, що значну його частину було орієнтовано на “радянські” форми відпочинку, на строго визначене співвідношення “особистість – трудовий колектив – суспільство – держава в цілому”. При цьому дуже важливо звернути увагу на тому, що за радянських часів саме держава брала на себе значну частину витрат з утримання цього потенціалу, а також виконувала весь комплекс робіт з маркетингу та реалізації рекреаційних послуг і тим самим забезпечувала повне заповнення санаторно-курортних установ зазначених областей. Упродовж тривалого часу туризм у Херсонській, Одеській та Миколаївській областях розвивався за стандартами СРСР, тому ця галузь мала притаманні соціалізму форми відпочинку, види туристичних послуг, рівень обслуговування туристів та підготовки кадрів.

Розпад СРСР і формування нової незалежної країни з новими формами господарювання зумовили зміну форми власності – від державної до приватної. Саме приватна форма спроможна бути більш мінливою у пристосуванні до нових вимог сучасної економіки та соціальної політики, від яких безпосередньо залежить розвиток туризму у будь-якому регіоні. Сьогодні рекреаційно-туристична галузь, одна із найбільш динамічних і високоприбуткових у сфері послуг, є невід’ємної складової світового ринку й посідає друге місце у світовій економіці після комп’ютерної та електронної промисловості, випередивши такі галузі, як нафтопереробна й автомобілебудування [40].

Як показує практика багатьох закордонних держав, максимальне використання наявного ресурсно-оздоровчого потенціалу країни й розвиток на його базі рекреаційно-туристичної індустрії є одним із найважливіших засобів підвищення економічного добробуту, інтеграції у світову економіку. З урахуванням цих факторів розглянемо та проаналізуємо головні

показники туристичного потенціалу Причорномор'я як привабливого для активного розвитку туризму регіону України. Відповідно до статистичних даних на території Миколаївської, Одеської та Херсонської областей розташовано 628 санаторно-курортних установ, в яких одночасно можуть відпочивати й лікуватися 80,6 тис. чол. Впродовж усього року, а у пік курортного сезону – при максимальному розгортанні – понад 130,1 тис. Тобто місткість санаторно-курортного комплексу складає 1370200 – 2211370 місць (залежно від навантаження і часу перебування у здравницях). Найбільш реальну картину можна отримати, визначивши максимальну місткість з урахуванням сезонності. В нашому випадку вона складає 1568200 місць (розрахунок було зроблено щодо показника 17 змін на рік по 3 тижні перебування в санаторно-курортному закладі, де 4 зміни мають максимальне навантаження, яке випадає на літній сезон, і 13 – з регулярним навантаженням упродовж усього року. Розподіл місткості здравниць наведемо у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Розподіл місткості здравниць у Причорноморському регіоні

Місто	Місткість, %	
	навантаження місць на цілий рік	навантаження сезонних місць
Одеса	26	28
Херсон	21	22
Коблево	13	14
Складовськ	7	7
Очаков	6	4

Примітка: 27 і 25 % належать іншим здравницям.

При цьому слід враховувати, що санаторно-курортні заклади Причорномор'я України дуже різноманітні. Вони нараховують: 150

санаторіїв та пансіонатів із лікуванням, 26 будинків відпочинку та творчості, 103 пансіонати, 265 баз відпочинку, дитячі оздоровчі заклади та ін. Для функціонування впродовж усього року обладнано тільки 252 санаторно-курортних і туристських закладів, що, у свою чергу, складає близько 40 % від їх загальної кількості в регіоні [45, с. 32].

Важливим є і той фактор, що значна кількість цих закладів застаріла, потребує капітального ремонту, а у деяких випадках – і повної реконструкції. Як показав аналіз статистичних даних, нараховується понад 180 піонерських таборів, які і зараз враховуються як частина санаторно-курортного комплексу. Однак така форма відпочинку носить явно “радянський” характер і в сучасних умовах стає все більш проблематичною.

По-різному можна оцінювати рекреаційний потенціал Причорномор’я. У будь-якому випадку не маємо сумніву щодо існування факту різкого зниження рекреаційного потенціалу у пострадянські часи, яке нерозривно пов’язане з відповідними соціально-економічними змінами в Україні. За оцінками сучасних дослідників рекреаційних процесів, що протікають в Україні, таких як О. О. Любцева, Л. А. Дубенюк, О. . Моран, реалістичним вважається показник, який указує на те, що сучасний рекреаційний потенціал, на жаль, складає лише 35-40 % від потенціалу середини 1980-х рр. [58, с. 315]. Ця оцінка заснована не на формальному обліку всіх об’єктів санаторно-курортного комплексу, а на можливості продовження їх роботи в нових умовах. Для поновлення та подальшого розвитку рекреаційного потенціалу української частини Причорномор’я необхідні додаткові капіталовкладення, особливо сьогодні, коли територія Криму окупована й відрізана від материкової частини України.

Якщо розглядати Причорноморський регіон як місце відпочинку для іноземних туристів із західних та східно-європейських країн, то для них це малопривабливе й важкодоступне місце. За радянських часів існували спеціальні туристичні маршрути для громадян соціалістичних країн. На сьогодні туристичні послуги надаються тільки в умовах існуючих ринкових

відносин. Тому, на жаль, кількість в'їздів іноземних туристів до вказаних областей Причорноморського регіону значно скоротилась у пострадянські часи, що є однією з актуальних проблем розвитку регіону як рекреаційної бази туризму.

Низька популярність Причорномор'я серед західних та східно-європейських туристів є нормою, тому що історично ситуація складалася таким чином, що як рекреаційний регіон формувався тільки з розрахунком на обслуговування населення на території Криму. Важливим фактором у цьому процесі ми вважаємо перетинання так званих політичних кордонів, що вже є дуже серйозним обмеженням рекреаційної активності, тобто дійсно і в подальшому кількість західних туристів не спроможна збільшитися. На жаль, показник у кількості 10-15 тис. західних туристів вже є достатньо добрим для Причорномор'я. При цьому постає питання збільшення кількості відвідувань регіону іноземними туристами, що, у свою чергу, загострює необхідність інвестування туризму як галузі, оскільки саме активний розвиток туризму в Причорноморському регіоні спроможний відкрити нові робочі місця та нові умови праці для населення – саме те, в чому зараз є найгостріша потреба. Необхідно також враховувати той факт, що більшість туристичних компаній, розташованих у регіоні, заробляє тим, що сприяє населенню в оформленні закордонних турів, переважно за межі СНД. Рекреаційний потенціал місцевими туристичними агентствами не використовується з цілої низки причин. Насамперед, цей потенціал не орієнтований на сам ринковий механізм заповнення місць відпочинку [66, с. 143]. Відпочинок населення в межах самого регіону, залежно від місця проживання, носить, в основному, характер місцевого туризму – це, як правило, поїздки на море у пляжний період та мандрівки туристичними маршрутами восени. При цьому місцеве населення робить мінімальні інвестиції в організацію своєї тижневої та квартальної рекреації. Отримати прибуток з цього виду відпочинку туристичній компанії занадто складно. З точки зору рекреації місцевого населення, сучасний Причорноморський

регіон мало чим відрізняється від будь-якої іншої області колишнього СНД, тобто рекреаційний потенціал місцевим населенням використовується недостатньо. Також повною мірою виявляється закономірність, яка характерна для багатьох країн СНД, – місцевий рекреаційний потенціал повною мірою не використовується. Домінує внутрішній туризм. Якщо проаналізувати та зробити прогноз щодо динаміки туристичних потоків регіону та підприємств, які їх обслуговують, то побачимо, що кількість підприємств, що обслуговують потреби туризму, зменшується, але при цьому зростає кількість туристів за рахунок розвитку внутрішнього туризму, що підтверджує табл. 2.2, яку було складено нами за результатами, отриманими методом найменших квадратів. Саме цей метод дозволив не тільки аналізувати, але й прогнозувати наперед показники туристичної активності в регіоні.

Таблиця 2.6

Динаміка розвитку туристичних потоків у Причорноморському регіоні

Показник	Рік						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Загальна кількість підприємств, що надають туристичні послуги	330	329	328	327	326	325	324
Загальна кількість туристів, які отримали туристичні послуги, з них:	33532	392709	450096	507483	564870	622257	679644
-в'їзних;	94967	128009	161051	194093	227135	260177	29312
-виїзних;	6561	8753	10945	13137	13137	17251	19713
		255947	278100	300253	322406	344559	366712

Показник	Рік						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
- внутрішніх	233794						
Кількість екскурсантів	575166	662946	750726	838506	926286	1014066	1101846
Обсяг наданих послуг	438019	632933	827846,9	1022761	1217675	1412589	1607503
Середньо облікова кількість працівників	3964	3604	3244	2884	2524	2164	1804

Платежі до бюджету від туризму як галузі економіки за нашими розрахунками складали у 2009 р. 19356; 2010 р. – 26425,96; 2011 р. – 33495,8; 2012 р. – 40565,7; 2013 р. – 47635 тис. грн відповідно, а за прогнозами складатимуть у 2014 р. 54705,5; 2012 р. – 61775,4 тис. грн. відповідно.

За обсягом наданих туристичних послуг домінує внутрішній туризм. Вагомим внеском у розвиток сучасного туризму в регіоні є кошти у розмірі 900 млн грн, які було виділено на розвиток із Державного бюджету України у 2014 р. Цих коштів, звичайно, не вистачить на вирішення таких соціально-економічних проблем, як енергозбереження, водозапечення, транспортні розв'язки, але це вже значний крок на шляху розвитку регіону як зони активного туризму в умовах перехідної економіки [213].

Для курортів державного рівня особливо гострими є питання взаємин з державним бюджетом, об'ємів і системи централізованого фінансування, інших форм і методів державної підтримки. Таким чином, для адаптації до ринкових умов господарювання, що змінюються, конкретним підприємствам

рекреаційної сфери недостатньо обмежуватися лише формуванням власної програми розвитку. Ринкова модель економіки вимагає розробки принципово нових підходів до формування організаційно-економічного механізму розвитку курортно-туристського комплексу. Цей процес дуже складний і потребує серйозної перебудови економічних і соціальних відносин у цьому комплексі. Загострюється необхідність розробки та вдосконалення механізмів державного управління і фінансової підтримки рекреаційної галузі. Пильнішої уваги й глибокого аналізу вимагають процеси приватизації та акціонування, що відбуваються тут, які здійснюються не завжди відповідно до існуючої правової та нормативної бази. Відсутній реальний механізм залучення інвестицій в об'єкти курортно-туристського комплексу, зберігаються екстенсивні, малоефективні методи використання рекреаційних ресурсів. У той же час вітчизняний туристський бізнес до ринкових умов адаптувався, і досить швидко. І хоча зараз нереально стверджувати, що Україна отримуватиме від туризму прибутки, порівнянні з прибутками від цієї сфери економіки, наприклад, середземноморських країн, проте не можна не відзначити, що можливості розвитку туризму в Україні величезні й рекреаційні ресурси значною мірою не використовуються. За Земельним кодексом України в межах її території серед різних категорій земель виділяються землі рекреаційного призначення і землі оздоровчого призначення з природними лікувальними чинниками (курортні зони). Площа освоєних і потенційних територій рекреаційного й оздоровчого призначення становить 12 % території України. Сучасне використання рекреаційних і оздоровчих територій та установ Причорномор'я має такі тенденції:

- зниження рекреаційного попиту населення в 2,5 раза (за рахунок високих цін);
- на путівки, конкуренцію з боку зарубіжних курортів, зайнятості населення в період відпусток на власних садово-дачних ділянках;
- зменшення рівня рентабельності рекреаційних і оздоровчих установ (коефіцієнт їх використання складає 0.25-0.30 %);

– складність регулювання процесів освоєння рекреаційних територій при непрофільному їх використанні (наприклад, житлове і дачне будівництво) у зв'язку з неврегульованістю нормативно-правової бази подібного поєднання.

На сьогодні в Причорноморському регіоні України немає повного кадастру земель рекреаційного й оздоровчого призначення; не встановлено проектні межі охоронних зон усіх видів (зон санітарної охорони курортів, прибережних захисних ліній уздовж морів і т. д.); не визначено показники резервних рекреаційних земель і юридично не оформлено землі запасу рекреаційного призначення. Основними проблемами збереження і раціонального використання територій рекреаційного та оздоровчого призначення Причорномор'я й існуючої системи установ є такі:

– необхідність визнання на державному рівні пріоритетів цінності рекреаційних територій порівняно з іншими видами функціонального використання земель;

– потреба встановлення на законодавчому рівні вимог до власників земель по збереженню і резервуванню в межах їх землеволодінь унікальних місцевостей з лікувальними ресурсами, приморськими пляжами, природно-заповідним фондом;

– актуальність реструктуризації існуючого рекреаційного фонду, його реконструкції і частковій переорієнтації на нові функції відповідно до соціальних потреб населення і умов ринкової економіки [221].

Відповідно до “Концепції Генеральної схеми планування території України”, прогноз розвитку системи рекреаційних і оздоровчих установ і відповідних територій визначається такими основними напрямками:

I етап (2001 – 2006 рр.) – прогнозувалося зростання фонду цієї галузі в 1,2 рази;

II етап (2006 – 2016 рр.) – в 1,5-2,0 рази;

III етап (2016 – 2026 рр.) – в 2,1-3 рази [224].

Перспективне і поетапне освоєння рекреаційного потенціалу регіонів України припускає на період до 2026 р. освоїти 48 % (3665,0 тис. га) від

загальних потенційних ресурсів (7669,0 тис. га). При цьому передбачається резервування для рекреаційних цілей 4004,0 тис. га територій. Оцінки перспектив ефективного освоєння рекреаційних територій України показують, що пріоритетними напрямками розвитку цих територій у курортно-туристських і оздоровчих цілях є такі:

– будівництво нових установ, які відповідають світовим стандартам, для розвитку національної системи туризму і інтеграції її з міжнародними туристичними структурами;

– забезпечення умов відпочинку для соціально уразливих категорій населення (дітей, престарілих, інвалідів) і особливо тих, які піддалися радіаційному опроміненню внаслідок Чорнобильської катастрофи;

– творення законодавчих передумов для розвитку нових форм екологічного, сільського і фермерського туризму, будівництва приватного рекреаційного житла і підприємств малого рекреаційного бізнесу.

Для збереження і подальшого раціонального освоєння рекреаційних і оздоровчих ресурсів потрібна реалізація системи таких заходів:

– розробка комплексної державної програми розвитку курортів, зон відпочинку і туризму, природно-заповідного фонду на період до 2025 р. – для визначення загальної стратегії раціонального використання рекреаційних, оздоровчих і природоохоронних територій;

– підготовка проекту закону України “Про території оздоровчого і рекреаційного призначення” – для встановлення їх правового статусу, характеру земельних стосунків, порядку оголошення територій загальнодержавного значення і міри відповідальності за порушення законодавства в цій галузі;

– розробка, по-перше, кадастру оздоровчих і рекреаційних земель, по-друге, регіональних (обласних) схем розміщення курортів, зон відпочинку і туризму, заповідних територій – для обліку інтересів цієї галузі й збалансованого містобудування при розвитку територій на екологічно орієнтованих засадах;

– складання нового переліку територій з визначенням їх меж, які резервуються для організації курортів, зон відпочинку і туризму в Україні (замість аналогічного документа, затвердженого Постановою уряду України від 10.12.1977 р. № 606), спрямованого на досягнення цілей збереження цінних природних ресурсів в умовах приватизації і розпаювання земель;

– розробка пропозицій щодо розширення зовнішніх зв'язків регіонів України в курортно-рекреаційній галузі й створення туристичних центрів міжнародного значення, а також участі України в конкретних міжнародних програмах і проектах з проблем розвитку прикордонних рекреаційних територій [232].

Не менш привабливим для розвитку туризму регіоном України вважається Карпатський, який має унікальний природно-ресурсний потенціал, оскільки в ньому поєднані верховини та низькогірні ландшафти, клімат, сприятливий для гірськолижного туризму, найрізноманітніші мінеральні води та ін. Для визначення особливостей сучасного стану територіальної організації та перспектив подальшого розвитку Українських Карпат розглянемо історію її формування з точки зору становлення галузевих компонентів економічної системи: галузей курортного, туристичного господарювання, сфери відпочинку.

Історія розвитку туризму Карпат, зокрема гірськолижного, почалася у XVIII ст., коли Галичина ще входила до складу Австро-Угорської імперії, але процес формування рекреаційної системи активізувався повністю лише за радянських часів. На початку XX ст. вже сформувалися і набули популярності такі широко відомі сьогодні бальнеологічні центри, як Трускавець, Моршин, Любень Великий, Неміров, Шкло та ін. Відомі також були вже в той час лікувально-оздоровчі місцевості у долинах рік Прут, Дністер та ін. Саме в той час починають функціонувати водолікувальні на Закарпатті: в Ужгороді, Полянні Квасовій та ін. Початок XX ст. ознаменувався також появою туристських товариств, клубів, було видано путівник Черногорією. У цілому туризм найбільш активно почав

розвиватися у Карпатах саме у післявоєнні часи. За радянських часів сюди їхали туристи зі всіх куточків СНД. На сьогодні структура рекреаційного комплексу цього регіону складається із санаторно-курортного лікування (39 %), туризму (38 %) та оздоровчого відпочинку (23 %) [54, с. 326].

Враховуючи нерівномірність природно-ресурсних баз, у регіоні можна виділити три райони: Передкарпатський і Закарпатський курортно-оздоровчі райони та Гірсько-Карпатський туристсько-оздоровчий район.

За статистичними даними сьогодні в цьому регіоні нараховується 62 санаторії, 17 лікувальних пансіонатів, в яких функціонують близько 25 тис. місць. Ці курорти дуже ефективно використовуються для лікування захворювань органів травлення, кровообігу, дихання, опірно-рухової та нервової систем. Найбільш відомим курортом цього регіону вважається Трускавець, який спеціалізується на лікуванні нервової системи, захворювань органів травлення, обміну речовин [52, с. 174]. Щорічно тут обслуговується понад 300 тис. чол.

Другим за популярністю вважається курорт Моршин, в якому щорічно лікуються та відпочивають до 75 тис. чол. Широко відомі також Східнинське, Келечин, Гірська Тиса та ін. Окрім безпосереднього використання мінеральних вод на курортах здійснюється промисловий розлив мінеральних вод “Нафтуса”, “Трускавецька”, “Бориславська”, “Олеська” та ін.

Важливе значення для оздоровлення місцевого населення мають санаторії-профілакторії (їх у регіоні 70), бази відпочинку (120), табори відпочинку для дітей та юнацтва (понад 1300). У 10 будинках відпочинку на 2,5 тис. місць припадає близько 50 тис. відпочиваючих щорічно.

Карпати як рекреаційна територія мають туристичні бази, готелі, кемпінги загальною кількістю до 53 одиниць. (Серед них можна виділити “Буковину”, “Черемош”, “Чернівці” та ін.). Особливо важливим вважаємо той факт, що в Карпатському регіоні освоєно 10 гірськолижних територій (Ворохта, Ясеня, Рахов, Славське, Подобовець та ін.), в яких функціонують

декілька десятків гірськокожних підйомників. При цьому, з точки зору рекреаційного розподілу, в регіоні створено декілька найважливіших туристично-екскурсійних вузлів (Львів, Ужгород, Мукачево, Яремча, Коломия, Вижниця та ін.) [46, с. 90-91]. І що дуже важливо – необхідно враховувати, що через цей регіон проходить значна частина туристичних маршрутів України та декілька міжнародних. Дійсно, Карпати сьогодні – це центр відпочинку та лікування для багатьох, що зумовлює активізацію вирішення питання щодо оптимального використання природного потенціалу регіону, його історичних та географічних особливостей.

Стратегічною метою перспективного розвитку території вважаємо оптимальне використання природи, матеріально-технічних, трудових та інтелектуальних ресурсів. Досягнення поставленої мети передбачає поетапну реалізацію найважливіших завдань. Першочерговими пріоритетами Карпатського краю повинні стати галузі, які сприяють підвищенню рівня самого туристського господарства. При цьому дуже важливо акцентувати увагу на активізації функціонування в цьому регіоні агропромислового комплексу, що надзвичайно актуально в контексті забезпечення продуктами харчування не тільки місцевого населення, але й значної частини контингенту відпочиваючих.

Не можна оминати увагою питання раціонального задоволення потреб лісопромислового комплексу, оскільки саме Карпатський регіон спеціалізується на виготовленні меблевої продукції, яка задовольняє потреби готельних господарств. Дуже гострим вважаємо питання щодо ефективного співробітництва легкої промисловості, яка випускає різноманітні види тканин, виробів верхнього одягу, взуття та багато товарів народного споживання, з рекреаційною сферою регіону. Доцільно також розглянути можливість “конверсії” машинобудівного комплексу на побутові потреби місцевого населення та туристів, що дозволить самій рекреаційній системі регіону бути більш мобільною.

Важливим фактором у процесі розвитку Карпатського регіону є вдосконалення невиробничої сфери, особливо в його гірській частині, яка орієнтована на потреби самого регіону та інтереси суб'єктів господарювання.

Саме наведені вище фактори зумовлюють пріоритети подальшої рекреаційної політики Карпат: необхідність забезпечення державною підтримкою в туристичній галузі як одного із найбільш перспективних регіонів; створення сприятливих податкових умов для залучення іноземного капіталу у розвиток галузі. Одним із найбільш ефективних шляхів є утворення спільних лікувально-оздоровчих і туристичних підприємств [43, с. 94].

Таким чином, для розвитку Карпатського регіону пріоритетним вважається освоєння його туристичного потенціалу. Доцільність цього вибору підтверджують наступні аргументи:

Карпати мають унікальну природно-ресурсну базу. В регіоні нараховується біля 800 джерел та свердловин, що дають унікальні мінеральні води, запаси яких достатні для оздоровлення та лікування більш ніж 7 млн чол. На жаль, на сьогодні рівень їх використання не перевищує 15 %. Було розвідано також значні запаси лікувальної грязі та озокериту. Ці ресурси в поєднанні зі сприятливими кліматичними умовами слугують природною базою для розвитку санаторно-курортного комплексу регіону [38, с. 42].

Мальовничий ландшафт, рельєф Карпат, які не мають альтернативи у плані гірськолижного відпочинку в Україні, відповідають рівню світових стандартів. При цьому одноразова гранична рекреаційна місткість регіону складає 2,2 млн чол., тоді як річна рекреаційна місткість – 8 млн туристів та відпочиваючих, а також 12 млн екскурсантів і туристів вихідного дня. Навіть при 50 % рівні цих показників значний діапазон для перспективного розвитку туризму в регіоні зберігається. Карпати як регіон мають дуже вигідне географічне положення, оскільки знаходяться в центрі Європи.

Саме через них проходять різноманітні транспортні зв'язки. При цьому Карпати можуть стати центром міжнародного бізнесу, що стимулюватиме зростання комерційного та ділового туризму.

Фактично в Україні ми маємо два регіони, які спроможні задовольняти суспільні потреби в рекреаційних послугах. Це Причорноморський і Карпатський регіони. З цієї позиції Карпати виступають практично єдиною територією, яка зможе на необхідному рівні реалізувати незадоволений попит населення на послуги відпочинку та туризму, оскільки розвиваються більш активно щодо потреб індустрії туризму, ніж будь-який регіон України.

Орієнтуючись на активний розвиток рекреаційного потенціалу Карпат, необхідно враховувати, що ця територія на сьогодні є однією з найбільш екологічно чистих, яка має запаси мінеральної води, необхідної для лікування радіоактивних захворювань. З огляду на це актуальним уявляється питання створення спеціалізованих здравниць для населення, яке потерпіло від радіоактивного забруднення.

Важливо також звернути увагу на соціально-економічну специфіку гірського масиву. У гірських районах Карпат мешкає близько 1,3 млн чол. (тобто 20 % всього населення, з них третина – на висоті 500 м і вище). Гори утворюють специфічні, занадто складні умови господарювання (особливо в сільському господарстві), тому в цьому регіоні існує гостра проблема зайнятості та як наслідок – низький рівень матеріального благополуччя населення гір [35, с. 70].

Поширення сфер зайнятості та розвиток інфраструктури туризму як сфери послуг з активним залученням місцевого населення, що буде надавати єдиний економічний комплекс з відповідною організацією обслуговування, є перспективою розвитку Карпат. При цьому необхідно враховувати і той факт, що економічна конкурентоспроможність рекреаційної сфери згідно до світового досвіду показує, що туризм є високорентабельною галуззю народного господарства. Безумовно,

вітчизняні показники економічної результативності дуже далекі від зарубіжних (наприклад, в Іспанії туризм дає 17 млрд дол. США прибутку, що дорівнює 30 % прибутку від щорічного експорту цієї країни, в Італії туризм забезпечує 11 %, а в Данії та Австрії – 8 % від прибутків, що надходять від експорту послуг за кордон. Наразі показники економічної результативності в Україні значно відстають від указаних вище, але при цьому в Карпатах є окремі центри, в господарській структурі яких рекреаційна галузь є провідною.

У цілому на сьогодні Карпатський регіон посідає друге місце в Україні за обсягом прибутків від рекреаційної сфери (22 % від підсумкового показника по Україні), випереджаючи Причорномор'я (17 %) та Приазов'я (13 %). Можна навести ще цілу низку аргументів, які би свідчили на перевагу рекреаційної орієнтації перспективного розвитку Карпатського регіону. Однак це не означає, що, форсуючи економічні процеси в даному напрямку, ми негайно досягнемо бажаних результатів. Одразу відзначимо, що необхідні вивірені рішення та добре продумані практичні дії. Саме тому розвиток рекреації в регіоні потрібно аналізувати в контексті структурної перебудови його господарського комплексу, у перспективній моделі якої ця галузь повинна стати однією з профілюючих. При цьому слід зазначити, що саме такі орієнтири закладено в Державну програму розвитку Карпатського регіону, яка повинна на практиці реалізувати ідею забезпечення соціально-економічного прогресу його території через державну підтримку пріоритетних секторів регіональної економіки, і, в першу чергу, рекреації (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка розвитку туристичних потоків у Карпатському регіоні

Показник	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Загальна	313	340	367	394	421	448	475

кількість підприємств, що надають туристичні послуги							
Загальна кількість туристів, які отримали туристичні послуги, з них:	55639 8	1534893	2513388	3491883	447037 8	5448873	6427368
- в'їздних;		27552	18529	9506		-8540	-17563
- виїздних;	36575	105073	135301	165529	483	225985	256213
- внутрішніх	74845 44497 8	1402268	2353558	3316848	195757 427413 8	5231428	6188718
Кількість екскурсантів	24220 7	661945	1081683	1501421	192115 9	2340897	2760635
Обсяг наданих послуг	17445 7	235887, 6	297318, 1	358748, 7	420179, 3	481609, 8	543040, 4
Середньо облікова кількість працівників	2530	2298	2066	1834	1602	1370	1138

Платежі до бюджету відповідно за роками наступні: 2007 р. – 14413; 2008 р. – 17650,27; 2009 р. – 20887; 2010 р. – 24124,81; 2011 р. – 27362,08; 2012 р. – 30599,35; 2013 р. – 33836 тис. грн відповідно [53, с. 312].

Аналізуючи динаміку змін на туристичному ринку в Причорноморському та Карпатському регіонах, сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що існує гостра необхідність щодо напрацювання нестандартних ходів і рішень при виборі пріоритетів у видах

туризму, активний розвиток яких забезпечив би прогресивні зміни в економічному житті регіону, що, у свою чергу, залучило б приток капіталу (в тому числі й іноземного) (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Темпи зростання туристичних послуг у Причорноморському та Карпатському регіонах

Показник	Причорноморський регіон			Карпатський регіон			Усього в Україні		
	2011р.	2012р.	%	2011р.	2012р.	%	2011р.	2012р.	%
Загальна кількість підприємств, що надають туристичні послуги	330	329	0,30	313	340	8,6	3052	3833	25,5
Загальна кількість туристів, які отримали туристичні послуги, з них:	335322	392709	17	556398	1534893	97	3735206	5310048	42
-в'їздних	94967	128009	34,7	36575	27552	24,6	530144	646814	22
-виїздних	6561	8753	33,4	74845	105073	40	12863401	1661315	29
-внутрішніх	233794	255947	9,4	444978	1402268	96	918722	3001919	56
Кількість екскурсантів	575166	662946	15,3	242207	661945	92	1768790	2393064	35
Обсяг наданих послуг	438019	632932	44,5	174457	235887	98	3785522	5455997	44
Середньо облікова кількість працівників	3964	3604	-9	2530	2298	-9	21693	22669	4,5

При цьому необхідно враховувати не лише геополітичні особливості регіонів, але й особливості процесу надання туристичних послуг на

сучасному етапі розвитку транзитивної економіки країни. Відправною точкою порівняльного аналізу темпів зростання надання туристичних послуг у вищевказаних регіонах будемо вважати 2006-2007 рр., тобто саме той період, який можна вважати найбільш складним для перехідної економіки України, оскільки його можна назвати періодом світової економічної кризи.

На основі аналізу даних табл. 2.8 можна стверджувати, що кількість підприємств та обсяг туристичних послуг, що надаються, хоча й незначно, але все ж таки зростає, попри всі економічні негаразди. Тому при виході з економічної кризи розглянуті регіони мають потенціал до динамічного розвитку туристичних послуг (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Динаміка розвитку туристичного ринку у 2007 – 2013 рр.

За динамікою розвитку туристичних послуг, що надаються в Карпатах та Причорноморському регіоні, домінує внутрішній туризм. Таке

положення не є нормальним і вимагає активізації процесів створення в нашій державі потужної рекреаційної індустрії, здатної задовольняти різноманітні рекреаційні потреби як жителів України, так і іноземних туристів. Модернізація санаторно-курортного і туристського секторів Карпатського регіону та Причорномор'я має на меті створення сучасної конкурентоздатної високоефективної туристсько-рекреаційної галузі загальнодержавного й міжнародного значення, відновлення статусу Карпат і Причорномор'я України як сучасних санаторно-курортних і туристських господарських комплексів.

На основі аналізу регіональних програм розвитку та розрахунків фахівців можна дійти висновку, що в найближчі декілька років ситуація в туристичній галузі регіонів має змінитися з упровадженням державної стратегії модернізації та розвитку туризму, що вплине на поліпшення загальної ситуації туризму України.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

3.1. Розвиток організаційних механізмів забезпечення ефективності туристичного ринку регіонів України

Сьогодні функціонування світового ринку характеризується інтенсивним розвитком усіх його складових. Одним із найважливіших напрямів, що динамічно розвиваються і входять до його структури, є сфера послуг. Її значення у світовому масштабі постійно зростає. Це пов'язано з посиленням впливу останньої на розвиток міжнародних зв'язків, поживавленням економічного стану країн та окремих регіонів, можливістю поповнення валютних надходжень.

Аналізуючи перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні на наступні 10 років, перш за все необхідно відзначити, що сучасний туризм – це та галузь економіки й життєдіяльності суспільства в цілому, яка тією чи іншою мірою інтегрує практично всі галузі. Саме це і визначає одне з провідних місць, яке посідає туризм у світовій економіці. Адже даний фактор повинен стати головним у формуванні нового державного підходу до туризму як тієї галузі, пріоритетний розвиток якої може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни в цілому, стимулювати низку важливих галузей економіки, сприяти зміцненню нового позитивного іміджу України на світовій арені [13, с. 84].

Стратегічною метою розвитку туристичної індустрії в Україні можна визначити створення конкурентоспроможного на світовому ринку туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток

територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги та історико-культурного довкілля. Програма дій, зорієнтована на досягнення цієї мети, має бути синхронізованою із загальними темпами становлення ринкових механізмів і співвідносною з політикою структурних реформ в економіці. Вона повинна також враховувати накопичений досвід розвитку туризму у світі, що створює сприятливі умови для доопрацювання та розроблення відповідної нормативно-правової бази туризму.

Нарощування темпів і підвищення ефективності роботи підприємств туристичної галузі, становлення туристичної галузі як однієї з провідних вітчизняної економіки стримується невирішеністю низки питань, розв'язання яких потребує державного регулювання та підтримки виконавчих органів влади. На думку одного з провідних спеціалістів туризму Роберта А. Браймера, “у теперішній час найбільш гальмівним фактором у розвитку туризму на суспільному рівні є відсутність уваги та підтримки з боку політиків та громадської влади. Коли на туризм не зважають, його доходи не визначені, відсутнє ретельне планування та, як наслідок, відсутній і розвиток. Як тільки буде глибока зацікавленість на законодавчому рівні, поєднання зусиль для піднесення статусу індустрії туризму на більш високий рівень не тільки у вигляді декларацій, а й конкретних заходів щодо встановлення та підтримки економічних зв'язків, почне ефективно діяти маркетинг у галузі туризму, відтоді можна розраховувати на видимі результати” [21, с. 44].

Одне з ключових питань, яке необхідно вирішити в найближчий час, є оптимізація взаємодії туризму і культури як на рівні центральних органів влади, так і на місцях. Культурна спадщина, музеї, театри у більшості країн світу є винятково важливим фактором залучення туристів, генерації міжнародних і локальних туристичних потоків. У результаті цього свого клієнта отримують транспорт і громадське харчування, готелі, місцева промисловість та ін. Координація стратегічного розвитку культурної сфери і туризму на місцях повинна привести до більш тісної співпраці місцевої

влади і реального бізнесу у вирішенні конкретних завдань щодо збереження культурної спадщини, впровадження в практику діяльності музеїв, національних заповідників передової менеджерської практики, орієнтації для роботи в ринкових вимірах і координації діяльності з суб'єктами туристичної індустрії.

Туризм є високоприбутковою галуззю народного господарства у багатьох країнах світу. Про це переконливо свідчать показники прибутковості туристичної галузі: наприклад, в Іспанії туризм кожного року приносить 17 млрд дол. США прибутку (що становить 30 % від щорічного експорту країни), в Італії – 11 % , а в Данії та Австрії – 8 %, відповідно [35, с. 29]. Зрозуміло, що на сьогодні показники економічної результативності українського туризму відрізняються певним чином від закордонних. Однак слід відзначити, що в деяких регіонах України туризм достатньо розвинений як економічна галузь.

Показовим у цьому плані, без сумніву, слід вважати Карпатський регіон, оскільки саме він на сьогодні займає друге місце в Україні за обсягом доходів від рекреаційної сфери (22 % від сумарного показника по Україні). При цьому слід зазначити, що не менш значимий і Причорноморський регіон України (15 % відповідно). Можна навести багато аргументів щодо важливості рекреаційної орієнтації перспективного розвитку українських регіонів, які становлять великий інтерес як туристичні регіони [39, с. 44]. Але одного стимулювання економічних процесів за даним напрямком недостатньо. Завжди необхідно враховувати, що розвиток рекреації перспективних для розвитку туризму регіонів (у нашому випадку – це Карпати та Причорномор'я) необхідно розглядати в контексті структурної перебудови їх народно-господарчих комплексів, у стратегічних моделях яких туризм повинен стати домінуючою галуззю. Саме цей факт підтверджує актуальність розвитку туризму в регіонах, прибутки від якого можуть бути значним доповненням до державного бюджету України. На жаль, на сьогодні ймовірність “технологічного буму” в Україні є достатньо

низькою, саме тому продуктивність праці та конкурентоспроможність вітчизняної продукції, а також послуг, ще тривалий час будуть залишатися низькими. Необхідно акцентувати нашу увагу і на тому аспекті, що зі зростанням обсягу промислового виробництва в регіоні буде загострятися екологічна ситуація. Така ситуація вимагає нестандартних рішень і дій при виборі пріоритетів у видах туризму в самому регіоні, розвиток яких забезпечив би прогресивні зміни регіональної економіки, що, у свою чергу, зумовило би приток капіталу до галузі, що розвивається. Мова може йти і про іноземний капітал.

Вважаємо доцільним розглянути перспективу розвитку території Карпат та Причорноморського краю з урахуванням оптимального використання природних, матеріально-технічних, трудових та інтелектуальних ресурсів, а також економічного, наукового та технічного потенціалу регіону. При цьому необхідно також акцентувати увагу на їх історичних та географічних особливостях. Аналіз географічних, природних, історичних та економічних умов свідчить про те, що Карпатський та Причорноморський регіони мають унікальну можливість стати територіями, на яких розумна економічна політика зможе успішно поєднувати регіональні, державні та міжнародні інтереси країни. Якщо виходити з того факту, що Карпати вже почали упевнену економічну ходу в даному напрямку та вважаються географічним центром Європи, який має унікальну екосистему, то при формуванні політики розвитку регіону необхідно використовувати всі його геополітичні переваги [52].

Однак дуже важливо при цьому враховувати потребу у збереженні економічного феномену досліджуваних територій, тобто майбутня туристична модель Карпат повинна мати цілу низку власних економічних переваг, що суттєво відрізняються від Причорноморського регіону. Спочатку вважаємо за доцільне виділити головні принципи побудови туристичної моделі розвитку Карпатського та Причорноморського регіонів (рис. 3.1).

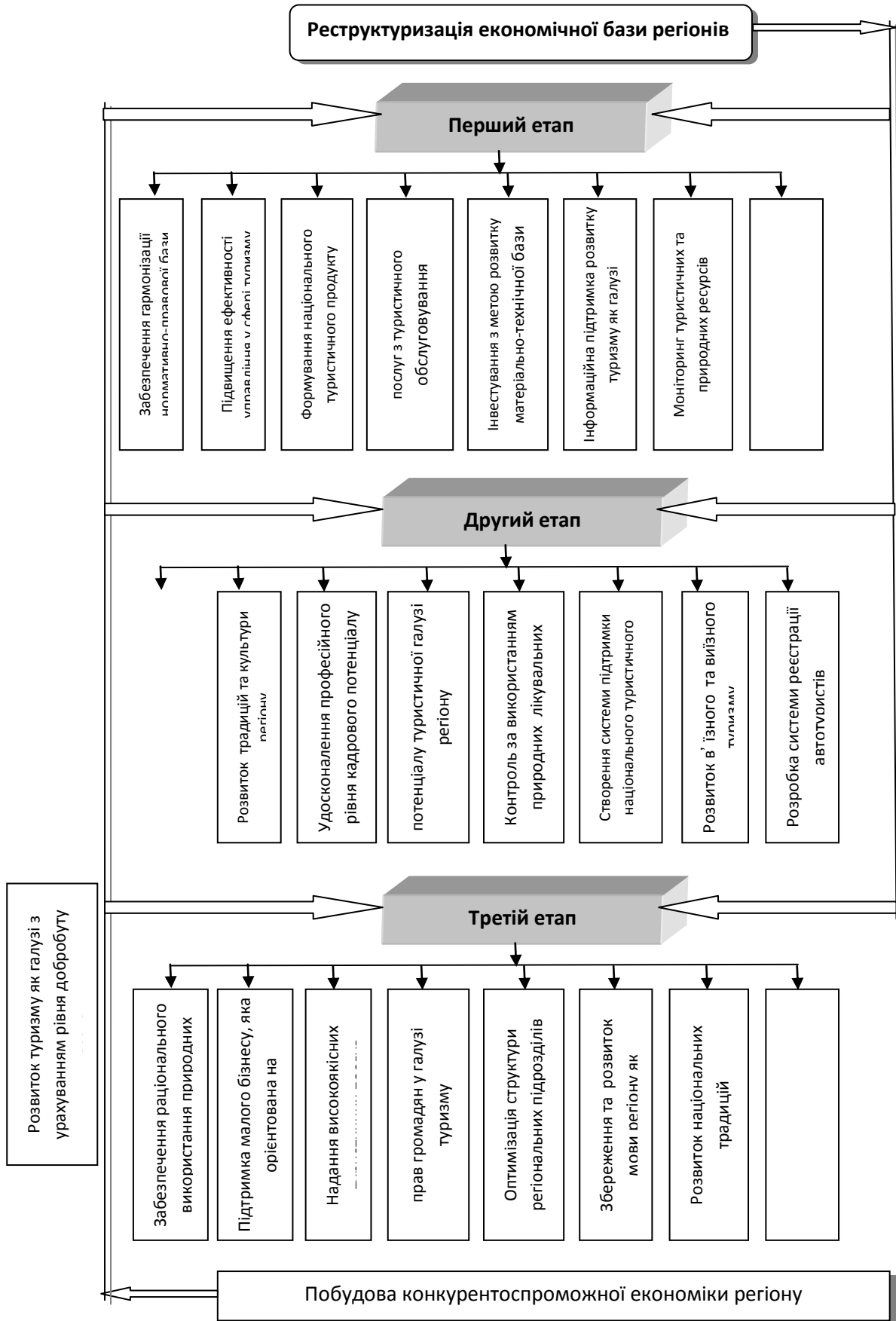

Рис. 3.1. Етапи досягнення конкурентоспроможності регіонів

При цьому досягнення поставленої мети зумовлює, насамперед, поетапну реалізацію першочергових завдань. Поряд із вирішенням нормативно-правових завдань на найближчий період головними пріоритетами для досліджуваних регіонів повинні стати галузі, які сприяють підйому рівня туристичного господарства. Вирішення проблеми підвищення врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тваринництва надзвичайно актуальне в контексті забезпечення своєю продукцією не тільки місцевого населення, але й контингенту відпочиваючих.

На сьогодні важливу економічну роль у Карпатському регіоні відіграє лісопромисловий комплекс, який спеціалізується на виготовленні продукції, що має попит серед населення та забезпечує потреби туристичної галузі. Важливим чинником у розвитку матеріально-технічної бази регіону може бути більш ефективна співпраця легкої промисловості, яка випускає різні види тканин і виробів, з рекреаційною сферою. “Конверсія” машинобудівного комплексу на побутові потреби місцевого населення та потреби регіонального туризму дозволить рекреаційній системі бути більш “мобільною”. Помірний та по можливості екологічний розвиток в регіоні будівельних матеріалів повинен базуватися на регіональній базі будівельних матеріалів, яка, в свою чергу, має власну сировинну базу.

Важливим елементом побудови механізму конкурентоспроможності регіону є активний розвиток та вдосконалення невиробничої галузі, особливо в гірській частині регіону. Запорукою успішного розвитку цієї галузі вважаємо дотримання норм охорони навколишнього середовища, збереження та відновлення історико-культурної спадщини. Саме створення необхідних для розвитку цих галузей умов забезпечить підйом його соціально-економічного рівня, який повинен визначатися потребами та інтересами регіону, суб’єктів господарювання, які розміщено саме в цьому регіоні, а також інтересами та потребами місцевого населення. За умови урахування указаних вище чинників можна визначити основні складові

конкуреноспроможності. Схематично 13 головних складових конкуреноспроможності наведено на рис. 3.2.

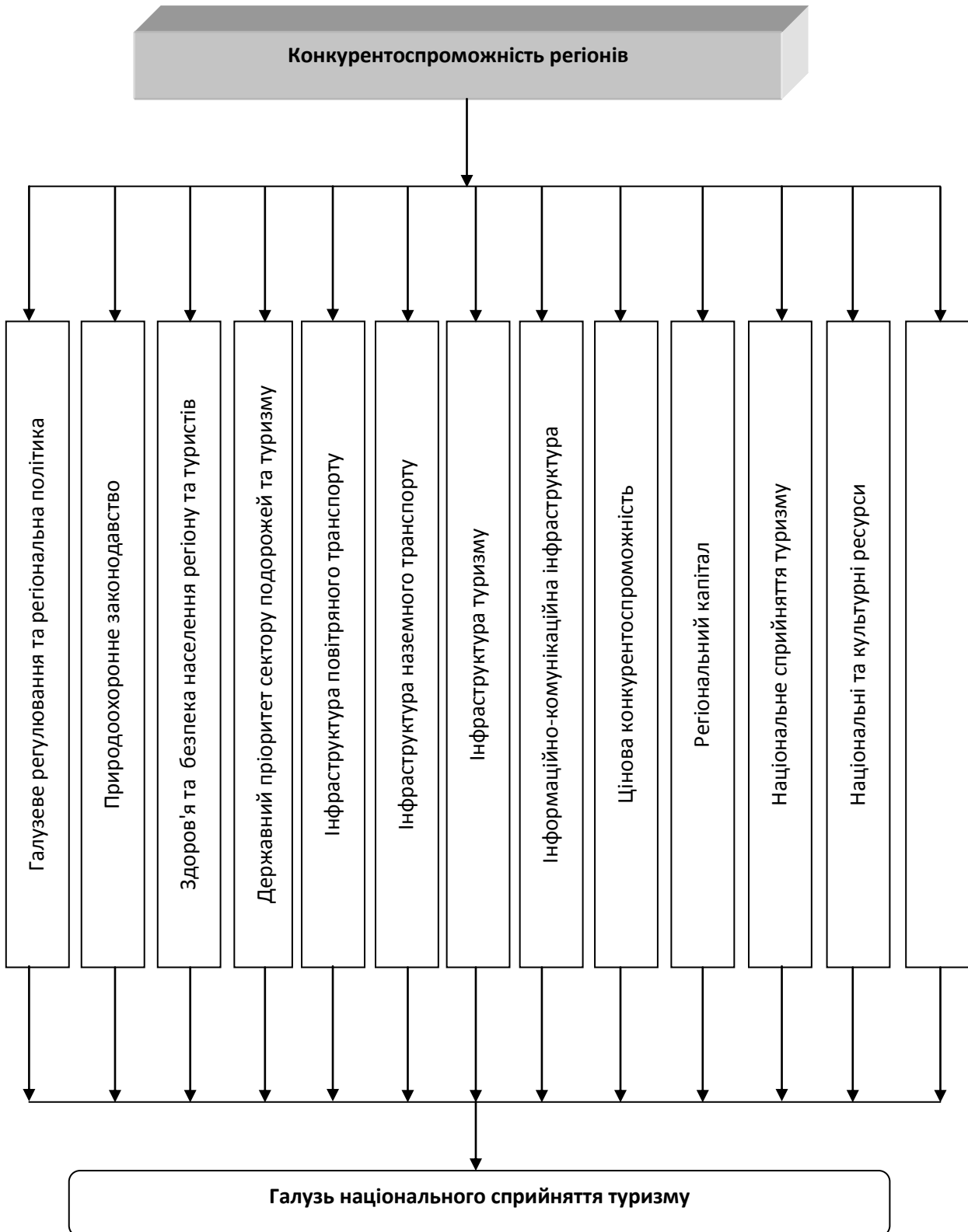

Рис. 3.2. Головні складові конкуреноспроможності регіонів

Пропонуємо розглянути функціональну модель оцінки конкурентоспроможності регіонів (рис. 3.3).

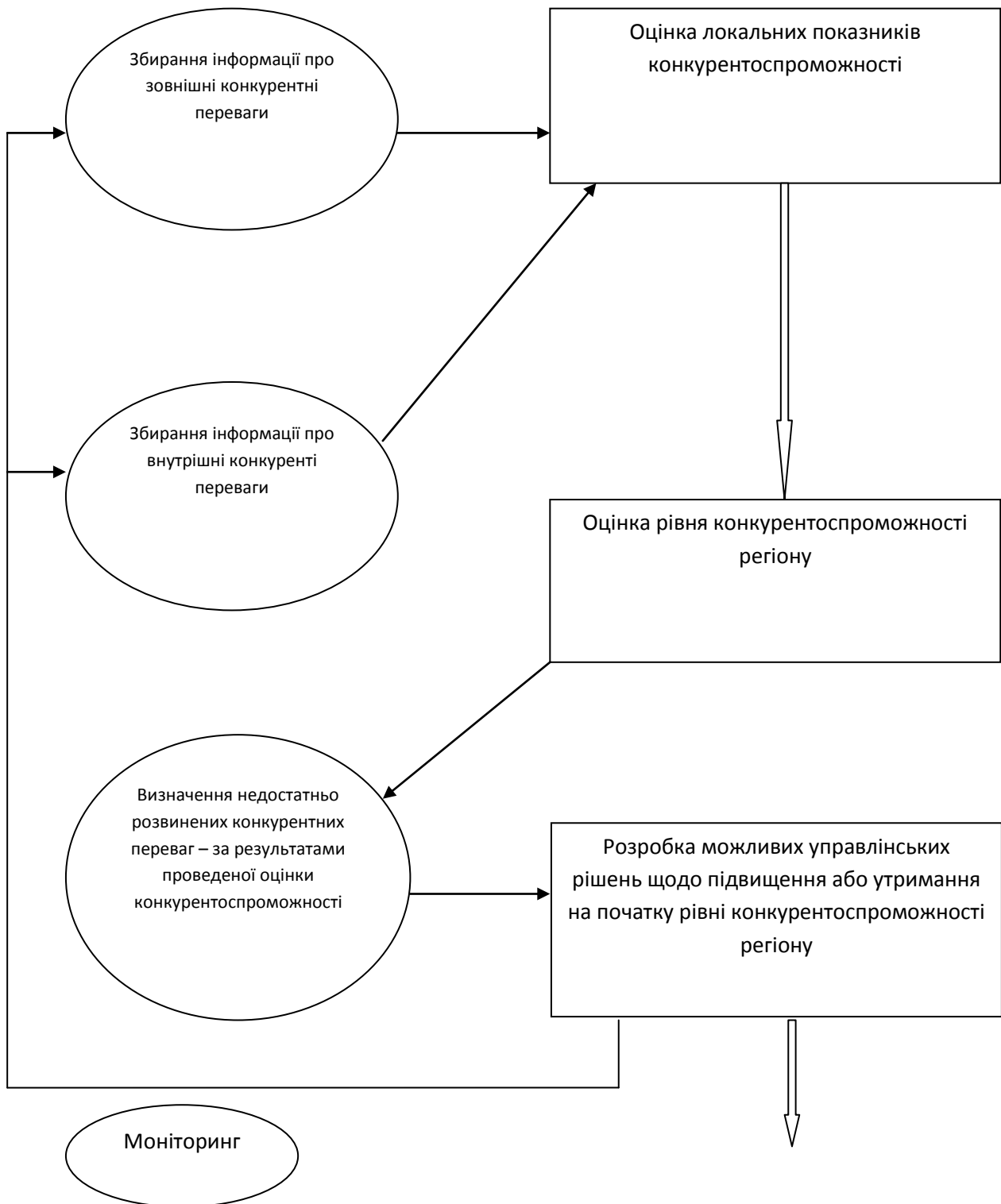

Рис. 3.3. Функціональна модель конкурентоспроможності регіону

Пріоритетним у розвитку Причорноморського регіону є досконале вивчення місткості його туристичного потенціалу.

З метою підтвердження обґрунтованості такого вибору наведемо розроблену нами структурну модель оцінювання конкурентоспроможності регіону (рис. 3.4).

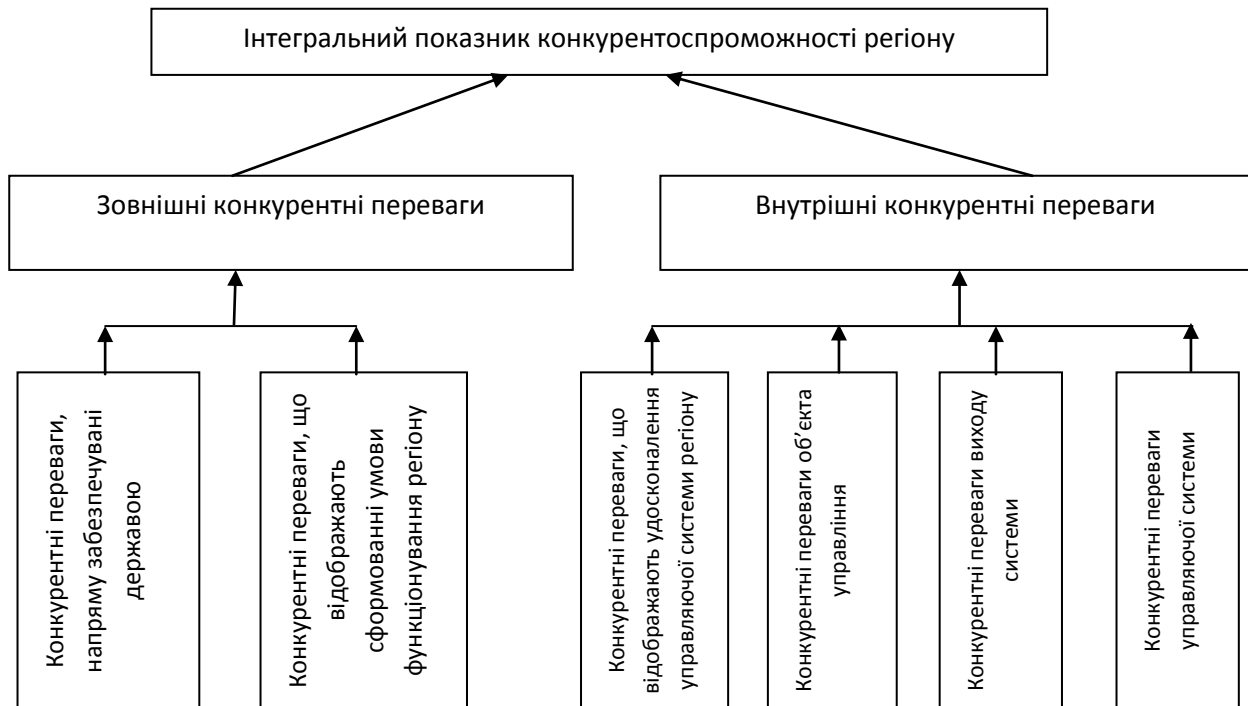

Рис. 3.4. Структурна модель оцінки конкурентоспроможності регіону

На підтвердження обґрунтованості такого вибору на прикладі Причорноморського регіону вважаємо за необхідне навести такі аргументи.

За своїми природними й кліматичними умовами Причорноморський регіон належить до числа унікальних куточків світу . Клімат – помірно-континентальний, посушливий. Зима м'яка, малосніжна, часто бувають відлиги. Літо сухе і жарке, бувають суховії та пилові бурі. Середньорічні температури: літня +25,4° С, зимова -2,1° С. Максимальна річна температура +50° С, а зимова -31,5° С. Тривалість безморозного періоду 179 днів на рік. Середньорічна кількість опадів становить від 320 мм до квітня 2000 мм. [58, с. 141].

Причорноморського регіон знаходиться в межах Причорноморської низовини, на всій його території переважають степові ландшафти. Функціонує потужна транспортна система, до складу якої входить залізничний, морський, річний, автомобільний, авіаційний та трубопровідний транспорт.

Це індустріально-аграрний край з високорозвиненим сільським господарством і багатогалузевою промисловістю. Регіон забезпечує 35 % загальнодержавного виробництва електромашин, 24 % – бавовняних тканин, по 5,8 % – зерна та насіння соняшника. У структурі промислового виробництва регіону найбільшу питому вагу мають харчова промисловість, машинобудування та металообробка, електроенергетика. У структурі виробництва товарів народного споживання частка продовольчих товарів складає 66 %. Загалом у регіоні на самостійному балансі перебуває 211 промислових підприємств, функціонують 380 малих промислових підприємств [71, с. 55].

Сільське господарство: площа сільськогосподарських угідь (за всіма товаровиробниками, включаючи підсобні господарства) – 1968,5 тис. га, з них ріллі – 1775,1 тис. га. Основні напрямки виробництва в галузі рослинництва: зернові, насіння соняшнику, овочі. Основні напрямки виробництва в галузі тваринництва: скотарство, свинарство, вівчарство. Грязі соляних озер не поступаються своїми лікувальними властивостями перед славетними з Мертвого моря на Близькому Сході. Тож сюди приїздять на лікування з багатьох регіонів країни та з закордону [72, с. 14].

4 грудня 2014 р. в Одесі було проведено регіональний “круглий стіл” на тему: “Інновації та кращі рішення для активного туризму України”, організаторами якого виступили Українська асоціація активного та екологічного туризму, а також Управління культури і туризму, національностей та релігій Одеської обласної державної адміністрації.

У рамках засідання “круглого столу” учасники від Одеської, Миколаївської, Херсонської областей представили інноваційні проекти та туристичні програми з екологічного, активного та пригодницького туризму.

Були обговорені проблемні питання щодо розвитку цих видів туризму та відпочинку на території південного регіону України а також вироблені рекомендації щодо перспектив їх подальшого розвитку [88, с. 88].

Таким чином, Причорноморському регіону України притаманні багаті туристично-рекреаційні ресурси, зокрема, наявність цілющого повітря, лікувальних грязей, мінеральних вод, пам'яток історико-культурного значення.

Проте при нераціональному користуванні туристично-рекреаційним комплексом він досить швидко стає непридатним для відпочинку і втрачає можливість задоволення потреб споживачів з організації дозвілля [110]. Тому нині в Причорноморському регіоні України вживається низка заходів практичного характеру з охорони територій туристично-рекреаційного призначення. Ці заходи, перш за все, спрямовані на регулювання обсягів туристичних потоків і коригування особливостей їх поведінки, оптимізацію розміщення елементів туристичної інфраструктури (доріг, житлових та господарських споруд тощо). Причорноморський регіон слід вважати однією з найпріоритетніших і найперспективніших туристично-рекреаційних територій України, що є важливими для активного соціально-економічного розвитку країни.

Отже, виходячи з того, що туристична індустрія Причорноморського регіону відіграє значну роль у соціально-економічному розвитку України, відповідно підвищується і рівень зацікавленості держави у стимулюванні подальшого розвитку туристичної активності цього регіону.

В контексті обґрунтування конкурентоспроможності Карпатського регіону уявляється доцільним назвати фактор територіального розподілу праці. Фактично існує два регіони, умови яких дозволяють забезпечувати вимоги задоволення суспільних потреб у рекреаційних послугах: Причорноморський і Карпатський. На фоні перевантаженості першого з них та при зростаючому попиті на оздоровлення і відпочинок, Карпати виступають практично єдиною територією, яка спроможна повною мірою задовольнити попит населення країни на рекреаційні послуги. Регіон

характеризується також високою екологічною безпекою та наявністю мінеральних вод для лікування радіаційних захворювань, що зумовлює потребу у створенні саме в Карпатах широкої мережі спеціалізованих здравниць для населення, яке постраждало від радіоактивного забруднення [53, с. 330].

Уявляється також доцільним звернути увагу на екологічний феномен території. З одного боку, природа Карпат у порівнянні з іншими регіонами зазнала менших екологічних втрат і у багатьох місцях зберегла свій первісний стан, що дуже важливо для різноманітних форм відпочинку та туризму. З іншого боку, виключно важливе клімато- та водорегулююче значення Карпат як для України, так і для сусідніх європейських держав, зумовлює гостроту вирішення проблеми щодо збереження та охорони унікальної природи краю. Якщо уникнути суто консервативних поглядів на вирішення цієї проблеми, то туризм і відпочинок на екологічно обґрунтованих територіях можуть виступати активною формою забезпечення екологічної безпеки Карпат. Важливо також указати на соціально-економічну специфіку гірських масивів регіону. В гірських районах Карпатських областей мешкають близько 1,3 млн чол. (тобто майже 20 % населення) і третина з них – на висоті 500 м та вище. Гори створюють специфічні, надзвичайно складні умови для проживання та господарювання (особливо в сільському господарстві), тому саме у гірських районах дуже гостро стає проблема зайнятості, і як наслідок – дуже низький рівень матеріального достатку жителів гір. Послабленню цих й інших негативних процесів за рахунок поширення сфер зайнятості та розвитку інфраструктури буде сприяти розвиток туризму з відповідною організацією обслуговування, до якого може бути залучено місцеве населення. Вважається, що з урахуванням цих умов, розумної альтернативи рекреації на сьогодні, на жаль, поки не існує [46, с. 70].

Можна навести ще цілу низку переконливих аргументів на користь рекреаційної орієнтації щодо перспективного розвитку Карпатського

регіону. Однак це жодною мірою не означає, що форсуючи економічні процеси в даному напрямку, ми одразу ж отримаємо бажані результати. Виважені рішення і продумані практичні дії стануть запорукою успіху. Саме тому розвиток рекреації в регіоні розглядається в контексті структурної перебудови його господарського комплексу. Запорукою успіху в процесі формування конкурентоспроможності Карпатського регіону може стати також активізація розвитку популярних напрямків туризму. Екологічний туризм можна розвивати як у національних парках, територіях, що знаходяться під охороною, так і на інших територіях. Власне об'єктами цього виду туризму можуть бути як природні пам'ятки, так і видатні культурні пам'ятки, природні та природно-антропогенні ландшафти, де традиційна культура складає єдине ціле з навколишнім середовищем [83].

На основі існуючої організаційної туристичної бази активний розвиток пригодницького туризму був би достатньо перспективним. Часто екотуристів захоплюють особливі визначні пам'ятки неживої природи, геоморфологічні, гідрологічні та інші об'єкти (гори і каньйони, печери, озера, ріки). Саме тут, окрім пізнавального, реалізується рекреаційний елемент екотуризму, який включає спортивний туризм, альпінізм, лижні, кінні, водні та піші походи й інші види активного та пасивного відпочинку. Значного поширення слід чекати від агротуризму (або сільського зеленого туризму). Цей вид туризму функціонує в сільській місцевості, де туристи під час свого відпочинку знаходяться в сільському побуті на фермах, хуторах та в селах. Розвиток агротуризму став би найбільш актуальним для регіону з великим процентним показником сільських поселень, що зможе допомогти у вирішенні проблеми зайнятості сільського населення Карпатського регіону [109, с. 67].

Перспективним у цьому напрямку вважається об'єднання спеціальних установ розміщення, таких як санаторно-курортні, лікувальні та оздоровчі установи та об'єкти тимчасового розміщення (готелі, кемпінги та ін.), а також сфери обслуговування. Таке об'єднання допоможе поширити набір

послуг, що надаються, а також будуть активно сприяти появі нового туристичного продукту.

Таким чином, розвиток екотуризму слід вважати перспективним напрямками туристичного бізнесу в регіоні Українських Карпат. Також важливо сприяти міжнародним туристичним прибуттям до регіону та втілювати в туристичну практику дійсно екзотичні види туризму (пригодницький, екстремальний та ін.). Екологічний туризм може принести значний прибуток до державного бюджету. На багатьох територіях Карпатського регіону екологічний туризм може стати галуззю спеціалізації (наприклад, у гірських районах) і становити конкурентоспроможну альтернативу руйнівній природі господарської діяльності.

Слід також акцентувати увагу і на тому факті, що транспортна доступність, вигідне економіко-географічне положення, поширені міждержавні зв'язки є безумовним стимулюючим фактором для активного розвитку ділового та пізнавального туризму. Досліджуючи проблему конкурентоспроможності регіонального туризму, доцільно указати ще й на те, що на сьогодні на регіональному рівні туризм як сфера надання послуг органічно входить до виробництва. У свою чергу, роль сфери послуг визначається також потребою у реорганізації системи управління туристичними підприємствами та створенні нових робочих місць.

Для того, щоб бути конкурентоспроможним у вимогливому та мінливому туристичному бізнесі, необхідно з кожним разом винаходити нові ефективні важелі управління господарською діяльністю. Очевидною перевагою серед управлінського набору є мотивація праці кожного робітника. Тому за умов підвищення ефективності діяльності підприємств готельного та туристичного господарства, як важливого сегменту розвитку економічних відносин, в Україні відбувається пошук нових методів управління діяльністю, при цьому актуальним є реформування малоефективних підходів та формування нових принципів для цілей управління. У зв'язку з цим продуктивна система мотивації праці персоналу

та її вдосконалення в умовах нестабільної економічної ситуації в світі набуває особливої актуальності [110, с. 211]. Сучасний стан і розвиток галузі готельного та туристичного господарства визначається загальним положенням у вітчизняній економіці, де продовжується процес роздержавлення з одночасним переходом до нових форм господарювання та законам ринкової економіки. У цих умовах підприємства туристичного й готельного бізнесу направляють свою господарську діяльність на одержання прибутку в довгостроковій перспективі, максимізацію продажів для виживання в умовах нестабільної економіки та конкуренції. Але в існуючих умовах, коли практично всі корпорації, підприємства та організації мають доступ до однакових інформаційних джерел, ресурсів, технологій і техніки, неможливо заперечувати факт, що реальна різниця в досягненні цілей організацій створюється, перш за все, за рахунок людських ресурсів.

Уважаємо, що враховуючи національний менталітет, географічне положення й економічну ситуацію, доречним буде проведення аналізу вітчизняної і західної систем мотивації персоналу для злиття обох систем й результативного інтегрування їх на вітчизняних туристичних підприємствах. Пропонуємо впровадити визначені нами нововведення на туристичних підприємствах Причорноморського та Карпатського регіонів, зробивши його тим самим науково-дослідною лабораторією з вирішення питань щодо потреб сучасного туризму [115, с. 79].

В умовах конкурентної боротьби для досягнення синергетичного ефекту вважаємо доцільним поєднати східну систему мотивації персоналу з елементами західної. Молоді українські фахівці в галузі готельного й туристичного бізнесу потребують новаторського стилю управління. За основу необхідно взяти питання «Куди йти працювати молодим спеціалістам?». Куди? – це переміщення в часі і просторі. Маємо дві точки, поєднавши які, ми отримаємо пряму лінію. Перша точка є вихідною. Це місце, ситуація, стан справ в теперішній момент. Одночасно треба

визначити другу точку, яка дасть відповідь: це майбутнє. Управлінці повинні турбуватися про кар'єрний зростання молодого спеціаліста. Тому при прийомі на роботу, менеджер управлінець повинен розповісти про кар'єрне майбутнє свого робітника. А підвищення зарплати буде логічним наслідком його кар'єрного зростання. Також, з точки зору матеріальної мотивації, повинні бути різноманітні надбавки основної заробітної плати.

Аналізуючи японський досвід, вважаємо раціональним створення на вітчизняних підприємствах готельного й ресторанного бізнесу не команди працівників, а “сім'ї”. Працівник повинен приходити на роботу з почуттям тепла – навколо нього люди, які приємні йому. В колективі повинні існувати зацікавленість один одним та підтримка. Менеджеру управлінцю, перш за все, необхідно приділити увагу цьому аспекту. Робітник може легко розлучитися із заробітною платнею й перейти до конкурента. А з сім'єю розлучитися набагато важче [125, с. 90]. У результаті плинність кадрів зменшується до мінімуму, скорочуються витрати на навчання, ваша робота більше не вимірюється лише заробітною платнею. Вітчизняним менеджерам необхідно створити такі умови праці, такий колектив, в якому робітник буде почувати себе, як в сім'ї. Японські представники управління з легкістю вирішують це питання за допомогою активного спілкування працівників між собою – спільні свята, дні народження, зустрічі, спортивні ігри та ін.

Беручи до уваги процеси інтернаціоналізації економіки у регіонах й перетворення туристичних фірм у багатонаціональні об'єднання треба розуміти необхідність створення умов для появ сильних особистостей й надання їм певної атмосфери для розвитку своїх унікальних здібностей [144, с. 51]. Індивідуальність робітника, його особистість, оправдана амбіційність, здатність виявити в собі лідерські здібності, взяти на себе відповідальність в потрібний момент – це, в першу чергу, турбує американських і західних управлінців при прийнятті на роботу нового працівника. Українські менеджери як один з мотивуючих факторів праці

повинні взяти до уваги наведені аспекти, але не використовувати їх як непорушні постулати. Враховуючи український регіональний менталітет, багаторічну історію розвитку країни, зокрема, регіонів, треба розуміти, що такі поняття як свобода слова, свобода вияву себе з'явилася порівняно нещодавно й українська нація тільки починає звикати до здобутої свободи вияву індивідуальності. Важливе завдання управлінця полягає в тому, щоб допомогти своїм працівникам розкрити себе й свої здібності у повному обсязі.

Висока конкурентоспроможність підприємства досягається ефективністю трудової діяльності, що значною мірою залежить від діючої в організації системи мотивації. Враховуючи невеликий досвід вітчизняного менеджменту за роки незалежності України у сфері інституту мотивації праці на підприємствах готельного та туристичного бізнесу, вважаємо за доцільне звертатися до зарубіжної управлінської практики, а саме – до практики японських і західних організацій, з метою подальшого тривалого розвитку діяльності підприємств готельного й туристичного бізнесу в конкурентному середовищі. За основу пропонуємо взяти синергетичну систему мотивації, засновану на досягненнях японських і західних практиків менеджменту [132, с. 17].

Однією з головних особливостей японського досвіду управління людьми є те, що японські підприємці, на відміну від західних, розглядають не одну людину як особистість, а групу людей. На японських підприємствах працюють групами, спільно і підтримуючи один одного. При цьому сильним мотиваційним чинником є корпоративний дух фірми, під яким розуміється злиття персоналу з фірмою і відданість її ідеалам. В основі корпоративного духу фірми лежить психологія групи, яка ставить інтереси групи вище особистих інтересів окремих працівників. Японці практично не уявляють себе у відриві від команди, на відміну від індивідуалістів-європейців. Дух колективізму – головний важіль в усій системі мотивації праці на японських підприємствах. Ефект “корпоративної єдності”

досягається за рахунок скорочення дистанції по “вертикалі” між робітниками і менеджерами. Насамперед, це зовнішні вияви: японські менеджери, як правило, не мають на роботі окремих кабінетів, своїх власних їдалень, окремих стоянок для автомобілів, використовують ту ж уніформу, що й працівники компанії [136, с. 112].

У підсумку більшість японських працівників, долучених до ідеалів фірми, переймаються переконанням, що вони господарі підприємства та їх думка відіграє важливу роль в ухваленні будь-яких рішень фірми. Звичайно, насправді це ілюзія, яку створити не важко. Для її впровадження існує низка факторів, в зону дії яких працівники потрапляють з першого дня перебування на фірмі. По-перше, це адаптація. У квітні кожного року випускники навчальних закладів приходять на роботу до фірми. Кілька місяців вони проходять групову практику і підготовку за фахом згідно розробленої фірмою програми, під час якої з'ясовуються схильності, здібності і бажання нових працівників. Багато робітників і службовців після прийняття на роботу, живуть кілька років у гуртожитках фірми, а спільне життя – ще один чинник, що веде до розвитку корпоративного духу.

По-друге, просування по службі, ієрархічне зростання. В японських фірмах постійно здійснюється рух персоналу, в результаті якого працівник піднімається на новий, більш високий соціальний щабель. Підвищення можуть бути незначними, але їх регулярність добре мотивує людей, створюючи відчуття постійної перспективи зростання.

По-третє, етнопсихологічний колорит фірми. Багато японських фірм організовують за свій рахунок різні спортивні заходи, тематичні збори, сприяють організації сімейних урочистостей весіль, ювілеїв тощо.

Важливою складовою японської системи мотивації праці, яка змушує робітників продуктивно працювати на благо фірми, є система “довічного найм”, яка охоплює до 30 % загальної кількості найманих працівників як на приватних, так і на державних підприємствах. Фірми гарантують своїм підлеглим зайнятість не тільки до їхнього виходу на пенсію, а й у разі спаду

виробництва та виникнення інших непередбачених обставин. Слід особливо відзначити, що заробітна плата є однією з головних складових матеріальної мотивації японського працівника. Структурними компонентами зарплати є основний оклад, додаткові заохочувальні надбавки та спеціальні виплати на соціальні потреби. Базисна ставка (оклад), як правило, не залежить від підсумкових показників роботи окремого співробітника або групи. Вона приблизно однакова для всіх постійних працівників одного віку та рівня освіти і періодично підвищується зі збільшенням стажу. Численні надбавки носять індивідуальний характер і служать для стимулювання особистої та колективної праці. До них відносяться понаднормові, надбавки за підвищення продуктивності та якості праці, за відповідальність, річні та піврічні премії (бонуси), а також одноразова допомога при виході на пенсію. Суттєвим фактором мотиваційного управління є управління якістю, у створенні якого бере участь весь персонал [140, с. 129].

3.2. Забезпечення конкурентоспроможності туристичних послуг в Україні

Туристичний ринок в Україні знаходиться на стадії становлення. Стан ринку туристичних послуг конгруентний стану економіки і визначається соціально-економічними та політичними процесами, що відбуваються в країні, відтворюючи перебіг реформування суспільного життя. Україна належить до країн, де туризм як активний спосіб проведення дозвілля заохочувався державою, пропагувався та стимулювався шляхом соціалізації туристичних послуг і тому був сприйнятий більшістю населення як складова способу життя. Поліпшення рівня та умов життя вводить туризм до споживчої суспільної моделі, особливо міського населення, стимулюючи попит і формуючи ринок туристичних послуг. Розглядаючи проблему

удосконалення розвитку українського туризму, вважаємо за доцільне акцентувати нашу увагу також на положенні про те, що саме регіональна туристична конкурентоспроможність є невід'ємною складовою процесу розвитку та вдосконалення туристичної галузі в цілому по країні. Очевидно, що й туризм варто розглядати як потужний самостійний міжгалузевий господарський комплекс. Найбільш сильні та інноваційні позиції мають посідати провідні місця в самій стратегії розвитку туризму в країні, а слабкі необхідно поступово нейтралізувати [149, с. 89]. При цьому для кожної із груп конкурентних позицій слід використовувати відповідно специфічні типи конкурентних стратегій, які у своїй сукупності буде закладено в основу загальної стратегії розвитку туризму.

Проілюструємо це положення на прикладі позицій Карпатського регіону

До сильних конкурентних позицій регіону слід віднести:

– сприятливу кон'юнктуру та значний потенціал зовнішніх ринків, високий рівень зацікавленості туристів до Карпатського регіону та стійкий попит на карпатські туристичні продукти;

– наявність системи стратегічного управління розвитком туризму, достатньо високу ефективність заходів регіональної інвестиційної політики у туристичній галузі;

– узгодженість регіональної стратегії розвитку туризму в регіоні та стратегій розвитку низки корпоративних структур;

– велику кількість і різноманітність об'єктів туристського показу та туристсько-рекреаційних ресурсів. У наявності необхідна природно-ресурсна база (в Українських Карпатах налічується понад 800 джерел і свердловин лікувальних мінеральних вод, багато з них – унікальні), вигідне географічне положення регіону (центр Європи). Існує могутній потенціал для розвитку різних видів туризму (мальовничі ландшафти, рельєф Карпат); відносно висока екологічна безпека регіону (порівняно з іншими регіонами України природа Карпат зазнала менших втрат і у багатьох місцях зберегла

свій первісний стан, що є важливим для розвитку відпочинку і туризму) [55, с. 175].

У свою чергу, слабкими конкурентними позиціями регіону вважаємо:

– наявність недостатньо кваліфікованих трудових ресурсів у галузі туризму;

– низьку доступність та незадовільний стан технічного та естетичного стану основної маси найбільш важливих об'єктів туристичного показу, що зумовлює сезонний режим функціонування багатьох туристичних об'єктів;

– невисокий фондовий рівень більшої кількості туристичних компаній;

– низький рівень розвитку допоміжної та самої туристичної інфраструктури, а також їх невідповідність вимогам міжнародних галузевих стандартів туризму;

– недостатню ефективність маркетингових заходів та інструментів щодо удосконалення самого процесу розвитку регіонального туризму.

З урахуванням вищеназваних конкурентних позицій Карпатського регіону по відношенню до них, доцільним уявляється застосування принципово різних видів стратегій:

– для сильних конкурентних позицій – стратегії посилення конкурентних переваг і створення на їх основі додаткових цінностей і продуктів для споживачів;

– для слабких конкурентних позицій – стратегії підвищення конкурентоспроможності та нарощування конкурентних переваг.

Слабкі конкурентні позиції розвитку Карпатського регіону необхідно посилювати шляхом послідовної реалізації відповідних заходів. Для вирішення цих проблем необхідно застосувати програмно-цільовий метод. Його може бути представлено комплексом найбільш загальних заходів, які необхідно деталізувати та реалізовувати в регіональних стратегічних документах у сфері розвитку туризму в рамках регіональних і муніципальних цільових державних програм.

Проблему браку кваліфікованих кадрів можна вирішити за рахунок створення необхідних умов для професійної підготовки та підвищення кваліфікації робітників, що займаються безпосередньо обслуговуванням туристів. Детермінанта, що характеризує параметри факторів виробництва туристичних послуг, визначається наявністю людських, фізичних ресурсів, знань і технологій, а також розвитком інфраструктури туризму як самостійної економічної галузі. Оцінка наявності людських ресурсів дозволяє дійти висновку, що в туристичній галузі України спостерігається, з одного боку, насиченість ринку трудових ресурсів, але, з іншого – кваліфікація фахівців туристичної галузі досі не відповідає світовим стандартам. Спеціалізована вища освіта працівників цієї галузі є запорукою кваліфікованого підходу до процесу надання туристичних послуг. Важливу роль також має постійне підвищення кваліфікації з урахуванням змін та інновацій у сучасному світовому розвитку туризму. Невід’ємною частиною процесу підвищення кваліфікації вважаємо дистанційне навчання працівників, реалізацію з його допомогою тренінгових програм, що дозволяє комплексно та системно підвищувати рівень професійних знань без відволікання від процесу надання туристичних послуг. Важливо також акцентувати увагу на закордонному стажуванні спеціалістів в рамках корпоративних обмінів і міжнародних проектів [46].

Вирішення питання щодо низької фондоозброєності туристських компаній регіону нерозривно пов’язане з розвитком лізингу безпосередньо в самому регіональному туризмі за рахунок залучення розвинених лізингових компаній іта створення регіональних амортизаційних фондів.

Підвищити рівень розвитку туристичної та допоміжних інфраструктур доцільно за допомогою стимулювання конкуренції через залучення компаній, що надають сертифіковані послуги, активізації державних інвестицій в інфраструктуру, в тому числі за рахунок створення локальних туристичних комплексів та розвитку супутніх інфраструктур (дорожньої мережі, комунікацій, енергетичної, соціальної інфраструктур). Важливим у

цьому аспекті вважається також використання системи конкурсних відборів при реалізації пріоритетних інвестиційних проектів у сфері державного регіонального туризму.

Активізувати маркетингову діяльність регіонального туристичного інформаційного центру необхідно шляхом створення і просування туристських брендів на базі унікальних карпатських туристичних продуктів.

Розвиток контрактної спеціалізації регіональних туристичних фірм з великими корпораціями для можливості використання корпоративних каналів просування і реалізації послуг, активізація франчайзингу на базі карпатських туроператорів – заходи, які спроможні перетворити конкурентно слабкі регіональні позиції туристичної галузі на сильні. Дуже важливий для розвитку галузі параметр ресурсу знань та технологій характеризується недостатньою кількістю та невисокою якістю друкованої та електронної літератури рекламного характеру. На жаль в Україні немає жодного видання, яке було б спрямоване на створення позитивного іміджу регіонів України як об'єктів туризму не тільки регіонального, але й міжнародного значення.

Створення туристичного іміджу країни має супроводжуватися впровадженням різноманітних маркетингових заходів в самих регіонах та за їх межами з метою популяризації туристичних об'єктів. При цьому важливо надавати інформацію не тільки стосовно великих туристичних комплексів, але й стосовно приватних засобів розміщення, що є ефективним маркетинговим засобом для розвитку малого бізнесу в туристичному секторі країни [55, с. 37].

Питання формування сучасних державних механізмів з удосконалення технологій у туристичній галузі, перш за все, пов'язані з комп'ютерними та комунікаційними технологіями. Як свідчить світовий досвід, центром, який пов'язує різних виробників в рамках туристичної галузі, є інформація. Саме інформаційні потоки, а не товари, забезпечують зв'язки між виробниками

туристичних послуг; вони йдуть не тільки у вигляді потоків даних, але виступають також у формі послуг і платежів.

Що стосується ресурсу технологій у галузі туризму, то вони пов'язані, в першу чергу, з комп'ютерними та комунікаційними технологіями: система інформаційних технологій у галузі туризму охоплює комп'ютеризовану систему резервування, телеконференції, відеотекст, відео, відеоброшури, інформаційні менеджмент-системи, супутникові принтери, електронні інформаційні системи авіакомпаній, електронні перекази коштів, цифрові телефонні мережі, а також мобільний зв'язок. Причому кожний з вищеперерахованих елементів системи має бути взаємопов'язаний з рештою [205, с. 84].

Однак найбільш проблемним для виходу України на світовий ринок туристичних послуг є детермінант грошових ресурсів. Саме брак коштів є основним перешкоджаючим чинником на шляху розвитку вітчизняної туристичної галузі. Основним джерелом надходження коштів, що можуть бути спрямовані в туристичну галузь, є інвестиційні ресурси. Слід відзначити, що доцільно проводити політику щодо залучення як іноземного інвестора, так і внутрішніх ресурсів, тобто власних коштів туристичних підприємств і підприємств суміжних галузей на розвиток туристичної галузі. Обсяг внутрішніх інвестицій, на жаль, залишається дуже незначним. Він безпосередньо пов'язаний із грошовими ресурсами детермінант, що характеризує наявність і рівень розвитку туристичної інфраструктури.

Модернізація існуючої матеріально-технічної бази є одним з основних завдань сучасного етапу розвитку туристичної галузі. Саме через незадовільний стан туристичної інфраструктури туристична галузь України протягом 90-х рр. минулого століття недоотримала близько 80 % валютних надходжень, незважаючи на привабливий первісний туристично-рекреаційний потенціал [198, с. 185].

Інвестиційна політика держави у галузі туризму має бути спрямована на забезпечення його стійкого розвитку, а також передбачати залучення

інвестицій в усі сфери туристичної індустрії та посилення державного контролю за їх ефективністю. В основі інвестиційної політики повинні бути формування сприятливого інвестиційного клімату, створення стабільних умов для здійснення підприємницької діяльності, забезпечення недоторканності приватної власності, свободи переміщення послуг і товарів туристського призначення, використання інноваційних інструментів залучення інвестицій, забезпечення економічного стимулювання впровадження нових високоефективних технологій у сфері туристської індустрії [209].

Метою стратегії соціально-економічного розвитку регіонів (у даному випадку – Причорноморського та Карпатського) у довгостроковій перспективі є модернізація економіки і соціокультурної сфери (на основі інноваційних технологій) з урахуванням впливу “фактора кордону” та розвитку найбільших агломерацій.

Шляхами вдосконалення розвитку регіонального туризму України (на прикладі розвитку регіонального туризму Причорномор’я та Карпат), на нашу думку, є такі:

– підвищення рівня та якості життя населення за рахунок підвищення доходів населення та доступності соціальних послуг для населення;

– розвиток ринку праці та підвищення економічної активності населення;

– диверсифікація регіональної економіки та досягнення високих темпів економічного зростання за рахунок підтримки пріоритетних напрямів економічного розвитку регіонів і формування нових секторів економіки – логістики, деревообробки та ін.;

– формування просторової організації Карпатського регіону, що відповідає демографічним та економічним тенденціям шляхом оптимізації системи розселення Карпатського регіону, соціальних, транспортних та інженерних інфраструктур.

Головною метою розвитку регіонального туризму не тільки Причорноморського та Карпатського регіонів, але й інших регіонів України, вважаємо підвищення конкурентоспроможності існуючого туристичного регіонального продукту на українському та закордонному ринках. Для вирішення цієї проблеми уявляється необхідним закріплення існуючої спеціалізації туристичного сектора та його поступова диверсифікація, збільшення обсягу туристичного потоку, розвиток інфраструктури гостинності, зовнішніх інфраструктур та інституційного середовища [218, с. 99]. Рівень продуктивності залежить від здатності підприємств забезпечувати собі довгострокові та стійкі конкурентні переваги на ринку. Причому інформаційний вік, який характеризується більш високим ступенем невизначеності, стрімкими змінами на ринку і впливом глобалізації, висуває нові вимоги. Сьогодні не стільки важливі ресурси, якими володіє регіон, скільки здатності регіональних влад і бізнесу, у відповідь на виклики ринку, швидко адаптувати існуючі ресурси, а також розвивати і створювати нові. Численні дослідження показують, що добробут країн або регіонів залежить від рівня продуктивності розташованих на їх території корпорацій [221].

В умовах домінування приватного бізнесу регіональна адміністрація має можливість впливати на підприємства виключно через створення привабливого туристичного клімату на своїй території. Так, професор Гарвардського університету М. Портер (Porter's competitive advantage theory) у своїй теорії кластерів показав, що бізнес-клімат є основою конкурентоспроможності регіону [164, с. 20]. Вважаємо також за доцільне погодитися з положенням М. Портера про те, що на світовому ринку існує конкуренція фірм, а не урядів. Уряди можуть лише сприяти успіху конкурентної боротьби вітчизняних виробників. Держава може посилити фактори успіху фірми шляхом виваженої економічної політики, підтримки інноваційного процесу і стимулювання експорту. Забезпечити конкурентоспроможність можна тільки певними і цілеспрямованими діями,

що сприяють підвищенню конкурентоспроможності регіонального бізнесу, за допомогою створення привабливих умов для його розвитку.

Таким чином, регіони мають потребу в розробці стратегії розвитку, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності. Практично всі українські регіони сьогодні мають програми соціально-економічного розвитку, розроблені як самостійно, так і за підтримки зовнішніх консультантів. Однак, звичайно, це декларативний документ, що містить деякий аналіз бюджету та ресурсів регіону, можливі перспективи розвитку та перелік інвестиційних проектів. Як правило, такі програми створюються для того, щоб обґрунтувати можливість отримання коштів на, так звані федеральні програми, фінансування яких здійснюється з федерального бюджету. З іншого боку, численні регіональні програми соціально-економічного розвитку так і залишаються на папері. Проблема не тільки в якості розроблених документів, а ще й в тому, що автори програм соціально-економічного розвитку регіону не беруть до уваги фундаментальні відмінності України від інших країн.

Оскільки отримання конкурентної переваги на основі даних факторів визначається не їх наявністю, а ефективним використанням, то можна зробити висновок, що українська практика розвитку туристичного ринку в рамках даного детермінанту характеризується негативними тенденціями та недовикористанням тих потенційних можливостей, які має країна взагалі та її регіони зокрема.

Наприклад, спектр видів туризму, які можна було б успішно розвивати в досліджуваних регіонах, дуже широкий. Справа лише за інвестиціями і зваженою рекламною політикою. Не варто забувати й про ті види туризму, які вимагають лише організаційних і творчих зусиль, а також розробку нових видів туризму, що дозволяють зберігати природні ресурси і в той же час залучати інвесторів, що частково зможе вплинути на регіональний соціально-економічний рівень [256, с. 201].

На основі вже наявної організаційної туристської бази регіонів активний розвиток пригодницького туризму був би перспективним. Часто екотуристів захоплюють особливі визначні пам'ятки неживої природи, геоморфологічними, гідрологічними та інші об'єкти (гори і каньйони, печери, озера і річки). Тут, крім пізнавального, реалізується рекреаційний елемент екотуризму, який включає в себе спортивний туризм, альпінізм, лижні, кінні, водні й піші походи та інші види активного і пасивного відпочинку.

Значного поширення міг би набути агротуризм або сільський зелений туризм. Це туризм у сільській місцевості, коли туристи під час свого відпочинку ведуть сільський спосіб життя на фермах, хуторах, селах [261, с. 124]. Розвиток агротуризму став би найбільш актуальним для регіону з великим відсотком сільських поселень, що знову ж зможе вирішити проблему зайнятості сільського населення досліджуваних регіонів.

Перспективним є об'єднання спеціальних засобів розміщення, таких як санаторно-курортні, лікувальні та оздоровчі заклади та об'єктів тимчасового розміщення: готелів, кемпінгів та інших підприємств розміщення туристів, а так само інших об'єктів сфери обслуговування. Це зможе розширити набір послуг, які надаються, та сприяти появі нового туристського продукту.

Таким чином, розвиток пригодницького та сільського зеленого туризму можна вважати перспективними напрямками туристичного бізнесу в регіонах. Необхідно сприяти міжнародним туристичним здобуткам і впроваджувати в туристичну практику різноманітні екзотичні види туризму (такі як пригодницький чи екстремальний туризм). Екологічний туризм може принести істотний дохід до державного бюджету. На багатьох територіях регіону пригодницький туризм може стати галуззю спеціалізації (наприклад, у гірських районах), представляючи конкурентоспроможну альтернативу тим видам діяльності, що руйнують природу. На основі вже наявної організаційної туристської бази перспективно було б активніше

розвивати пригодницький туризм (як ще більш широкого поняття, що включає в себе екотуризм), який передбачає пригоди в чистому вигляді.

Не менш перспективним є об'єднання спеціальних засобів розміщення, таких як санаторно-курортні, лікувальні та оздоровчі заклади та об'єкти тимчасового розміщення – готелі, кемпінги, туристичні села, а також інші об'єкти сфери обслуговування. Це зможе розширити набір послуг, що надаються, сприяти появі нового туристського продукту. Хороша транспортна доступність, вигідне економіко-географічне положення широкі міждержавні зв'язки є безумовним стимулюючим фактором для розвитку ділового і пізнавального туризму [211]. Останнім часом усе частіше фахівці акцентують увагу на принципах розвитку туризму, активізації ролі держави в цьому процесі. Необхідно відзначити, що туризм може виступити генератором соціально-економічного зростання держави лише у випадку його гармонійного розвитку, максимально ефективного поєднання ринкових аспектів економічних зв'язків і соціально орієнтованих цілей суспільства.

Переваги від туристської діяльності з точки зору ринку і суспільства різні: туристська фірма прагне максимізувати свій прибуток, а суспільство зацікавлене у зростанні добробуту нації в цілому. Комерційний початок, який сьогодні превалує в туристичному бізнесі України, часто негативно позначається на соціально-економічній ситуації в країні. Тому виникає об'єктивна необхідність чіткого концептуального державного регулювання у галузі туризму, створення реального інституційного та економічного механізму, який буде сприяти розвитку туризму і забезпечувати ефективне поєднання суспільних інтересів та інтересів підприємництва.

Зусилля держави в цьому напрямку повинні бути зосереджені на виявленні конкретних переваг досліджуваних регіонів, чиї туристські продукти формують національний туристський ринок і пропозицію України на світовому ринку. Ефективне регіональне регулювання і стимулювання розвитку туризму має стати головним чинником зростання української

індустрії туризму з урахуванням формування та реалізації програми дій з вирішення основних проблем розвитку галузі, серед яких такі:

- інформаційний розвиток сфери регіонального туризму;
- матеріально-технічне забезпечення;
- організація управління регіональною туристською сферою;
- правове забезпечення розвитку регіонального туризму;
- соціальні, економічні, політичні та ін.

Практично будь-який регіон володіє ресурсами, які можуть бути так чи інакше використані в туристських цілях за наявності певних умов соціального, економічного, політичного, технічного, екологічного характеру [231, с. 30]. Регіон – це самобутність (природно-географічна, історико-культурна, національна тощо), що вже виступає базовим туристським ресурсом. Однак ресурсний потенціал туризму Карпатського та Причорноморського регіонів індивідуальний і має розходження у складі, кількісних і якісних характеристиках туристських ресурсів. Тому вплив, вивчення і оцінка туристських ресурсів виступають необхідною початковою умовою планування розвитку туризму в регіоні та формування регіонального туристичного продукту. Від характеру туристських ресурсів регіону, їх цінності, кількості та доступності залежить можливість віднесення туризму до числа пріоритетних галузей (галузей спеціалізації) регіону або до другорядних напрямків господарства. Важливо також враховувати, що регіональна туристська політика може мати два рівня вияву: національний та місцевий. Перший пов'язаний з тим, що туристська політика в національних масштабах, як правило, припускає втілення її основних принципів в розвитку конкретних, у першу чергу найбільш пріоритетних регіонів і центрів. У той же час, як уявляється, основне, першорядне виявлення регіональної туристської політики відбувається на місцевому рівні. Сам же механізм реалізації туристської політики держави включає в себе таке:

- 1) вироблення концепції розвитку туризму;

2) розробку цільових програм розвитку туризму;

3) розробку конкретних заходів для досягнення поставлених цілей, державне регулювання туристської діяльності.

У процесі розвитку туризму як на національному, так і на регіональному рівнях, виділяються два провідних аспекти – ринковий і соціальний. При цьому соціальний аспект туризму повинен виступати як основна мета, а ринковий – засіб її реалізації. Як об'єкт туристської політики регіону його туристський продукт розглядається як результат діяльності регіональних органів держави із залучення й обслуговування туристів, і відповідно – з розвитку туристського комплексу та використання потенціалу туристських ресурсів, а ефективного створення, просування і реалізацію регіонального туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринках – як ключове завдання регіональної туристської політики в її ринковому аспекті. Виходячи з цього, уявляється необхідним використання елементів маркетингу при розробці та здійсненні регіональної туристської політики, проведення її в рамках маркетингової стратегії туризму з орієнтацією на позитивний економічний і соціальний ефект [242, с. 79]. Даний підхід дозволяє таке:

– активізувати інноваційні процеси в компанії, максимально залучити в процес розробки стратегії менеджмент і ключових співробітників;

– у найкоротші терміни розробити реалістичну стратегію, яка враховуватиме можливості для розвитку бізнесу та ймовірні загрози;

– створити збалансовану систему індикаторів ефективності розвитку регіонального туризму;

– побудувати фінансові прогнози розвитку регіонального туризму.

Отже, туристична галузь починає, хоч і дуже повільними кроками, покращувати свої показники. Але не можна зупинятися на досягнутому. Саме від того, яким шляхом піде зараз розвиток галузі, залежить усе її майбутнє та майбутнє державного сектора економіки, а отже, і життя України в цілому.

3.3. Визначення перспектив розвитку туристичної індустрії України

Перш, ніж здійснювати прогнозування перспектив розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України, доцільно зупинитися на типології прогнозів, яка формується на основі різнохарактерних ознак та критеріїв, найбільш суттєвими серед яких найбільш суттєвими є такі:

- масштаб здійснення прогнозування;
- горизонт прогнозування;
- функціонально-методична ознака прогнозування;
- характер об'єкту прогнозування [67].

Зокрема, відповідно до масштабу здійснення прогнозування виділяють прогнози макроекономічного та мікроекономічного рівня. Так, прогнози макроекономічного рівня вважаються народногосподарськими. Що стосується прогнозів мікроекономічного рівня, то вони будуються в межах одного підприємства, організації чи установи або для об'єднання підприємств. Між зазначеними рівнями здійснення прогнозування є можливість виділення і проміжних рівнів, зокрема, таких, як прогнози міжгалузевого, галузевого, регіонального характеру чи прогнози виділених комплексів народного господарства [116].

Відповідно до горизонту прогнозування виділяють такі типи прогнозів:

- поточні (оперативні);
- короткострокові;
- середньострокові;
- довгострокові.

Зокрема, прогнози оперативного типу доцільно використовувати для прийняття рішень в існуючих умовах без спроб їх зміни. Рівень невизначеності оперативного прогнозу є незначним. При цьому слід зазначити, що методи, що використовуються для побудови поточних прогнозів, повинні бути нескладними та недорогими. Прогнозний термін складає не більше місяця.

Прогнози короткострокового типу будуються терміном до 1 року. Дані прогнози доцільно використовувати в ході розробки квартальних і річних планів. Рівень невизначеності в даному випадку є дещо вищим порівняно з побудовою оперативних прогнозів. Крім того слід зазначити, що особа, яка приймає рішення, може здійснювати активний вплив на хід прийняття рішення в цьому випадку.

Прогнози середньострокового типу розраховані на термін до 3 років. Традиційно подібні прогнози складаються щороку та підлягають уточненню протягом поточного півріччя. Прогнози середньострокового типу призначені для оптимізації розміщення ресурсів з урахуванням попередніх прогнозів щодо тенденцій зміну попиту, пропозиції, конкурентних ринкових умов. В прогнозах середньострокового типу враховуються зміни не тільки кількісного, а й якісного походження. Для побудови середньострокового прогнозу використовуються паралельно декілька методів з наступним вибором оптимального з них на підставі відповідного оцінювання.

Прогнози довгострокового типу розробляються терміном на 5 років та використовуються для формування стратегічних планів. Для побудови довгострокових прогнозів доцільно комбінувати кількісні та якісні методи прогнозування. Враховуючи те, що протягом довгострокового періоду традиційно очікуються зокрема якісні зміни, є можливість розробляти тільки загальні висновки щодо їх стану [160].

В цілому ж наведена вище градація прогнозів відповідно до горизонту прогнозування є досить відносною і суттєво залежить від особливостей об'єкта дослідження і прогнозних цілей. По суті ця градація є близькою до періодичності складання планових завдань.

Відповідно до функціонально-методичної ознаки прогнозування розрізняють такі типи прогнози:

- дослідницького типу;
- нормативного типу.

Прогнози дослідницького типу базуються на інерційній системі, тобто на припущенні, що закономірності та тенденції, що склалися протягом минулого і прогнозного періоду, в перспективі не будуть змінюватися. Фактично подібні прогнози абстрагуються від можливих змін радикального характеру [89, с. 15].

Прогнози нормативного типу визначають терміни і шляхи досягнення цілей, що були намічені заздалегідь.

За характером об'єкту прогнозування виділяють такі прогнози:

- науково-технічного типу;
- економічного типу;
- демографічного типу [67].

Існують і додаткові ознаки та критерії класифікації прогнозів. Так, відповідно до частоти складання виділяють прогнози неперервного та дискретного типу. В залежності від ступеню локалізації на часовій осі прогнози можуть бути точковими та інтервальними. Зокрема, прогноз точкового типу визначає очікуване прогнозне значення однозначно, за допомогою однієї числової характеристики. Що стосується інтервального прогнозу, то він характеризує результати прогнозування у визначених межах [116].

Відповідно до можливості впливу на хід процесу виділяють прогнози активного та пасивного типу. Зокрема, активні прогнози дозволяють чинити вплив на процеси, що досліджуються, через фактори. Прогнози пасивного типу цю можливість виключають.

Далі доцільно проаналізувати методи прогнозування. В загальному випадку їх існує понад 150, проте на практиці використовується близько 15–20. Здійснюючи умовний поділ методів прогнозування, можна виділити групи інтуїтивних, формалізованих та комплексних.

Зокрема, методи, що відносяться до інтуїтивних, доцільно використовувати у тих випадках, коли немає можливості здійснити кількісну оцінку окремих процесів чи явищ або ж відсутня можливість врахувати великий обсяг впливових чинників внаслідок складності об'єкту дослідження.

Інтуїтивні методи базуються на використанні індивідуальних та групових експертних оцінок.

Методи, що відносяться до формалізованих, враховують загальні дії та способи отримання прогнозної інформації та поділяються на дві групи: методи екстраполяції тенденції і методи економіко-математичного моделювання. В свою чергу, метод екстраполяції тенденції може бути реалізований через використання простої екстраполяції, часового тренду, авторегресії, експоненційного згладжування, гармонійної ваги. Існує також можливість використання комплексного методу, що дозволяє поєднувати в процесі прогнозування декілька раніше зазначених методів, а також метод сценарного типу [128, с. 119].

Що стосується економіко-математичного моделювання, то виділяють моделі детермінованого та стохастичного типів. Зокрема, моделі детермінованого типу реалізуються традиційно на основі методів лінійного програмування та дозволяють отримати одноваріантний оптимальний план перспективного стану об'єкту дослідження. Моделі стохастичного типу реалізуються за допомогою методів математичної статистики в умовах невизначеності та надають можливість використовувати в перспективному плануванні не тільки базову модель, а також і супутню систему характеристик і параметрів [81, с. 101].

Існує і низка методів альтернативного прогнозування, що базуються на використанні специфічних принципів. Перший з них – “може трапитись все, що завгодно” – виходить з неможливості впливу на майбутній стан об'єкту дослідження в бажаному напрямку, тобто, не припускає можливості передбачення перспективи. Другий принцип – “славетне минуле” – являє собою підхід консервативного типу, що базується на задовільному стані об'єкту дослідження в минулому. Проте, даний принцип не спроможний врахувати динаміку соціально-економічного розвитку, тому його не слід вважати прийнятним для прогнозування. Третій принцип – прогнозування “крізь шори” – будується на засадах систематичного покращення досягнутих

результатів. Проте, даний підхід слід вважати надто прямолінійним та таким, що не припускає інших варіантів орієнтації, а також використання більш оптимальних методів. В кінцевому рахунку даний принцип може виявитися абсолютно недієвим. Четвертий принцип – “рішучих дій” – базується на припущенні, що здійснювати прогнозування недоцільно до тих пір, поки не з'являються визначені проблеми. В даному випадку відсутня ретельно пророблена стратегія, що базується на побудові прогнозів, тому розвиток має зигзагоподібний характер, а належні заходи розробляються лише за умов настання кризових ситуацій з очікуванням того, що буде достатньо часу на їх обґрунтування, розробку та впровадження. П'ятий принцип – прогнозування за допомогою “генія” – передбачає пошук кваліфікованого експерта й отримання від нього прогнозу, що базується на інтуїтивних домислах. При цьому повністю виключається можливість застосування точних та раціональних методів побудови прогнозів. Даний тип альтернативного прогнозування потрібно приймати на віру виходячи з того, що немає можливості його перевірити [149, с. 67].

У цілому, виходячи з попереднього аналізу методів прогнозування, доцільно зробити висновок, що суто інтуїтивні методи побудови прогнозів не можуть повністю замінити раціональні. Тому доцільно використовувати їх комбінацію.

Зокрема, в дисертаційній роботі пропонується використання комбінації з інтуїтивного методу експертних оцінок та раціональної стохастичної економіко-математичної моделі однофакторної лінійної регресії. Так, метод експертних оцінок є одним з найбільш прийнятних з точки зору комбінації інтуїтивного та раціонального підходів, проте, все одно носить більш суб'єктивний характер. Ця суб'єктивність є наслідком того, що група експертів формулює та висловлює власні судження як про минулу ситуацію, так і про перспективи її розвитку стосовно об'єкту дослідження [67]. Зокрема, даний метод дозволяє виявити ступінь критичності стану складових комплексної

державної політики у сфері туризму та курортів в Причорноморському регіоні України стосовно розвитку туристичної індустрії.

Частіше за все метод експертних оцінок використовується при недостатній кількості інформації або при визначенні ступеня критичності стану об'єкту дослідження, який не має аналогів, що, в свою чергу, не дає можливості аналізувати минулі показники.

Сутність використання даного методу для виявлення ступеня критичності стану складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів полягає в тому, що експерти здійснюють аналіз рівня їх ризикованості з точки зору впливу на розвиток туристичної індустрії Причорноморського регіону України за допомогою бальних оцінок. Відповідно до методу експертних оцінок, виявлення ступеню критичності стану складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів здійснюється за наявності таких етапів:

- постановка мети та завдань;
- формування робочої групи, яка виконує весь передбачений обсяг робіт у вказаній послідовності робіт щодо здійснення експертного оцінювання;
- підбір членів групи експертів, до якої доцільно залучати як внутрішніх, так і зовнішніх спеціалістів, що мають певний досвід стосовно питання, що досліджується;
- розробка анкети для проведення експертного опитування;
- безпосередня процедура опитування експертів [160].

Зокрема, під час проведення безпосереднього експертного опитування суттєву увагу потрібно приділяти таким моментам:

- недопущення можливості впливу відповідей, що надаються одними експертами, на результати відповідей інших експертів;
- об'єктивна оцінка середнього рівня компетентності членів експертної групи [67].

У загальному випадку середній рівень компетентності експертів залежить від ступеня їх кваліфікації, що, в свою чергу, оцінюється за допомогою

індивідуальних значень компетентності, величина яких визначається власне експертами. Відповідно, середній рівень компетентності визначеного експерта розраховується як середньоарифметична величина з індивідуальних значень даного показника за такою формулою [116]:

$$\overline{K_j} = \frac{K_1 + K_2 + \dots + K_n}{n}, \quad (3.1)$$

де $\overline{K_j}$ – середній рівень компетентності j-ого експерта;

$K_1 + K_2 + \dots + K_n$ – значення індивідуальних значень компетентності, наданих усіма експертами j-ому експерту, включаючи і його власну оцінку;

n – загальна кількість експертів.

Останнім етапом реалізації методу експертних оцінок є обробка результатів опитування. Вона полягає у визначенні показників критичності стану комплексної державної політики у сфері туризму та курортів стосовно розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України. Дані індикатори традиційно розраховуються як середньозважені величини у такий спосіб [116]:

$$\overline{BC_i} = \frac{\sum_{j=1}^n BC_{ij} \cdot K_j}{\sum_{j=1}^n K_j}, \quad (3.2)$$

де $\overline{BC_i}$ – середньозважена величина ймовірності критичності i-ої складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів стосовно розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України;

BC_{ij} – відповідне індивідуальне значення ймовірності критичності i-ої складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів, визначене j-тим експертом.

Під час проведення дослідження було вирішено опитати п'ятьох експертів – представників Управління культури і туризму, національностей та релігій Одеської обласної державної адміністрації, Управління культури Херсонської обласної державної адміністрації та Управління культури Миколаївської обласної державної адміністрації.

По-перше, експерти оцінили компетентність один одного. Результати цього опитування наведено у табл. 3.17.

Таблиця 3.17

Коефіцієнти компетентності експертів

№ з/п	Експерт	Значення коефіцієнтів компетентності, які одержав:				
		Експерт А	Експерт Б	Експерт В	Експерт Г	Експерт Д
1	Експерт А	1,00	1,00	0,95	0,97	1,00
2	Експерт Б	0,94	1,00	0,95	0,99	0,98
3	Експерт В	0,97	0,96	0,96	0,98	1,00
4	Експерт Г	0,96	0,95	1,00	0,96	0,97
5	Експерт Д	0,98	0,96	1,00	1,00	0,94

Джерело: складено самостійно.

На основі наведених в табл. 3.16 вихідних даних, за формулою (3.1) було розраховано середні рівні компетентності експертів:

$$KA = \frac{1,0+1,0+0,95+0,97+1,0}{5} = 0,98;$$

$$KB = \frac{0,94+1,0+0,95+0,99+0,98}{5} = 0,97;$$

$$KV = \frac{0,97+0,96+0,96+0,98+1,0}{5} = 0,97;$$

$$KG = \frac{0,96+0,95+1,0+0,96+0,97}{5} = 0,97;$$

$$KD = \frac{0,98+0,96+1,0+1,0+0,94}{5} = 0,98.$$

Далі було проведено опитування експертів щодо вірогідного рівня критичності складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів стосовно розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України відповідно до результатів попереднього SWOT-аналізу. Процедура оцінювання здійснювалася за десятибальною шкалою. Результати опитування відображено в табл. 3.18.

Таблиця 3.18

Значення рівня критичності складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів стосовно розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України за даними опитування експертів

№ з/п	Найменування складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів	Експерт				
		А	Б	В	Г	Д
1	Політика у сфері підприємництва	0,7	0,15	0,15	0,5	0,4
2	Політика ліцензування та стандартизації	0,8	0,8	0,6	0,98	0,75
3	Політика у сфері зайнятості	0,5	0,6	0,4	0,3	0,45
4	Науково-освітня політика	0,1	0,05	0,05	0,05	0,05
5	Інноваційна політика	0,5	0,4	0,3	0,25	0,45
6	Інвестиційна політика	0,5	0,9	0,6	0,25	0,3
7	Інфраструктурна політика	0,7	0,15	0,15	0,5	0,4
8	Політика територіального розвитку	0,3	0,5	0,55	0,45	0,6
9	Екологічна політика	0,95	0,8	0,9	0,75	0,85

№ з/п	Найменування складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів	Експерт				
		А	Б	В	Г	Д
10	Політика євроінтеграції туризму	0,6	0,3	0,8	0,5	0,4
11	Політика контролю та безпеки в туризмі	0,98	0,95	0,98	0,99	0,9

Джерело: складено самостійно.

На основі даних табл. 3.18 було визначено середньозважені величини критичності стану складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів стосовно розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України:

$$BC_1 = \frac{0,7 \cdot 0,98 + 0,15 \cdot 0,97 + 0,15 \cdot 0,97 + 0,5 \cdot 0,97 + 0,4 \cdot 0,98}{0,98 + 0,97 + 0,97 + 0,97 + 0,98} = \frac{1,86}{4,87} = 0,38 ;$$

$$BC_2 = \frac{0,8 \cdot 0,98 + 0,8 \cdot 0,97 + 0,6 \cdot 0,97 + 0,98 \cdot 0,97 + 0,75 \cdot 0,98}{0,98 + 0,97 + 0,97 + 0,97 + 0,98} = \frac{3,8}{4,87} = 0,78 ;$$

$$BC_3 = \frac{0,5 \cdot 0,98 + 0,6 \cdot 0,97 + 0,4 \cdot 0,97 + 0,3 \cdot 0,97 + 0,45 \cdot 0,98}{0,98 + 0,97 + 0,97 + 0,97 + 0,98} = \frac{2,2}{4,87} = 0,45 ;$$

$$BC_4 = \frac{0,1 \cdot 0,98 + 0,05 \cdot 0,97 + 0,05 \cdot 0,97 + 0,05 \cdot 0,97 + 0,05 \cdot 0,98}{0,98 + 0,97 + 0,97 + 0,97 + 0,98} = \frac{0,29}{4,87} = 0,06 ;$$

$$BC_5 = \frac{0,5 \cdot 0,98 + 0,4 \cdot 0,97 + 0,3 \cdot 0,97 + 0,25 \cdot 0,97 + 0,45 \cdot 0,98}{0,98 + 0,97 + 0,97 + 0,97 + 0,98} = \frac{1,85}{4,87} = 0,38 ;$$

$$BC_6 = \frac{0,5 \cdot 0,98 + 0,9 \cdot 0,97 + 0,6 \cdot 0,97 + 0,25 \cdot 0,97 + 0,3 \cdot 0,98}{0,98 + 0,97 + 0,97 + 0,97 + 0,98} = \frac{2,47}{4,87} = 0,5 ;$$

$$BC_7 = \frac{0,7 \cdot 0,98 + 0,15 \cdot 0,97 + 0,15 \cdot 0,97 + 0,5 \cdot 0,97 + 0,4 \cdot 0,98}{0,98 + 0,97 + 0,97 + 0,97 + 0,98} = \frac{1,86}{4,87} = 0,38 ;$$

$$BC_8 = \frac{0,3 \cdot 0,98 + 0,5 \cdot 0,97 + 0,55 \cdot 0,97 + 0,45 \cdot 0,97 + 0,6 \cdot 0,98}{0,98 + 0,97 + 0,97 + 0,97 + 0,98} = \frac{2,20}{4,87} = 0,45 ;$$

$$BC_9 = \frac{0,95 \cdot 0,98 + 0,8 \cdot 0,97 + 0,9 \cdot 0,97 + 0,75 \cdot 0,97 + 0,85 \cdot 0,98}{0,98 + 0,97 + 0,97 + 0,97 + 0,98} = \frac{4,14}{4,87} = 0,85 ;$$

$$BC_{10} = \frac{0,6 \cdot 0,98 + 0,3 \cdot 0,97 + 0,8 \cdot 0,97 + 0,5 \cdot 0,97 + 0,4 \cdot 0,98}{0,98 + 0,97 + 0,97 + 0,97 + 0,98} = \frac{2,53}{4,87} = 0,52 ;$$

$$BC_{11} = \frac{0,98 \cdot 0,98 + 0,95 \cdot 0,97 + 0,98 \cdot 0,97 + 0,99 \cdot 0,97 + 0,9 \cdot 0,98}{0,98 + 0,97 + 0,97 + 0,97 + 0,98} = \frac{4,67}{4,87} = 0,96 .$$

Ранжовані середньозважені рівні критичності складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів стосовно розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України наведені в табл. 3.19.

Таблиця 3.19

Ранжовані середньозважені рівні критичності складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів для розвитку туристичної індустрії

№ з/п	Найменування складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів	Середньозважена величина критичності стосовно розвитку туристичної індустрії
1	Політика контролю та безпеки в туризмі	0,96
2	Екологічна політика	0,85
3	Політика ліцензування та	0,78

№ з/п	Найменування складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів	Середньозважена величина критичності стосовно розвитку туристичної індустрії
	стандартизації	
4	Політика євроінтеграції туризму	0,52
5	Інвестиційна політика	0,5
6	Інноваційна політика	0,38
7	Політика територіального розвитку	0,45
8	Політика у сфері зайнятості	0,45
9	Політика у сфері підприємництва	0,38
10	Інфраструктурна політика	0,38
11	Науково-освітня політика	0,06

Джерело: складено самостійно.

Далі доцільно оцінити загальний рівень безпеки комплексної державної політики у сфері туризму та курортів стосовно розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України на основі даних табл. 3.20.

Таблиця 3.20

Узагальнена шкала оцінки рівня критичності складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів стосовно розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України

Значення середньозваженої величини критичності складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів стосовно розвитку туристичної індустрії	Висновок про рівень безпеки складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів
---	--

Значення середньозваженої величини критичності складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів стосовно розвитку туристичної індустрії	Висновок про рівень безпеки складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів
$BC_i = 1$	Кризовий стан
$0,75 < BC_i < 1$	Критичний рівень безпеки
$0,50 < BC_i < 0,75$	Передкритичний стан
$BC_i = 0,50$	Ситуація невизначеності
$0,25 < BC_i < 0,50$	Нестійкий стан
$0 < BC_i < 0,25$	Нормальний рівень безпеки
$BC_i = 0$	Абсолютна безпека

Джерело: складено самостійно за [166].

Прийняття рішень відповідно до отриманих середньозважених величин критичності складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів стосовно розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України наведено в табл. 3.21.

З проведених досліджень видно, що найбільш проблемними для комплексної державної політики у сфері туризму та курортів з точки зору гальмування розвитку туристичної індустрії є такі її складові:

- політика контролю та безпеки в туризмі;
- екологічна політика;
- політика ліцензування і стандартизації.

Результати обробки відповідей експертів підтверджують результати попередньо проведеного розгорнутого SWOT-аналізу щодо сильних та слабких сторін комплексної державної політики у сфері туризму та курортів Причорноморського регіону України, а також її можливостей та погроз.

Крім того, результати експертної оцінки підтверджують результати попередньо проведеного аналізу державної підтримки складових комплексної

державної політики у сфері туризму та курортів. Зокрема, ті її складові, що знаходяться на критичному рівні, не мають належного фінансування з боку держави.

Таблиця 3.21

Оцінка рівня критичності складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів стосовно розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України

№ з/п	Найменування складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів	Висновок про рівень критичності стосовно розвитку туристичної індустрії
1	Політика контролю та безпеки в туризмі	Критичний рівень безпеки
2	Екологічна політика	Критичний рівень безпеки
3	Політика ліцензування та стандартизації	Критичний рівень безпеки
4	Політика євроінтеграції туризму	Передкритичний стан
5	Інвестиційна політика	Ситуація невизначеності
6	Інноваційна політика	Нестійкий стан
7	Політика територіального розвитку	Нестійкий стан
8	Політика у сфері зайнятості	Нестійкий стан
9	Політика у сфері підприємництва	Нестійкий стан
10	Інфраструктурна політика	Нестійкий стан
11	Науково-освітня політика	Нормальний рівень безпеки

Джерело: складено самостійно.

Стосовно політики євроінтеграції туризму Причорноморського регіону України, то вона знаходиться у передкритичному стані внаслідок політичної

ситуації в країні, хоча значення середньозваженої величини її критичності є близьким до нестійкого стану. Відповідно, у цьому ж нестійкому стані знаходяться й інші можливості комплексної державної політики у сфері туризму та курортів: інвестиційна політика, політика територіального розвитку та політика у сфері зайнятості, які напряду залежать від політики євроінтеграції туризму.

Відносно слабких сторін комплексної державної політики у сфері туризму та курортів Причорноморського регіону України слід зазначити, що вони також знаходяться у нестійкому стані. Зокрема, інноваційна політика цілком залежить від інвестиційної політики, та, в свою чергу, впливає на політику у сфері підприємництва та інфраструктурну політику виходячи з того, що тільки за наявності достатньої кількості інвестицій можливо впровадити новітні технології на підприємствах туристичної індустрії і, тим самим, підвищити загальний рівень розвиненості їх підприємницької діяльності.

Що стосується сильної сторони комплексної державної політики у сфері туризму та курортів Причорноморського регіону України – науково-освітньої політики – то, за результатами експертного оцінювання вона знаходиться на нормальному рівні безпеки, що також підтверджується результатами SWOT-аналізу.

У цілому, по закінченні експертного оцінювання можна побачити, що, незважаючи на наявність існуючої державної підтримки політики у сфері туризму та курортів Причорноморського регіону України, стан її складових все одно залишається не досить сприятливим для ефективного розвитку туристичної індустрії зазначеної території. Виходячи з цього, в дисертаційній роботі пропонується збільшити рівень асигнувань на державну інвестиційну політику з метою використання можливості здійснення державної підтримки запропонованої стратегії розвитку державного управління в туристичній індустрії Причорноморського регіону України за допомогою третьої схеми (створення сприятливих умов для приватних підприємств та осіб для

вкладання фінансових ресурсів в реалізацію регіональних програм туристичної індустрії Причорноморського регіону України). Зокрема, залучення коштів іноземних інвесторів сприятиме розвитку інноваційної політики, яка, в свою чергу, дозволить розвивати всі інші складові комплексної державної політики у сфері туризму та курортів Причорноморського регіону України.

При цьому слід прийняти до уваги той факт, що в 2014 році державна підтримка Програми залучення зовнішніх ресурсів та розвитку міжнародної діяльності Одеської області на 2014–2016 роки склала лише 3,5% (919,5 тис. грн.) від загальної суми витрат на державну підтримку впровадження комплексної державної політики у сфері туризму та курортів в Одеській області (25944,8 тис. грн. – за даними табл. 3.16).

Стосовно 2015 року, то, за даними Додатку 11 до Рішення Одеської обласної ради “Про обласний бюджет Одеської області на 2015 рік” від 21 січня 2015 року № 1297-VI, на Програму залучення зовнішніх ресурсів та розвитку міжнародної діяльності Одеської області на 2014–2016 роки планується виділення лише 529,8 тис. грн. (табл. 3.22), що орієнтовно вдвічі менше, ніж у попередньому 2014 році (табл. 3.16) та майже в чотири рази менше, ніж в 2012–2013 роках (див. нижче табл. 3.23–3.24) [188; 189].

Виходячи з цього, пропонується збільшити обсяги фінансування цього напрямку в 2015 році хоча б до попереднього рівня 2012–2013 років. При цьому, якщо прийняти до уваги, що в 2015 році не заплановано виділення державних коштів на такі складові комплексної державної політики у сфері туризму та курортів:

- політика у сфері підприємництва;
- політика у ліцензування та стандартизації;
- політика у сфері зайнятості;
- інноваційна політика;
- політика територіального розвитку;
- політика контролю безпеки в туризмі.

Таблиця 3.22

Планові витрати на державну підтримку впровадження комплексної державної політики у сфері туризму та курортів в Одеській області у 2015 році

Найменування складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів	Найменування регіональної цільової програми розвитку	Сума, тис. грн.
Науково-освітня політика	Обласна Програма “Освіта Одещини”	249,9
Інфраструктурна політика	Програма енергоефективності Одеської області на 2010–2014 рр.	2085,8
	Програма “Культура Одещини 2012–2015 роки”	294,4
Екологічна політика	Регіональна програма розвитку земельних відносин та охорони земель на 2013–2015 роки	11597,6
	Регіональна програма збереження та відновлення водних ресурсів у басейні Куяльницького лиману на 2012–2016 роки	1610,2
Інвестиційна політика Політика євроінтеграції туризму	Програма залучення зовнішніх ресурсів та розвитку міжнародної діяльності Одеської області на 2014–2016 роки	529,8
Загалом		25205,8

Джерело: складено самостійно за [189].

Виділення цих фінансових ресурсів можливо здійснити за допомогою перерозподілу коштів, призначених у 2015 році на підтримку Регіональної програми розвитку земельних відносин та охорони земель на 2013–2015 роки до рівня 2014 року (7860,2 за даними табл. 3.15). Слід при цьому звернути увагу на те, що планові витрати на підтримку державної політики у сфері туризму та курортів в Одеській області на 2015 рік на даному етапі складають лише 36,2% (25205,8 тис. грн. – за даними табл. 3.21) від загального обсягу державної підтримки регіональних програм, пов’язаних з індустрією туризму (69584,3 тис. грн. – за даними Додатку 11 до Рішення Одеської обласної ради “Про обласний бюджет Одеської області на 2015 рік” від 21 січня 2015 року № 1297-VI) що в 2,3 рази менше, ніж у попередньому році. Відповідно, бюджетне фінансування наступного, 2016 року, пропонується формувати з урахуванням того, що фінансування регіональних програм розвитку індустрії туризму на рівні Одеської області повинно бути не менш, ніж 60–75 % від загальної суми фінансування регіональних цільових програм, тобто, якщо в брати за основу загальну суму державної підтримки регіональних програм у нинішньому 2015 році, обсяг бюджетних коштів, виділених на розвиток державної політики у сфері туризму та курортів Одеської області, повинен був складати не менш ніж 41750,6 тис. грн. (60% від загальної суми регіональних цільових програм, які фінансуються за рахунок коштів обласного бюджету Одеської області в 2015 році – 69584,3 тис. грн.) [189].

Безпосередній прогностичний розрахунок можливої ефективності впровадження стратегії розвитку державного управління в туристичній індустрії Причорноморського регіону України на рівні Одеської області пропонується виконати за допомогою використання стохастичної економіко-математичної моделі однофакторної лінійної регресії, яка у загальному випадку має такий вигляд [67]:

$$Y = a + bx, \quad (3.3)$$

де Y – доходи обласного бюджету Одеської області, тис. грн.;

X – витрати на державну підтримку політики у сфері туризму та курортів на рівні Одеської області, тис. грн.;

a и b – функціональні параметри.

Зокрема, параметр a відображає ступінь впливу на доходи обласного бюджету Одеської області інших факторів, не врахованих в моделі. Параметр b відображає рівень впливу комплексної державної політики на доходи обласного бюджету Одеської області.

Прогнозування пропонується виконувати на основі статистичних даних щодо державної підтримки регіональних програм, пов'язаних з індустрією туризму, стосовно складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів в Одеській області, за останні чотири роки. Зокрема, повна інформація стосовно цих витрат протягом 2012–2013 років наведена в табл. 3.23–3.24.

Таблиця 3.23

Витрати на державну підтримку впровадження комплексної державної політики у сфері туризму та курортів в Одеській області у 2013 році

Найменування складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів	Найменування регіональної цільової програми розвитку	Сума, тис. грн.
Політика у сфері підприємництва	Програма підтримки малого підприємництва в Одеській області	3500,0

Найменування складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів	Найменування регіональної цільової програми розвитку	Сума, тис. грн.
Науково-освітня політика	Обласна Програма “Освіта Одещини”	1080,0
Інноваційна політика	Регіональна програма інформатизації Одеської області	540,0
Інфраструктурна політика	Програма розвитку туристично-рекреаційної галузі Одеської області на 2011–2015 роки	847,2
	Програма “Культура Одещини 2012–2015 роки”	4638,5
	Програми охорони культурної спадщини Одеської області на 2013-2017 роки (проект)	472,0
Політика територіального розвитку	Регіональна комплексна програма з утворення (оновлення) містобудівної документації територій та містобудівного кадастру Одеської області на 2012–2016 роки	8838,1
Екологічна політика	Регіональна програма розвитку земельних відносин та охорони земель на 2013–2015 роки	7290,3
Політика	Регіональна цільова соціальна	1000,0

Найменування складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів	Найменування регіональної цільової програми розвитку	Сума, тис. грн.
контролю та безпеки в туризмі	програма розвитку цивільного захисту Одеської області на 2011–2013 роки	
Інвестиційна політика Політика євроінтеграції туризму	Програма євроінтеграції, міжрегіональних зв'язків та формування позитивного іміджу Одеської області на 2012–2013 роки	1800,0
	Програма активізації інвестицій та розвитку зовнішньоекономічної діяльності Одеської області	1800,0
Загалом		31806,1

Джерело: складено самостійно за [155].

Зокрема, з табл. 3.23 можна побачити, що таким складовим, як політика ліцензування та стандартизації та політика у сфері зайнятості не приділялося уваги з боку держави і раніше, протягом 2013 року. Тобто ці дві складові відносилися до проблемних складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів на рівні Одеської області і раніше [155].

Таблиця 3.24

Витрати на державну підтримку впровадження комплексної державної політики у сфері туризму та курортів в Одеській області у 2012 році

Найменування складової комплексної державної політики у сфері туризму та курортів	Найменування регіональної цільової програми розвитку	Сума, тис. грн.
Політика у сфері підприємництва	Програма підтримки малого підприємництва в Одеській області	1995,0
Науково-освітня політика	Обласна Програма “Освіта Одещини”	2908,0
Інноваційна політика	Регіональна програма інформатизації Одеської області (Інформаційна Одещина)	4000,0
Інфраструктурна політика	Програма розвитку туристично-рекреаційної галузі Одеської області на 2011–2015 роки	935,5
	Програми охорони культурної спадщини Одеської області на 2013–2017 роки (проект)	885,5
Інвестиційна політика	Програма сприяння залученню інвестицій в Одеську область	700,0
Політика контролю і безпеки в туризмі	Регіональна цільова соціальна програма розвитку цивільного захисту Одеської області на 2011–2013 роки	1000,0
Політика євроінтеграції туризму	Програма євроінтеграції, міжрегіональних зв'язків та формування позитивного іміджу Одеської області на 2012–2013 роки	1800,0
Загалом		14224,0

Джерело: складено самостійно за [155].

З табл. 3.24 можна побачити, що у 2012 році державна підтримка комплексної державної політики у сфері туризму та курортів на рівні Одеської області була несуттєвою. Так, її обсяг склав суму, вдвічі меншу за суму наступного 2013 року. Зокрема, зовсім відсутнє було фінансування політики територіального розвитку та екологічної політики [155].

Узагальнені дані для здійснення прогнозування наведено в табл. 3.25 (за результатами інформації, наведеної в табл. 3.16, 3.22–3.23).

Таблиця 3.25

Вихідні дані для побудови прогнозу можливої ефективності впровадження стратегії розвитку державного управління в туристичній індустрії Причорноморського регіону на рівні Одеської області

Рік	Обсяг державної підтримки регіональних програм Одеської області, пов'язаних з індустрією туризму, тис. грн.	Доходи обласного бюджету Одеської області, тис. грн.
2012	11224,0	4006015,5
2013	31806,1	4662571,9
2014	25944,8	5345095,4
2015	41750,8	5568588,2

Джерело: складено самостійно за [155; 188; 189].

Прогнозування виконувалося на основі вбудованої в Microsoft Excel функції “РОСТ” враховуючи той факт, що вихідні дані стосовно щорічних обсягів державної підтримки регіональних програм Одеської області, пов'язаних з індустрією туризму, протягом 2012–2014 років не мали чіткої тенденції до збільшення чи зменшення, а коливалися.

Побудова прогнозу здійснювалася із припущенням, що обсяг державної підтримки регіональних програм Одеської області, пов'язаних з індустрією туризму, в 2014 році міг би складати 41750,8 тис. грн. (60% від загального

обсягу державної підтримки регіональних програм розвитку Одеської області) замість поточної його величини – 25205,8 тис. грн. (табл. 3.22). Відповідно, доходи обласного бюджету Одеської області в 2015 році могли б скласти 5568588,2 тис. грн. замість запланованих в 2015 році 5667581,0 тис. грн. згідно п. 1 Рішення Одеської обласної ради “Про обласний бюджет Одеської області на 2015 рік” від 21 січня 2015 року № 1297-VI. Якщо здійснювати прогнозування з урахуванням поточного значення обсягу державної підтримки регіональних програм Одеської області, пов’язаних з індустрією туризму, рівень доходів обласного бюджету Одеської області у 2015 році знизився б до 4740156,96, тобто на 16,4% порівняно з їх плановим значенням. Виходячи з цього, пропонується у наступному 2016 році здійснювати планування державної підтримки регіональних програм Одеської області, пов’язаних з індустрією туризму, виходячи з результатів прогнозування.

Оцінку та контроль виконання стратегії розвитку державного управління в туристичній індустрії Причорноморського регіону України, що є останнім етапом побудови будь-якої стратегії державного управління, загальний вигляд якої наведено на рис. 3.1, пропонується здійснювати за допомогою моніторингу рівня розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України. Ключовими завданнями цього моніторингу є здійснення збору, узагальнення та періодичного аналізу індикаторів розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України та визначення ефективності реалізації стратегії розвитку державного управління в туристичній індустрії Причорноморського регіону України. Моніторинг необхідно проводити на підставі даних, представлених спеціалізованими управліннями при обласних державних адміністраціях, зокрема, відповідно до інформації, наданої управлінням культури і туризму, національностей та релігій Одеської обласної державної адміністрації, управлінням культури Херсонської обласної державної адміністрації й управлінням культури Миколаївської обласної державної адміністрації. Крім того, необхідно приймати до уваги дані, представлені постійною комісією з питань культури, туризму, духовності, міжнаціональних

відносин при Одеській обласній раді, а також постійною комісією з питань планування, регіональної економіки, впровадження інвестицій, розвитку підприємництва, курортно-туристичної діяльності при Херсонській обласній раді. Інформацію для проведення моніторингу також повинні надавати районні державні адміністрації та міські виконавчі комітети Причорноморського регіону України.

Управління культури і туризму, національностей та релігій Одеської обласної державної адміністрації, Управління культури Херсонської обласної державної адміністрації та Управління культури Миколаївської обласної державної адміністрації повинні узагальнювати отриману інформацію та готувати відповідні звіти про реалізацію стратегії розвитку державного управління в туристичній індустрії Причорноморського регіону України. Дані звіти повинні подаватися на розгляд голови обласної державної адміністрації.

Контроль за реалізацією стратегій розвитку державного управління в туристичній індустрії Причорноморського регіону України повинен бути забезпечений з боку Державного агентства України з туризму та курортів, галузевих управлінь та відділів обласної державної адміністрації, зазначених вище територіальних представництв центральних органів виконавчої влади, районних державних адміністрацій та міських виконавчих комітетів.

У цілому, реалізація стратегії розвитку державного управління в туристичній індустрії Причорноморського регіону України забезпечить такі можливості:

- створення сприятливих умов для залучення іноземних інвесторів;
- збільшення обсягу іноземних інвестицій в туристичну індустрію Причорноморського регіону України, що, в свою чергу, сприятиме активізації розвитку інших складових комплексної державної політики у сфері туризму та курортів;
- підвищенню загального рівня бюджетних доходів на рівні областей Причорноморського регіону України, а також на рівні державного бюджету.

ВИСНОВКИ

У монографії подано теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання розвитку механізмів державного регулювання і реалізації державної політики розвитку галузі туризму в Україні. Отримані в процесі дослідження результати підтвердили покладену в його основу гіпотезу, а їх узагальнення дає змогу сформулювати такі висновки і внести пропозиції, що мають теоретичне й практичне значення.

1. Узагальнено теоретичні концепції поняття “державне регулювання туристичної галузі”, яке пропонується розглядати як сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу органів державної влади на розвиток туристичної галузі, створення ними умов для ефективної співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування та приватного сектора з розвитку туризму через різні механізми державного регулювання – адміністративні, організаційні, економічні, правові, культурологічні тощо. Державне управління припускає визначення пріоритетних напрямів і формування умов стабільного розвитку конкретної галузі народного господарства згідно з розробленими напрямами її вдосконалення.

2. Аналіз наукової літератури, узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду дають підстави стверджувати, що галузь туризму вимагає безпосереднього державного регулювання з метою підтримки пріоритетних напрямів туристичної діяльності, зміцнення матеріально-технічної бази туризму, підвищення рівня життя громадян, створення додаткових робочих місць та умов для реалізації інвестиційних проектів, збільшення надходжень до державного бюджету, підвищення іміджу держави на міжнародному рівні.

3. Досліджено концептуальні та методологічні засади механізмів реалізації державної політики, що здійснюється через важелі організаційно-економічної дії на об’єкт управління, які у своїй сукупності й являють собою

державний механізм регулювання розвитку галузі. На підставі результатів досліджень сформовано організаційно-економічний механізм державного управління розвитком туризму (на прикладі Причорноморського та Карпатського регіонів), який припускає організаційно-економічний вплив на розвиток інфраструктури туризму в умовах соціально орієнтованої, регульованої державою ринкової економіки. Цей механізм охоплює такі сфери: 1) організаційно-управлінську, оскільки метою його створення є вдосконалення системи державного впливу на розвиток туризму; 2) соціальну, оскільки, з одного боку, він покликаний сприяти вирішенню проблеми репродуктивного здоров'я населення, а з іншого, шляхом залучення засобів системи соціального страхування України, передбачає значне зниження натиску фінансових витрат для конкретного клієнта.

4. Проведено оцінку ефективності економічного механізму регулювання розвитку туризму в Україні, що дозволило виявити його основні проблеми і труднощі та визначити пріоритетні напрями вдосконалення механізму державного управління туризмом в Україні, основними з яких є: необхідність гармонізувати національне законодавство з європейським; визначитися з понятійними категоріями у галузі туризму; зорієнтувати власників готельних і туристичних підприємств на суворе дотримання міжнародних стандартів; проводити подальшу сертифікацію послуг вітчизняних туристичних підприємств та організацій відповідно до міжнародних стандартів ISO або окремих їх положень.

5. У рамках дослідження визначено роль міжнародного туризму у світовій економіці та місце України в системі міжнародного туризму. Виявлено особливості міжнародного туризму в Україні, де експорт істотно перевищує імпорт, що негативно впливає як на розвиток вітчизняного туризму, так і на національну економіку. Виділено основні сфери функціонування туризму – технологічне обслуговування і забезпечення інфраструктури, визначено їх поняття і рамки. Крім того, виявлено низку проблем і намічено напрями вдосконалення основних секторів сфери

технологічного обслуговування, запропоновано конкретні заходи щодо розвитку і вдосконалення сфери забезпечення туризму.

6. Досліджено специфічні особливості інвестиційних процесів у галузі українського туризму й визначено роль держави в їх регулюванні. Доведено необхідність підвищення впливу державних органів на процес мобілізації внутрішніх джерел інвестицій і оптимальний їх розподіл серед зацікавлених суб'єктів інфраструктури туризму. Як основні методи запропоновано вдосконалення законодавства та існуючого організаційного й економічного механізмів управління. Вивчення динаміки розвитку сфери послуг, і зокрема туризму, дозволило визначити пріоритетні напрями розвитку туристичного потенціалу.

7. Доведено, що Україна має всі об'єктивні передумови, щоб стати однією з провідних туристичних країн світу. Але аналіз сучасного стану функціонування вітчизняної туристично-рекреаційної галузі свідчить про те, що ефективність діяльності цієї галузі стримується через невирішеність низки проблем, серед яких: нормативно-правове забезпечення функціонування туристичної галузі, що потребує внесення відповідних змін та доповнень до чинного законодавства з питань туризму, зокрема закріплення за в'їзним і внутрішнім видами туризму статусу пріоритетних; розробка економічних інструментів стимулювання діяльності з обслуговування туристів у середині країни та залучення інвестицій у туристичну галузь; затвердження національних стандартів усіх видів туристичних послуг; створення дієвих механізмів контролю якості послуг, збереження і раціонального використання природної та культурної спадщини України. Пропонується внести окремі поправки до законів України "Про туризм", "Про місцеве самоврядування" (щодо функцій органів місцевого самоврядування в галузі туризму) та інших нормативно-правових актів. Отже, ефективний розвиток туристичної галузі на сьогодні вимагає і належного правового регулювання, і створення ефективних правових механізмів застосування законодавчих актів, і розробки цілої системи

механізмів державного управління в цій галузі та впровадження їх у життя.

8. Сформовано методичні підходи до розробки та реалізації визначених у дисертаційному дослідженні заходів, що дасть змогу підвищити темпи розвитку туристичної галузі, проводити активну загальнодержавну політику в цій важливій складовій економіки України, забезпечити координацію заходів центральних і місцевих органів виконавчої влади. Це, у свою чергу, сприятиме збільшенню туристичних потоків на внутрішньому ринку туристичних послуг, формуванню мережі економічно самодостатніх туристичних центрів та курортів як рекреаційної, так і лікувальної спеціалізації, створенню необхідних умов для швидкого розвитку суміжних галузей, організації нових робочих місць, збільшенню надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Встановлено, що подальший розвиток туризму в Україні гальмується відсутністю інноваційних проектів і наукових досліджень з питань розвитку перспективних видів туризму, недосконалою нормативно-правовою базою, слабкою системою фінансування, що, у свою чергу, призводить до неефективного використання туристичного потенціалу країни.

9. Виявлено особливості існуючих природних ресурсів, матеріально-технічної бази та рекреаційної інфраструктури, що дозволило дійти висновку про наявність факторів перспективності та економічної доцільності розвитку рекреаційної сфери, перетворення регіону на туристично-оздоровчу зону загальноєвропейського значення.

Сучасний стан розвитку туристичної індустрії в Україні не повністю відповідає наявному потенціалу туристичних ресурсів, нестабільною є її економічна ефективність. Однією з основних причин такого становища визначено недостатній рівень теоретичного осмислення соціально-економічної суті туризму як суспільного явища та його економічної значимості як прибуткової галузі. Функціонування туризму як специфічної галузі національної економіки базується на виробництві та споживанні туристичного продукту, що дозволяє зробити висновок про об'єктивне існування ринку туристичних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамов Б. І. Організаційно економічні основи управління розвитком міст / Б. І. Адамов. – К. : Грот, 1998. – 215 с.
2. Алейникова Г. М. Лесные рекреационные зоны Украины и их использование для развития туризма / Г. М. Алейникова, Л. А. Кобанец // Туристский феномен: экономические, социальные, экологические и культурно-исторические предпосылки и последствия : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. / ДИТБ. – Донецк, 2002 – С. 239–244.
3. Алмашій Я. І. Тенденції розвитку туристичної діяльності в Закарпатській області / Я. І. Алмашій // Наука в інформаційному просторі : матеріали VII Междунар. науч.-практ. конф., 29-30 сентября 2011 г. – Львів, 2011. – С. 45-51.
4. Амитан В. Н. Городское развитие – приоритет региональной экономики / В. Н. Амитан, А. А. Лукьянченко, Ю. Д. Денисов // Экономика и право. – 2002. – № 1. – С. 51–56
5. Антропова А. А. Международный туризм в Украине: реалии и тенденции развития // Вісник Донецьк. ін.-ту туристичного бізнесу. –2002. – № 6. – С. 15–17.
6. Антропова А. А. Разработка механизма управления финансово-информационными потоками в туристическом бизнесе Херсонского региона / А. А. Антропова // Вестник Херсон. гос. техн. ун-та. – 2001. – № 1(10). – С. 107–110.
7. Бабышев Л. Туризм как отрасль итальянской экономики / Л. Бабышев // МЭиМО. – 2001. – № 12. – С. 76–82.
8. Байлик С. И. Гостиничное хозяйство: проблемы, перспективы, сертификация / С. И. Байлик. – К. : ВИРА-Р, 2001. – С. 16–21.
9. Байцим В. Ф. Підприємницька модель антикризового управління підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.02. /

В. Ф. Байцим. –Х., 2002. – 20 с.

10. Балабанов И. Т. Инновационный менеджмент / И. Т. Балабанов. – М. : Парус, 2003. – 208 с.

11. Бейдик О. О. Українсько-російський словник термінів і понять з географії туризму і рекреаційної географії / О. О. Бейдик. – К. : РВЦ “Київський університет”, 1997. – 300 с.

12. Бережная И. В. Проблемы рекреационно-экономического комплекса Крыма в условиях становления рыночных отношений / И. В. Бережная // Социально-экономические проблемы региона. – Симферополь : Крымский ин-т природоохранного и курортного строительства. – 1996. – № 3. – С. 52–54.

13. Биркович В. І. Модернізація туристичного та рекреаційного потенціалу регіонів України / В. І. Биркович // Статистика України. – 2006. – № 3 (34). – С. 83–86.

14. Білотіл О. М. Прогнозування перспектив розвитку туристичної індустрії Причорноморського регіону України / О. М. Білотіл [Електронний ресурс] // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2015. – № 2. – Режим доступу: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_2/10.pdf.

15. Білотіл О. Розвиток механізму державного управління інфраструктурою туристичної індустрії Причорноморського регіону України як прикордонної території [Електронний ресурс] / О. Білотіл // Матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції “Транскордонне співробітництво, як вектор розвитку малого і середнього бізнесу України з країнами v4. – Режим доступу: <http://viem.edu.ua>.

16. Білотіл О. М. Розробка ефективного механізму державного управління в туристичній індустрії Причорноморського регіону України / О. М. Білотіл // Наукові праці. – 2015. – Вип. 252. – Т. 263. – С. 24–30. – (Серія «Державне управління»).

17. Бобкова А. Г. Направления и задачи развития информационных технологий в туризме и гостиничном бизнесе Украины / А. Г. Бобкова, А. П. Будя // Гостиничный бизнес. – 2001. – № 1. – С. 46-47.
18. Бобкова А. Г. Развитие законодательства о рекреационной деятельности / А. Г. Бобкова // Актуальные проблемы стабилизации и развития экономики. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины. – 1999. – С. 291–308.
19. Борецкая Н. П. Развитие индустрии туризма как фактор повышения эффективности экономики региона / Н. П. Борецкая, Г. В. Казачковская // Социально-экономические аспекты региональной промышленной политики. – Донецк : ИЭП НАН Украины. – 1997. – С. 16–18.
20. Браймер Роберт А. Основы управления в индустрии гостеприимства / Роберт А. Браймер ; пер. с англ. – М. : Аспект Прес, 2001. – 412 с.
21. Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды) / М. М. Бринчук. – М., 1998. – 575 с.
22. Валентюк І. В. Організаційно-економічні механізми державного регулювання туристичної сфери України : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : спец. 25.00.02 / І. В. Валентюк ; НАДУ при Президентові України. – К., 2005. – 20 с.
23. Валентюк І. Туризм як галузь господарського комплексу України / І. Валентюк // Управління сучасним містом. – 2001. – № 10-12 (4). – С. 60.
24. Василенко В. Н. Проблемы управления развитием социально-экономических территориальных систем / В. Н. Василенко // Экономика и право. – 2002. – № 1. – С. 25–31.
25. Ворошилова Г. О. Розвиток інвестиційних процесів у міжнародному туризмі / Г. О. Ворошилова // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект. – Донецк : ДонНУ, 2010. – С. 105–116.

26. Гаман П. І. Вплив інструментів екологічної політики України на ефективність використання природних рекреаційних ресурсів / П. І. Гаман // Держава та регіони. – 2008. – № 3. – С. 54–58. – (Серія “Державне управління”).

27. Гаман П. І. Впровадження принципів логістики у регулювання рекреаційного потенціалу Карпатського регіону (теоретико-методологічні засади) / П. І. Гаман // Економіка та держава. – 2008. – № 10. – С. 64–66.

28. Гаман П. І. Державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні / П. І. Гаман, М. Х. Корецький // Держава та регіони. – 2006. – № 2. – С. 111–115. – (Серія “Державне управління”).

29. Гаман П. І. Державне регулювання природокористування та природоохоронної діяльності як фактор розвитку рекреаційної сфери / П. І. Гаман // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2005. – Вип. 2 (11). – С. 217–223.

30. Гаман П. І. Державне управління рекреаційною сферою Карпатського регіону: вступ до проблеми / П. І. Гаман // Економіка та держава. – 2007. – № 10. – С. 83–86.

31. Гаман П. І. Екологізація регіонального розвитку: теоретичний аспект / П. І. Гаман // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2005. – Вип. 3 (12). – С. 243–247.

32. Гаман П. І. Завдання економічного зростання туристичної індустрії на державному рівні / П. І. Гаман // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія “Управління”. – Вип. 1 (7): Державне управління та місцеве самоврядування / за заг. ред. В. К. Присяжнюка, В. Д. Бакуменка. – К. : Вид.-полігр. центр Академії муніципального управління, 2009. – С. 29–34.

33. Гаман П. І. Завдання оптимізації системи державного управління рекреаційною сферою регіону / П. І. Гаман // Інвестиційна складова сталого

розвитку регіону : матеріали наук.-практ. конф., 10 груд. 2008 р. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2009. – С. 33–36.

34. Гаман П. І. Заходи ефективно реалізації державної політики у сфері туризму / П. І. Гаман // Фінансово-бюджетна політика в контексті соціального розвитку регіонів : тези міжнар. наук.-практ. конф., Дніпропетровськ, 10-20 берез. 2009 р. : у 2 т. – Т I. – Дніпропетровськ, ДДФА, 2009. – С. 37–38.

35. Гаман П. І. Інструменти екологічної політики та їх вплив на рекреаційне природокористування / П. І. Гаман // Економіка та держава. – 2009. – № 1. – С. 70–72.

36. Гаман П. І. Інформаційні технології в системі охорони здоров'я / П. І. Гаман // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2008. – Вип. 3 (22). – С. 255–262.

37. Гаман П. І. Менеджмент як теорія і практика для керівника санаторно-курортного закладу / П. І. Гаман // Економіка та держава. – 2007. – № 9. – С. 56–59.

38. Гаман П. І. Напрями здійснення державного контролю в туристичній сфері / П. І. Гаман // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія “Управління”. Вип. 4 (6): Державне управління та місцеве самоврядування / за заг. ред. В. К. Присяжнюка, В. Д. Бакуменка. – К. : Вид.-полігр. центр Академії муніципального управління, 2008. – С. 41–46.

39. Гаман П. І. Особливості функціонування механізму державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні / П. І. Гаман // Держава та регіони. – 2008. – № 2. – С. 39–44. – (Серія “Державне управління”).

40. Гаман П. І. Проблеми стратегії розвитку системи регіонального управління у реакційній сфері на проектних засадах / П. І. Гаман // Вісник НАДУ при Президентіві України. – 2008. – № 4. – С. 154–160.

41. Гаман П. І. Розвиток рекреаційної сфери Карпатського регіону

України: теорія та практика державного регулювання : [монографія] / П. І. Гаман. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – 306 с.

42. Гаман П. І. Роль і місце реклами в маркетингу платних медичних послуг лікувально-профілактичних закладів / П. І. Гаман // Економіка та держава. – 2008. – № 4 (64). – С. 97–99.

43. Гаман П. І. Роль рекреаційної сфери в структурі економіки Карпатського регіону / П. І. Гаман // Держава та регіони. – 2008. – № 4. – С. 93–97. – (Серія “Державне управління”).

44. Гаман П. І. Теоретико-методологічні засади дослідження механізмів державного регулювання рекреаційної сфери Карпатського регіону України / П. І. Гаман // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2008. – Вип. 2 (21). – С. 69–74.

45. Гаман П. І. Теоретичні положення вдосконалення стимулювання ефективного використання природних рекреаційних ресурсів / П. І. Гаман // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія “Управління”. Вип. 3 (5). Державне управління та місцеве самоврядування / за заг. ред. В. К. Присяжнюка, В. Д. Бакуменка. – К. : Вид.-полігр. центр Академії муніципального управління, 2008. – С. 32–35.

46. Гаман П. І. Управління ціноутворенням на медичні послуги в санаторно-курортних закладах України / П. І. Гаман, Ю. В. Деркач // Економіка та держава. – 2008. – № 3. – С. 90–95.

47. Гаман П. І. Формування державних пропозицій на ринку рекреаційних ресурсів / П. І. Гаман // Державне управління інноваційним розвитком : зб. наук. праць Донецького держ. ун-ту управління. – Т. ІХ, вип. 105. – Донецьк : ДонДУУ, 2008. – С. 116–125. – (Серія “Державне управління”).

48. Гаман П. І. Шляхи удосконалення механізмів державного регулювання інноваційного розвитку Карпатського регіону України (за

матеріалами українських та російських авторів) / П. І. Гаман // Економіка та держава. – 2008. – № 12. – С. 69–71.

49. Гатилова Л. И. Развитие туризма в Украине: статистическая оценка / Л. И. Гатилова. – Вісник ДІТБ. – 2001. – № 5. – С. 74–80.

50. Горецкий А. И. Механизмы государственного регулирования сферы рекреационного туризма в Украине / А. И. Горецкий // Актуальные аспекты современной науки : сб. науч. трудов Научно-исследовательского центра “Аксиома”. – Липецк (Российская Федерация), 2013. – С. 149–157.

51. Горецкий А. І. Державні механізми формування кластерів у рекреаційній сфері Карпатського регіону [Електронний ресурс] / А. І. Горецкий // Державне будівництво : [Електронне наукове фахове видання]. – 2013. – № 2. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-2/index.html>.

52. Горецкий А. І. Механізми інноваційного розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону / А. І. Горецкий // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2014. – Вип. 1 (44). – С. 174–179.

53. Горецкий А. І. Основні напрямки державної управління рекреаційної сфери / А. І. Горецкий // Ефективність державного управління : зб. наук. праць ЛРІДУ НАДУ. – Вип. 39 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. – С. 311–317.

54. Горецкий А. І. Складові механізми державного управління розвитком рекреаційної сфери на прикладі Карпатського регіону / А. І. Горецкий // Ефективність державного управління : зб. наук. праць ЛРІДУ НАДУ. – Вип. 38 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. – С. 326–332.

55. Горецкий А. І. Формування державних механізмів розвитку рекреаційної сфери / А. І. Горецкий // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2014. – № 1

(45). – С. 95–101.

56. Горещкий А. І. Формування механізмів удосконалення державної політики розвитку рекреаційного туризму / А. І. Горещкий // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2013. – Вип. 4 (43). – С. 176–181.

57. Гудзь П. В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій / П. В. Гудзь. – Донецьк : ІЕПД НАН України, 2001. – 270 с.

58. Гудзь П. В. Пути рационального использования рекреационных ресурсов в экономике курортно-оздоровительных предприятий / П. В. Гудзь, В. В. Дергаусов // Актуальные проблемы стабилизации и развития экономики. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины. – 1999. – С. 310–324.

59. Гуленок В. В. Некоторые подходы к реформированию социальной сферы региона / В. В. Гуленок // Стратегия управления социально-экономическим развитием регионов на период до 2010 года : материалы регион. науч.-практ. конф., Донецк, 28-30 сент. 1999 г. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины. – 2000. – С. 253–257.

60. Гусев В. О. Державна інноваційна політика як засіб розвитку національної економіки : навч. посіб. / В. О. Гусев. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 60 с.

61. Давиденко Л. І. Підвищення кваліфікації кадрів у сфері державного управління туризмом / Л. І. Давиденко // Збірник наук. праць НАДУ при Президентові України. – К. : НАДУ при Президентові України, 2005. – С. 73–81.

62. Дацій Н. В. Соціальні засади інвестування національної економіки : монографія / Н. В. Дацій, С. О. Корецька. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2007. – 328 с.

63. Денисов Ю. Регіональний дискурс: сутність, еволюція, сучасні уявлення, перспективи розвитку / Ю. Денисов, Л. Савельєв, Л. Шевчук //

Регіональна економіка. – 2003. – № 2. – С. 5.

64. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, С. Д. Дубенко, В. І. Мельниченко та [ін.] ; за заг. ред. проф. Н. Р. Нижник. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 164 с.

65. Деркач Ю. Основні структурні компоненти санаторно-курортного потенціалу Прикарпатського регіону України / Ю. Деркач, П. Гаман // Новітні тенденції розвитку демократичного врядування: світовий та український досвід : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 30 трав. 2008 р. : у 2 т. – Т. 2 / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна. – К. : Вид-во НАДУ, 2008. – С. 5.

66. Джафарова Д. Значення стратегічного планування діяльності закладів охорони здоров'я в умовах реформування галузі / Д. Джафарова, С. Бойченко // Вісн. УАДУ. – 2000. – № 2. – С. 143–150.

67. Долішній М. І. Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку регіону / М. І. Долішній // Українські Карпати: проблеми і перспективи. – Львів, 1993. – С. 5–13.

68. Дудкіна О. П. До питання організації рекреаційної діяльності у вільних економічних зонах / О. П. Дудкіна // Проблеми економічної політики у вільних економічних зонах : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : у 3 ч. – Ч. 3. – Чернівці : Вид-во ЧДУ, 1995. – С. 23–25.

69. Дудкіна О. П. До проблеми пошуків нової методики регіонального аналізу в рекреаційній сфері / О. П. Дудкіна // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 1998. – Вип. 3. – С. 117–122.

70. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу / Л. П. Дядечко. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007. – 224 с.

71. Ефремов А. В. Рекреационно-территориальный комплекс как социально-экономическая система / А. В. Ефремов, И. В. Бережная // Социально-экономические проблемы региона. – Симферополь : Крымский

ин-т природоохранного и курортного строительства, 1996. – С. 4–28.

72. Журавель В. И. Основы менеджмента в системе здравоохранения / В. И. Журавель. – К., 1994. – 336 с.

73. Журавель В. І. Обґрунтування оптимізації моделей управління в охороні здоров'я / В. І. Журавель. – К., 1997. – 35 с.

74. Журавель В. І. Основы менеджменту в системі здравооохорони / В. І. Журавель. – К., 1997. – 120 с.

75. Збірник нормативно-правових актів / за ред. В. Ф. Москаленка, В. В. Костецького – Тернопіль : Укрмедкнига, 2000. – 464 с.

76. Здравницы профсоюзов Украины / [ред. кол. : М. В. Лобода, Э. А. Колесник, А. А. Коломиец, Л. И. Фисенко, И. А. Морозов]. – К. : Тамед, 1997. – 317 с.

77. Земельний кодекс України від 25 жовт. 2001 р. № 2768 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.

78. Знаменский Г. Л. В решении социально-экономических проблем региона без интеллектуальных ресурсов не обойтись / Г. Л. Знаменский // Распределение полномочий – основа регионального и местного развития: материалы круглого стола. – Донецк : Юго-Восток. – 2003. – С. 15–17.

79. Іващенко П. О. Квазіадаптивне прогнозування туристичної діяльності / П. О. Іващенко, С. І. Сисоєва // Бізнес-Інформ. – 2012. – № 9. – С. 98–101.

80. Казаков В. Ф. Опыт организации лечебного туризма в санатории средней полосы России / В. Ф. Казаков // Курортные ведомости. – 2002. – № 4 (13). – С. 10.

81. Калитюк В. Управление санаторно-курортными предприятиями: новые реалии / В. Калитюк, В. Николаев // Экономика Украины. – 1997. – № 1. – С. 71–74.

82. Кальченко О. М. Проблеми формування інвестиційної політики в туристичній галузі / О. М. Кальченко // Вісник Чернігів. держ. технол. ун-

ту. Серія: Економічні науки. – Чернігів : ЧНТУ, 2009. – № 38. – С. 78–87.

83. Карамишев Д. В. Концепція інноваційних перетворень: міжгалузевий підхід до реформування системи охорони здоров'я (державно-управлінські аспекти) : [монографія] / Д. В. Карамишев. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2004. – 304 с.

84. Карамишев Д. В. Стратегічне управління інноваційними процесами в системі охорони здоров'я: державні механізми : [монографія] / Д. В. Карамишев. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. – 304 с.

85. Карнаухов С. Эффективность корпоративных структур / С. Карнаухов // Ресурсы. Информация. Снабжение. Конкуренция. – 2000. – № 1-2. – С. 4–13.

86. Киричук В. В. Інноваційні тенденції в розвитку курортного господарства зарубіжжя / В. В. Киричук // Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2001 р. – К. : Знання України, 2002. – С. 82–86.

87. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 324 с.

88. Клияненко Б. Т. Механизм предотвращения потерь трудовых ресурсов в регионе / Б. Т. Клияненко, А. Ю. Чаленко, В. Н. Яценко // Вісник Східноукраїнського державного університету. – 2000. – Ч. II. – № 4 (26). – С. 92–96.

89. Клияненко Б. Т. Формирование инвестиционного климата в регионе / Б. Т. Клияненко, Т. Г. Савченко, Ю. В. Зиминский // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечение иностранных инвестиций: региональный аспект. – Ч. 1. – Донецк : ДонНУ. – 2001. – С. 54–57.

90. Кобець Г. П. Управління здоровоохороною області / Г. П. Кобець. – К. : Здоров'я, 2006. – 48 с.

91. Козловський Є. В. Іноземний досвід регулювання міжнародного

туризму та його використання в Україні [Електронний ресурс] / Є. В. Козловський // Державне управління: теорія та практика. – 2005. – № 1. – Режим доступу : <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-1>.

92. Козловський Є. Організаційно-правові засади управління туристичною галуззю / Є. Козловський // Вісник НАДУ. – 2005. – № 1. – С. 400–406.

93. Козловський Є. Проблеми формування інвестиційної політики в галузі туризму / Є. Козловський // Стратегія реформування системи державного управління на засадах демократичного врядування : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 31 трав. 2007 р. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – Т. 2. – С. 165–167.

94. Колесник Ю. В. Структурно-логіческая модель інноваційно-сбалансованої системи регулювання економіки / Ю. В. Колесник // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 11. – С. 13–23.

95. Конищева Н. И. Концептуальные основы формирования модели рекреационно-туристического хозяйства в экокризисных промышленных регионах / Н. И. Конищева, Д. В. Рудь, А. В. Кузьменко // Туризм на пороге третьего тысячелетия: экология, образование, культура, информация : труды междунар. науч.-практ. конф. – Ялта : Ялтин. ин-т менеджмента. – 2000. – С. 99–101.

96. Конищева Н. И. Новые организационные формы развития индустрии туризма / Н. И. Конищева, Г. В. Казачковская // Развитие туризма – важное направление в подъеме экономики Украины : материалы 3-й междунар. науч.-практ. конф. (Славяногорск, 16-18 дек. 2001 г.). – Донецк : ДИТБ, 2001. – С. 39-40.

97. Конищева Н. И. Проблемы управления развитием санаторно-курортных комплексов в регионах Украины / Н. И. Конищева, Г. В. Казачковская // Вісник ДІТБ. – 2001. – № 5. – С. 246–250.

98. Коніщева Н. Й. Ефективність туристичного бізнесу як фактор

стабільного розвитку зростання економіки та формування єдиного культурно-інформаційного простору / Н. Й. Коніщева, Н. П. Борецька, Г. В. Казачковська // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Вип. 1, ч. 1. – К. : Кармаліта 2000. – С. 29–36.

99. Коніщева Н. Й. Створення віртуального інформаційного центру для розвитку туризму на територіях природно-заповідного фонду України / Н. Й. Коніщева, В. Н. Шаталов, І. В. Нога // Социально-экономические, экологические и гуманитарные проблемы развития туристического бизнеса : сб. науч. тр. – Донецк : Донецкий ин-т турист. бизнеса, 2003.– С. 169–174.

100. Коніщева Н. Туристичний бізнес України в контексті концепції сталого розвитку Європи / Н. Коніщева, Н. Борецька, Г. Казачковська // Схід. – 2001. – № 1 (8). – С. 23–25.

101. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Юрінком, 1996. – 80 с.

102. Копець Г. Р. Розвиток логістики туризму у сучасних умовах господарювання України / Г. Р. Копець // Маркетинг та логістика в системі менеджменту : VI Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 9-10 листоп. 2006 р.) – Львів : Нац. ун-т “Львівська політехніка”, 2006. – С. 149-150.

103. Корецький М. Х. Стратегічне управління : навч. посіб. / М. Х. Корецький, А. О. Дегтяр, О. І. Дацій. – К. : Центр учбової л-ри, 2007. – 240 с.

104. Корнеєв С. Є. Міжнародно-правове регулювання туристської діяльності / С. Є. Корнеєв, О. М. Викулова // Туризм: право і економіка. – 2005. – № 4. – С. 24–27.

105. Костюк І. Франківщина: мрії твої золоті, мрії твої незабутні / І. Костюк // Український регіональний вісник. – 2002. – № 42. – С. 8-9.

106. Кравців В. Економічний розвиток і економічна безпека: шляхи України / В. Кравців // Регіональна економіка. – 1997. – № 3. – С. 97–104.

107. Кравців В. Рекреаційний потенціал Українських Карпат і перспективи його використання / В. Кравців // Українські Карпати: проблеми і перспективи. – Львів, 2003. – С. 211.

108. Кравців В. С. Рекреаційна політика у Карпатському регіоні: принципи формування, шлях реалізації / В. С. Кравців, В. К. Євдокименко, М. М. Габрель. – Чернівці : Прут, 2005. – 72 с.

109. Красильников О. Проблемы структурных преобразований в экономике / О. Красильников // Экономист. – 2001. – № 8. – С. 52–58.

110. Курская Е. Н. Контроль качества в туристической отрасли / Е. Н. Курская // Менеджмент в России и за рубежом. – 2005. – № 5. – С. 83–98.

111. Лазор О. Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні: організаційно-правові засади : [монографія] / О. Я. Лазор. – Львів : Ліга-Прес, 2003. – 542 с.

112. Лазор О. Я. Органи державного управління в галузі екології та природних ресурсів / О. Я. Лазор // Вісник УАДУ при Президентові України. – К. : УАДУ, 2001. – № 4. – С. 195–202.

113. Ларина Н. И. Региональная политика в странах с рыночной экономикой / Н. И. Ларина, А. А. Кисельников. – М., 1998. – С. 4.

114. Ларіна Р. Р. Логістика в туристичній галузі / Р. Р. Ларіна. – Донецьк : ДонДУУ, 2006. – 277 с.

115. Латинін М. А. Оцінка методів та засобів державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України / М. А. Латинін // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХАРІ НАДУ “Магістр”, 2005. – № 2 (25) : у 2 ч. – Ч. 2. – С. 123–134.

116. Лесечко М. Д. Технологія прийняття управлінських рішень у державному управлінні та місцевому самоврядуванні / М. Д. Лесечко, А. О. Чемерис, Р. М. Рудніцька / за наук. ред. М. Д. Лесечка. – Львів :

ЛРІДУ УАДУ, 2003. – 424 с.

117. Лисецький А. С. Теоретико-методологічні засади дослідження економічного простору і стратегічного потенціалу продуктивних сил; Економічний простір сільськогосподарського виробництва та визначення стратегічного потенціалу продуктивних сил АПК / А. С. Лисецький, О. П. Амбросенко, М. І. Соломко // Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України: теоретико-методологічні основи дослідження / за ред. д.е.н., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – С. 8–18, 118–132.

118. Литвинова О. Деякі підходи до реформування охорони здоров'я в Україні / О. Литвинова // Українські медичні вісті. – 1997. – № 8. – С. 5-6.

119. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджені спільним наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Міністерства охорони здоров'я України від 16.02.2001 р. № 38/63, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 02.03.2001 р. № 189/5380 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Держпідприємництва та МОЗ від 15.02.2002 р. № 23/57) // Офіційний вісник України. – 2002. – № 9. – С. 5.

120. Лобода М. В. Курортні ресурси України / М. В. Лобода. – К. : ЗАТ “Укрпрофоздоровниця” ТАМЕД, 1999. – 344 с.

121. Лукашин Ю. П. Адаптивные методы краткосрочного прогнозирования временных рядов / Ю. П. Лукашин. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 416 с.

122. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О. О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2006. – 436 с.

123. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К. : Альтерпрес, 2007. – 369 с.

124. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : [кол. монографія] / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних

досліджень НАН України, 2007. – 328 с.

125. Львов после Евро: туристические потоки только увеличились. – 13.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.observator.org/aktual-no/lvov-posle-evro-turisticheskie-potoki-tolko-uvelichilis.html>.

126. Ляшенко С. В. Совершенствование законодательного регулирования корпоративных прав территориальных громад города / С. В. Ляшенко, Ю. С. Алексеева // Экономико-правовые проблемы городского самоуправления. – Донецк : ИЭП НАН Украины. – 2001. – С. 66–77.

127. Маланюк Т. Туристично-рекреаційний комплекс Прикарпаття: його стан і перспективи розвитку / Т. Маланюк. – Ів.-Франківськ : Карпати, 2002. – 118 с.

128. Малый экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Ин-т новой экономики, 2000. – С. 729.

129. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. – К. : Знання, 2008. – 661 с.

130. Мамутов В. К. Економіко-правові аспекти розвитку господарського комплексу / В. К. Мамутов // Вісник НАН України. – 2001. – № 3. – С. 14–18.

131. Мамутов В. Регіональні наслідки ліквідації промислових підприємств (на прикладі вугільних виробничих систем) / В. Мамутов, В. Василенко // Регіональна економіка. – 1999. – № 3. – С. 26–31.

132. Марчук Є.К. Україна: нова парадигма поступу / Є. К. Марчук. – К. : Аваллон, 2001. – 216 с.

133. Мегедь В. П. Специфіка підготовки сучасного керівника системи охорони здоров'я / В. П. Мегедь, С. І. Куш, Я. Ф. Радиш // Лікарська справа – Врачебное дело, 2006. – № 8. – С. 96–99.

134. Менеджмент в охороні здоров'я: структура та поведінка

організації охорони здоров'я / за ред. С. Шортела. – К. : Основа, 1998. – С. 56–67.

135. Менеджмент в сфері услуг / под ред. д.э.н., проф. С. Ф. Поважного, д.э.н., проф. В. В. Дорофиенко. – Донецк : ВИК, 2004. – 824 с.

136. Мерзляк А. В. Механізми ефективного державного управління демографічним розвитком регіону / А. В. Мерзляк, Г. О. Михайлова, Є. П. Михайлов // Держава та регіони. – 2005. – № 1. – С. 75–78.

137. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; [пер. с англ.] ; общ. ред. Л. И. Евенко. – М. : Дело, 1992. – С. 41–44.

138. Миронова Т. Л. Управління розвитком регіону / Т. Л. Миронова, О. П. Добровольська, А. Ф. Процай. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 328 с.

139. Мілашевська О. І. Організаційно-методичні засади формування спеціальних туристично-рекреаційних зон / О. І. Мілашевська // Новый Крым. Курорты и туризм. – 2005. – № 3. – С. 12–16.

140. Мурашко М. І. Менеджмент персоналу / М. І. Мурашко. – К. : Т-во “Знання”, 2004. – 245 с.

141. Національна система туристсько-екскурсійних маршрутів “Намісто Славутича” / Г. П. Науменко, С. В. Грибанова, О. П. Дорошко та ін. – К., 1998. – 401 с.

142. Національний план дій на виконання Указу Президента України від 6 грудня 2005 р. № 1694/2005 “Про невідкладні заходи реформування системи охорони здоров'я населення” (Дорожня карта реформування системи охорони здоров'я) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : web@moz.gov.ua

143. О внесении изменений и дополнений в Земельный кодекс Украинской ССР : Закон Украины от 13.03.1992 г. № 2196 // Ведомости Верховного Совета Украины. – 1992. – № 25. – Ст. 354.

144. О курортах : Закон Украины от 05.10.2000 г. № 2026 // Ведомости Верховной Рады Украины. – 2000. – № 50. – Ст. 36.

145. О поддержке развития туризма в Украине : Указ Президента Украины от 02.03.2001 г. № 127/2001 // Туризм в Україні : зб. нормат.-правових актів : у 5 т. – Т. 2. – Ужгород ІВА, 1999. – С. 308–311.

146. Одрехівський М. В. Валеологічні інноваційні центри: економічні проблеми створення і функціонування / М. В. Одрехівський. – Львів : Світ, 1997. – 144 с.

147. Окушко Л. Г. Природні та соціально-економічні передумови розвитку рекреаційного господарства Миколаївської області / Л. Г. Окушко, О. М. Черноіванова // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Вип. 2. – К. : Кармаліта, 2009. – С. 413–433.

148. Онищенко В. А. Инвестиционная политика региона / В. А. Онищенко. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины, Юго-Восток, 2001. – 255 с.

149. Орлов Б. В. Правові проблеми визначення понять курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних територій / Б. В. Орлов // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 5. – С. 48–50.

150. Орлова В. В. Економічна діагностика процесів розвитку регіонального туристичного ринку [Електронний ресурс] / В. В. Орлова, Н. І. Остап'юк. – Режим доступу : soskin.info/.../Ostapiuk_Orlov.

151. Основи законодавства України про культуру : Закон України від 14.02.1992 р. № 2117 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 21. – Ст. 294.

152. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 35. – Ст. 29.

153. Основы менеджмента : учеб. пособие для вузов / под ред. А. А. Радугина. – М. : Центр, 1997. – С. 18–20.

154. Офіційна інформація Державної служби туризму і курортів

України. – Режим доступу : <http://www.tourism.gov.ua/Publications List.aspx>.

155. Охріменко А. Г. Особливості розвитку рекреаційно-туристичного комплексу Подільського регіону / А. Г. Охріменко // Вісник Технологічного університету Поділля. – 1999. – № 2. – С. 128–130.

156. Охріменко А. Г. Особливості функціонування рекреаційного комплексу в умовах сталого розвитку / А. Г. Охріменко // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С. 224–228.

157. Панорама охорони здоров'я населення України / А. В. Підаєв, О. Ф. Возіанов, В. Ф. Москаленко, В. М. Пономаренко та ін. – К. : Здоров'я, 2003. – 396 с.

158. Пілюшенко В. Л. Управління інноваційно-інвестиційним розвитком території : [монографія] / В. Л. Пілюшенко, Б. І. Адамов, І. В. Шкрабак. – Донецьк : ВІК, ДонДУУ, 2007. – 317 с.

159. Полозенко Д. Межбюджетные взаимоотношения – составляющая механизма опережающего экономического развития / Д. Полозенко // Экономика Украины. – 2002. – № 2. – С. 19–21.

160. Поляков І. В. Актуальные проблемы ценообразования в здравоохранении / І. В. Поляков, С. А. Уваров, В. А. Селезнев // Проблемы социальной гигиены и история медицины. – 1996. – № 6. – С. 31–33.

161. Пономаренко В. М. Комплексні програми цільового планування / В. М. Пономаренко. – Луганськ, 2003. – С. 33–45.

162. Попович С. И. Развитие туризма в Украине. Проблемы и перспективы / С. И. Попович. – К. : Тандем, 1996. – 248 с.

163. Портер М. Е. Конкуренція / М. Е. Портер. – М. : Вид. дім “Вільямс”, 2005. – 608 с.

164. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення : ДСТУ 4527:2006. – [Введ. у дію 01.10.2006 р.]. – К. : Держстандарт України, 2006. – 30 с.

165. Прейгер Д. Иностранный туризм в Украине в контексте развития

международных транспортных коридоров / Д. Прейгер, И. Малярчук // Економіка України. – 2001. – № 6. – С. 20–28.

166. Про внесення змін до Закону України “Про туризм” : Закон України від 18.11.2003 р. № 1282-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 50. – Ст. 2600.

167. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 751 [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 13.09.2010 р. № 862. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

168. Про державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму [Електронний ресурс] : Указ Президента від 31.05.2000 р. № 740/2000. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

169. Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфер України : Указ Президента України від 11.03.2003 р. № 207/2003 // Урядовий кур’єр. – 2003. – 15 березня (№ 49).

170. Про забезпечення дотримання законодавства під час надання послуг іноземцям та особам без громадянства : постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 р. № 1136 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 32. – Ст. 1672.

171. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон : Закон України від 13.10.1992 р. № 267-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – Ст. 676.

172. Про затвердження Державної програми на 2002 – 2010 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 р. № 583 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 18. – Ст. 935.

173. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

174. Про затвердження переліку документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2001 р. № 756. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.

175. Про затвердження Положення про Державну службу туризму і курортів : постанова Кабінету Міністрів України від 13.02.2006 р. № 132 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 7. – Ст. 354.

176. Про затвердження Порядку державної акредитації закладу охорони здоров'я [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 15.07.1997 р. № 765. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>

177. Про затвердження Порядку контролю за додержанням ліцензійних умов провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності : наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Державної туристичної адміністрації України від 14.11.2002 р. № 121/83 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 50. – Ст. 2264.

178. Про затвердження Порядку підготовки, укладання та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 р. № 751. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua> .

179. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1024-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – Ст. 379.

180. Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму : Указ Президента України від 14.12.2001 р. № 1213/201 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 51. – Ст. 2266.

181. Про заходи щодо розвитку курортної зони великої Ялти : Указ Президента України від 09.04.1997 р. № 313/97 // Туризм в Україні : зб. нормат.-правових актів : у 5 т. – Т. 2. – Ужгород : ІВА, 1999. – С. 308–311.

182. Про заходи щодо розвитку санаторно-курортної діяльності в Автономній республіці Крим : Указ Президента України від 28.06.1999 р. № 752/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – Ст. 1293.

183. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

184. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 45.

185. Про концепцію розвитку охорони здоров'я населення України : Указ Президента України від 07.12. 2000 р. № 1313/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 49. – С. 5.

186. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29.06.1995 р. № 29/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – Ст. 191.

187. Про оплату праці [Електронний ресурс] : Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

188. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V // Офіційний вісник України. – 2007. – № 44. – Ст. 1771.

189. Про Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року : Указ Президента України від 10.08.1999 р. № 973/99 // Урядовий кур'єр. – 1999. – 29 вересня (№ 182).

190. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264 (із змін. та допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

191. Про патентування деяких видів підприємницької діяльності : Закон України від 23.03.1996 р. № 98 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 20. – Ст. 82.

192. Про перелік видів фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, які підлягають ліцензуванню : постанова Кабінету Міністрів

України від 27.05.1998 р. № 751 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 21. – Ст. 771.

193. Про плату за землю : : Закон України від 03.07.1992 р. № 2535 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 38. – Ст. 560.

194. Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області : Закон України від 24.12.1998 р. № 356 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 2. – Ст. 45.

195. Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу “Курортотополіс Трускавець” : Закон України від 18.03.1999 р. № 514 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 18. – Ст. 139.

196. Про стан та перспективи розвитку туризму в Україні : інформ.-аналіт. матеріал до парламентських слухань. – К. : КІТЕП, 2000. – 87 с.

197. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 р. № 850-IV // Відомості Верховної ради України. – 2005. – № 14. – Ст. 13.

198. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року” [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2006 р. № 70-р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

199. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України (ред. від 26.04.2014 р., підстава 1193-18). – 2014. – № 31. – Ст. 241.

200. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-XII // Відомості Верховної ради України. – 1994. – № 14. – Ст. 80.

201. Проблемы развития предпринимательства в курортно-рекреационном хозяйстве, сферах отечественного и иностранного туризма / А. В. Живицкий, И. А. Тараканов, В. И. Степанов и др. – Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 1993. – 30 с.

202. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного

підприємства : навч. посіб. / П. Р. Пуцентейло. – К. : Центр учеб. л-ри, 2007. – 344 с.

203. Радиш Я. Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування : [монографія] / Я. Ф. Радиш. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 360 с.

204. Розвиток туризму в Україні: проблеми і перспективи : зб. наук. ст. – К. : ІВЦ “Слав’ян. діалог”, 2002. – 244 с.

205. Розметова О. Г. Важелі прямого державного впливу на розвиток курортно-оздоровчої та туристичної сфер / О. Г. Розметова // Економіка та держава. – 2008. – № 1. – С. 83–85.

206. Розметова О. Г. Теоретичні засади державного регулювання розвитку рекреаційно-оздоровчо-туристичного комплексу / О. Г. Розметова // Держава та регіони. – 2007. – № 4. – С. 183–188.

207. Савельев Л. А. Инвестиционная привлекательность корпораций предпринимательского типа / Л. А. Савельев, Н. И. Савельев, Т. Л. Пляскина // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2001. – Вип. 82. – С. 88–96.

208. Савельев Л. А. Трансформация объектов коммунальной собственности в предпринимательские корпорации / Л. А. Савельев, Р. А. Белик // Экономико-правовые проблемы городского самоуправления. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины. – 2001. – С. 60–65.

209. Савельева Т. Трансформація державних підприємств регіону в корпорації підприємницького типу / Т. Савельева // Схід. – 2001. – № 5 (42). – С. 25–27.

210. Садеков А. А. Экологические факторы в создании рыночных стратегий предприятия / А. А. Садеков // Культура народов Причерноморья. – 2000. – № 13. – С. 37-41.

211. Сажнева И. М. Шляхи вдосконалення рекреаційної територіальної і функціональної структури Запорізького Приазов'я /

И. М. Сажнева // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Вип. 2. – К. : Кармаліта, 1999. – С. 434–446.

212. Саймон Г. Менеджмент в організаціях / Г. Саймон. – М. : Экономика, 1995. – 335 с.

213. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні у 2012 році : стат. бюл. – К. : Держкомстат України, 2013. – 40 с.

214. Санжаровський І. Регіональний контракт: європейський досвід та українські перспективи [Електронний ресурс] / І. Санжаровський ; Ін-т регіональних та євроінтеграційних досліджень “ЄвроРегіо Україна”. – К. : К.І.С, 2004 – С. 36–39.

215. Сапрунова В. Б. Туризм: еволюція, структура, маркетинг / В. Б. Сапрунова. – М. : Осць-89, 1997. – 160 с.

216. Свида І. В. Сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку вітчизняного ринку туристичних послуг / І. В. Свида // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2009. – № 28 (3). – С. 64–69.

217. Семенова Ю. А. Практическое использование адаптивных моделей в туризме / Ю. А. Семенова, А. А. Демин // Культура народов Причерноморья. – Симферополь : Межвузовский центр “Крим”, 2001. – № 16. – С. 34–39.

218. Сенюта І. Я. Право людини на охорону здоров’я та його законне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права”/ І. Я. Сенюта. – Львів, 2006. – 16 с.

219. Сисоєва С. І. Державне регулювання туристичного бізнесу в Україні / С. І. Сисоєва // Ефективність державного управління : зб. наук. праць ЛРІДУ НАДУ. – Вип. 40 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. – С. 350–356.

220. Сисоєва С. І. Державні механізми забезпечення

конкурентоспроможності регіонів України в галузі туризму / С. І. Сисоєва // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2014. – Вип. 2 (45). – С. 156–164.

221. Сисоєва С. І. Державні механізми інвестування в туристичну діяльність в Україні [Електронний ресурс] / С. І. Сисоєва // Державне будівництво : [Електронне наукове фахове видання]. – 2014. – № 1. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/index.html>.

222. Сисоєва С. І. Механізми вдосконалення розвитку регіонального туризму України / С. І. Сисоєва // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2014. – Вип. 3 (46). – С. 140–148.

223. Сисоєва С. І. Механізми реалізації державної політики в галузі туризму у зарубіжних країнах / С. І. Сисоєва // Ефективність державного управління : зб. наук. праць ЛРІДУ НАДУ. – Вип. 39 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. – С. 347–355.

224. Сисоєва С. І. Механізми управління туристичним бізнесом в Україні / С. І. Сисоєва // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2014. – № 2 (46). – С. 75–80.

225. Сысоева С. И. Механизмы формирования государственной политики в туристической отрасли зарубежных стран [Электронный ресурс] / С. И. Сысоева // Экономика и социум. – 2014. – № 2 (11). – Режим доступа : <http://www.iupr.ru>.

226. Скубенко В. Новые формы объединений предприятий и особенности их функционирования в рыночных условиях // Вісник Тернопільської академії народного господарства / В. Скубенко, А. Чиликин. – Ч. 5. – 2000. – № 15. – С. 298–303.

227. Скуратівський В. А. Соціальна політика / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – 365 с.

228. Смирнов І. Г. Логістичний підхід до сталого розвитку міжнародного туристичного бізнесу / І. Г. Смирнов // Сфера розваг – важлива складова у підвищенні ефективності туристичного бізнесу : VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Святогірськ, 29 вер.-1 жовт. 2006 р. – Донецьк : Донецький ін-т туристичного бізнесу, 2006. – 211 с.

229. Сорохтей Х. Й. Івано-Франківщина : фотоальбом / Х. Й. Сорохтей. – К. : Мистецтво, 1978. – 160 с.

230. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / за заг. ред. Ю. В. Воронена, В. Ф. Москаленка. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2000. – 680 с.

231. Специальные экономические зоны: “за” и “против” / Пресс-служба Верховной Рады Украины // Голос Украины. – 2000. – 16 июня (№ 107). – С. 23–36.

232. Старовойтенко О. А. Класифікація матеріально-технічної бази туризму як передумова регулювання туристичної діяльності / О. А. Старовойтенко // Державні і ринкові методи регулювання соціальної сфери. – К. : Ін-т економіки НАН України. – 2001. – С. 63–68.

233. Стаханов В. Н. Маркетинг сфери услуг / В. Н. Стаханов, Д. В. Стаханов. – М. : Экспертное бюро, 2001. – 160 с.

234. Сысоева С. И. Механизмы формирования государственной политики в туристической отрасли зарубежных стран [Электронный ресурс] / С. И. Сысоева // Экономика и социум. – 2014. – № 2 (11). – Режим доступа к журн. : <http://www.iupr.ru>.

235. Таралло В. Л. Передумови становлення ресурсної стратегії охорони здоров'я в ХХІ ст. / В. Л. Таралло // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2001. – № 4. – С. 68-69.

236. Термінологічний словник-довідник менеджера охорони здоров'я / [кол. авт. ; упоряд. М. П. Бойчак, Я. Ф. Радиш ; передмова та заг. ред. В. Я. Білий, Б. П. Криштопа]. – К. : 2001. – 240 с.

237. Технологія прийняття управлінських рішень : [навч. посіб.] /

уклад. В. Д. Бакуменко. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 20 с.

238. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 537 с.

239. Толковый словарь туристских терминов: Туризм. Туристическая индустрия. Туристский бизнес / И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. – М. ; Афины : INFOGROUP, 1994. – 407 с.

240. Трамова А. М. Математическое моделирование развития туризма в сфере услуг [Электронный ресурс] / А. М. Трамова // Системотехника : сетевой электрон. науч. журн. – 2010. – № 8. – Режим доступа : <http://systech.miem.edu.ru/2010/tramova.htm>.

241. Туризм на порозі ХХ століття: освіта, культура, екологія : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 18-20 жовт. 1999 р. – К. : КІТЕП, 1999. – 268 с.

242. Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 10-11 жовт. 2001 р. – К. : КІТЕП, 2001. – 235 с.

243. Устав Всемирной туристской организации [Электронный ресурс] : устав от 27.09.1970 г. – Режим доступа : <http://pravo.levonevsky.org/bazaby09/sbor93/text93519.htm>.

244. Федорченко В. К. Туристський словник-довідник / В. К. Федорченко, І. М. Мініч. – К. : Дніпро, 2000. – 160 с.

245. Філософія і культурологія туризму : зб. наук. ст. – К. : КІТЕП, 2001. – 137 с.

246. Хлопяк С. В. Управління туристичною галуззю: стан та перспективи / С. В. Хлопяк // Регіональні перспективи. – 2000. – № 2-3 (9-10). – С. 345-346.

247. Хоменко Т. Управління якістю медичної допомоги – стратегія оптимізації системи державного управління охороною здоров'я /

Т. Хоменко, Я. Радиш // Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз : матеріали наук.-практ. конф. – Т. 2 / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – С. 214-215.

248. Цьохла С. Ю. Сутність соціально орієнтованої рекреаційної діяльності й проблеми її розвитку / С. Ю. Цьохла // Економіка та держава. – 2008. – № 1. – С. 21–23.

249. Черниш О. І. Теоретико-методологічні засади формування нових механізмів державного регулювання в сфері соціально значимих послуг : автореф. дис. ... д-ра держ. упр. : 25.00.02 “Механізми державного управління” / О. І. Черниш. – Донецьк, 2006. – 39 с.

250. Черторижський В. М. Кластер як ефективна форма організації рекреаційної діяльності / В. М. Черторижський // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : зб. наук. праць. – Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; редкол. : відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – С. 54–61.

251. Чужиков В. І. Еволюція кластерних моделей в глобальній економіці (регіональний аспект) / В. І. Чужиков // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : зб. наук. праць. – Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; редкол. : відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – С. 76–81.

252. Шандра В. М. Механізм технологічного оновлення економіки інноваційного спрямування: структура, задачі, функції, принципи / В. М. Шандра // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 12 (66). – С. 9–15.

253. Шаптала О. Обґрунтування базових принципів формування управлінських рішень у системі державного управління сферою рекреаційного обслуговування / О. Шаптала // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2003. – Вип. 4 (14). – С. 55–58.

254. Шмагина В. В. Рекреация и туризм в системе современных

приоритетов социально-экономического развития / В. В. Шмагина, С. К. Харичков. – Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 2000. – 70 с.

255. Шульгіна Л. М. Формування інфраструктури інформаційної підтримки прийняття рішень підприємства туристичної галузі / Л. М. Шульгіна // Маркетинг та логістика в системі менеджменту : VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 9-10 лист. 2006 р. – Львів : Нац. ун-т “Львівська політехніка”, 2006. – С. 407–409.

256. Шупік Б. В. Зарубіжний досвід у регулюванні туризму / Б. В. Шупік // Держава та регіони. – 2009. – № 1. – С. 200–207.

257. Шутов М. М. Организационно-экономический механизм развития системы здравоохранения в регионе : [монографія] / М. М. Шутов. – Донецк : ВИК, 2005. – 320 с.

258. Яблонський В. М. Як ефективно управляти медичною установою / В. М. Яблонський. – К. : Здоров'я, 2000. – 128 с.

259. Якубовський О. П. Управління кризами і ризиками суспільного розвитку / О. П. Якубовський, Т. І. Пахомова, Н. М. Драгомерецька. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2005. – 188 с.

260. Ярков М. С. Реформи в галузі охорони здоров'я / М. С. Ярков. – К. : Здоров'я, 2003. – 135 с.

261. Яцук Н. В. Механізм впровадження рекреаційної моделі регіонального розвитку / Н. В. Яцук // Держава та регіони. – 2007. – № 2. – С. 124–131.

Наукове видання

ДОМБРОВСЬКА Світлана Миколаївна

БІЛОТІЛ Олександр Михайлович

ПОМАЗА-ПОНОМАРЕНКО Аліна Леонідівна

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

Монографія

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Times New Roman.

Підписано до друку ?? .11.2016 р.

Наклад 300. Умовн. Друк. арк. 12,7.

Надруковано в друкарні ФО-П Дуюнова Т.В.

Свідоцтво про державну реєстрацію № 2475418720 від 19.11.2014 р.

61023, м. Харків, вул. Весніна, 12, тел. (057) 717-28-80